

№ 20 კომისია 11 კვ. სიბუთი (უ 2. კარბილი)

ივერია

საქართველო კვირე 58
სა. ან. ხ. კობახიძე (ქვე. მარტოხიძე)
11. 1884

1884

№ IV, აპრილი

თბილისი.
ქვეთაძე ხელახლის სტამბა.
1884

შინაარსი:

- I. ლელია (რომანი) ყორყ-ზანდისა თარგ. გნ. ნ. ერისთავისაგან 3
- II. ასეა და რა ვქნა? (ლექსი) ჭ-ისი 56
- III. საქართველოს მეფის-ძე რადამისტ — მეფე სომხეთისა და ტრაგედია კრებილიონისა 58
- IV. პედაგოგიური მოსაზრებანი (ანობათი № № II და III) მ. ნასიძისა 68
- V. მართველთა ძველი ცხოვრების კვალი წმ. ქვეყანაში და სინაის მთაზე (სიტყვა თქმული ჰროფესორის ა. ა. ტაგარეჯის მიერ პალესტინის სოციალოგების სხდომაზე 30 დეკ. 1883 წ. 91
- VI შინაური მიმოხილვის მაგიერი 106
- VII. ღამატება: მასალა ისტორიისათვის. შემოკლებითი აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა.
- VIII ბანცხადება (უდაზგად).

ამ ნომრისთვის აწეობილი და სრულიად დამზადებული ჰოქმა მ. ფაშელისა, სახელად «პოეტისა და ჩვენება» ვერ დაიბეჭდა ესლა და ვერც შემდეგ დაიბეჭდება რედ.

ივერია

საპოლიტიკო და სალიბერატურო
ქუჩნალი

6043

წელიწადი მერვე

№ IV

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე
1884

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 18 Апрѣля 1884 г.

ლ ე ლ ი ა

რომანი

ეორე-ზანდისა.

მითხარით ლელაჲ, რა ხაროთ თქვენ?.. რად არის ასეთი მტანჯავი თქვენი სიყვარული? რადა ხაროთ იღუმალებით სავსენი და არა გვეხაროთ სხვას? მაგ სილამაზესთან, მაგ მიმზიდველობასთან, რისთვის გვიქადაგებოთ ურწმუნოებას, უარ-ყოფის მოძღვრებას და უარ-ჭყოფით თვით სიყვარულსაც?

მე მეშინიან თქვენი, ლელაჲ. თქვენ თითქოს გართობთ ჩემი მწუხარება, ჩემი აღშფოთება. შემიბრალეთ!

გუშინ, როდესაც ჩვენ მთა-მთა მოკდიოდით, მეჩვენეთ ამადლებული და მიუწოდებელი, ისე რომ მსურდა დამეჩვენა, და მეგონა თქვენის ნათესაურისათვის. მაგრამ როდესაც ზარის დარქვის ხმაზედ გთხოვეთ შევსულიყავით ეკლესიაში, სადამოს ლოცვის მოსასმენელად—თქვენ შეიჭმუნებთ წარბები და გამომეკვით გულ-გრილის ღიმილით და ზიზღით. რატომ არ მოიხარეთ მუხლი სხვებსავით და არ ილოცეთ? რისთვის გძულთ ჩვენ საწმუნოების წესი? ნუ თუ არა გწამთ თვით ღმერთიც? იმისთანა მსარეს ხომ არ დახადებულხაროთ, სადაც თაყვანს სცემენ ბოროტ სულსა?

ის წმინდა ალაგი, აღსაკვეთ სურნელოვნებით და მელო-
დიის ხმები სრულიად იზიარებდა ჩემ აჩსებას. როდესაც იმ
მშვენიერმა შავად მოსილმა ირლანდიის მღვდელმა, თავის
გრძელ საკერდის შესამოსლით წყნარად ჩამოსდგა რამდენიმე
ნახიჯი საკურთხეველიდან, და წარმოსთქვა მაღალის და საგონო-
ბელის ხმით. სიტყვა: **Adoremus!**—მე უნებურად დავეშვი
მუხლზე და დავისარე თავი.

მაგრამ თქვენ, მხოლოდ თქვენ იდეით ფეხზე პირქვე
დამხობილ ხალხში და ცივად უცქეროდით მღვდელსაც და ზია-
რებასაც, ანად იმოქმედა თქვენზედ სამღვთო სიტყვებმა! უნ-
და კი გამოვსტყდე, რომ აჩსოდეს არ მინახვსათ ისე მშვე-
ნიერი, როგორც იმ წამს: თქვენ იყავით ფერ-მკრთალი, რო-
გორც მარმარილოს ნაკვეთი და თვალები მოჭურუსებულის
ცეცხლით გაბრწყინვიდათ! რაზედ ფიქრობდით იმ დროს
თქვენ?

იმ წამს, როდესაც მღვდელმა ჩვენ თავზე აღმადლა სიმ-
ვოლო ცხოვრებისა და დაგინახათ თქვენ თავის წინაშე. მე მე-
ჩვენა, რომ თქვენს შეურყეველ შესედულობას იმისმა მჩისსანე
შეპოსედეამ ვერ გაუძლო. შევნიშნე, რომ იერმა გადაჭკრა, და
იმის ხელში შეთრთოლდა ბარძიმ-ფეშისუმი და სმა წაერთვა.
ეს ჩემის გონების ოცნება იყო, თუ მართლა მღვთის მსასურში
მჩისსანებისაგან გააყრყოლა, როდესაც დაინახა თქვენში ატრე-
თი გულ-გრილობა საწმინტოებისადმი?...

* * *

რასი გვეითებათ ყველა ეს ჩემო პოეტო? რად გინდათ
იცოდეთ, რომელ მსარეს დაუბადებულვარ? სულ ერთი არ არის?
განა თქვენ რამე მნიშვნელობას აძლევთ იმას, ჩვენ დაუბადების
უამს მზე პირ-და-პირ დაგვეცქეროდა, თუ აღმაცრივ? საერთოთ,

ძრთელი ქვეყანა ძალიან დაძლიერებულია მზესა; ის ისეთი ცი-
ვია, მგრთალი და ვიწრო! დამიჯერეთ არც ერთის ცხოვრებაში
საიდუმლო და გამოსაცნობი არა იზოვება-რე. მე და თქვენ თა-
ნასწორად სუსტნი და არა სრულნი ვართ, თანასწორად გკუუ-
რთან რაღაც ბედნიერება, რომლის სასულიც არც ერთმა არ ვი-
ციოთ—ამაში გი ჩვენ ერთმანეთს ვეთანხმებით. თქვენ გიკვირდ
რომ მე არ ვლოცულობ? ახა რაზედ უნდა ვილოცო? რა გსთხო-
ვო ღმერთისა? მე გერავინ ვერას მამცემს, თუ არ ისევე ჩემი
თავი.

თქვენ მეითხავთ, ბოლოც სულს ხომ არა ვსტემ თაყვანს?
მამ ნულარ ჩამაცივდებით მოსაწყენის ვითხვებით, სტენიო; სუ
ცდილობთ ჩემს გამოსაცნობას, ამისათვის, რომ ჩემში არა არის-
რა გამოსაცნობი.

* * *

ლელოა, თუ მე არ მიუვარდეთ თქვენ აღტაცებით, თუ მე
არა ვგრძნობდე, რომ თქვენ გკუთვნიო მთლად ჩემის არსე-
ბობით, მე ვერ გაგბედავდი თქვენ გამოვიტხვას.

მარტო მე არა ვარ თქვენ წინაშე ჩაკარდნილი საგონე-
ბელში. ვინც თქვენ გიუურებთ, არც ერთმა არ იცის რეგორ
მოგექნენ: განვირისდნენ თუ განცივირდნენ, მიგიღონ თუ
დაგშორდნენ. მაგრამ იმისათვის ეს საგანი არ შეადგენს სი-
ცოცხლისა და სიკვდილის საგანს. მხოლოდ მე მაქვს უფლება
გამოვიძიო, რა ხართ და ვინა ხართ, იმიტომ რომ თქვენ შუ-
იზუარით ჩემი სულიც და სიცოცხლეც.

მითხარით, შეგიძლიანთ თუ არა შეიუვაროთ თქვენ კაცი?
მე ესეც არ ვიცი—თქმისაც გი მეძინია—ვიტყენულობ ვიდეც.
ვინ არის ის მრისხანე, დაღვრემილი კაცი, რომელიც

გამოცხადდება ხოლმე ყველგან, სადაც კი თქვენა ხართ? რა უნდა მას თქვენგან? დიდი სნის მცნობია თქვენი? მე არ შემიძლიან დამშვიდებული ვყო, როდესაც მას ვხედავ; ის რომ მოგიხსლოვდება, მე უწყობლა მომიდის. თქვენ ამბობთ ეგ შეუწყინარებელი პოეტიაო:—მართალია იმის განიერს შუბლს გინიის ბეჭედი აზის, მაგრამ იმაში არ იპოვება ის აღტაცება, ის აღფრთოვანება სულისა, რომელიც პოეტს განუშორებელად აქვს მიმაღლებული. ეგ უფრო სიაჩიოდან გამოხუფს ჭკავს და მე ვგონებ მაგის გვერდით სლება გიკარგავთ თქვენ უგანასკნელ ნაპერწკალს კაცთა სიყვარულისას.

მე არა მაქვს უფლება ვეჭვიანობდე თქვენზედ, ამისთვის აღარას გეტყვით იმაზედ რასაც ვგრძობობ, როდესაც ვხედავ მაგ კაცს თქვენ გვერდით. თუ გუბნება, რომ უგვარხართ მას —სტყუის! მაგას აღარ შეუძლიან სიყვარული, მაგაში აღარა სჩანს არც სიცოცხლე, არც ტრფიალება! ნეტა მართლა ვინც თვითონ ვერას გრძნობს, ვერას აგრძნობინებს სსვასაც? მას აქეთ რაც თქვენ შემეყვარდით, ეს საგანი შეადგენს სანუგველს საგანს ჩემთვის. მე არ შემიძლიან დაგვერწმუნდე, რომ უგრძნობელს არსებას შეეძლოს თავის გარშემო მოჭფინოს მაგოდენი სიყვარული და პოეზია! თქვენი გულისცე რომ აგრე მკვლარი იყოს, როგორც მაგ კაცისა, მაშინ უთუოდ თქვენსედაც ის გრძნობა შექნებოდა, რაც იმ კაცზე, ესე იგი დაშორებისა ვიცი, რომ თქვენ არ ეთანხმებით ჩემს შესედულებას; პირიქით, თქვენ თითქოს გიზიდავთ იმ კაცთან დაუმალაკი სიმშატია. მე გამჩნევთ მსგავსებას გრძნობაში და თვით სახის გამოხატულებაშიც, თქვენი ძმა ხომ არ არის ეგა, ლელიაკ? თუ ასეა, მაინც ჩემზე მეტათ თქვენი სიყვარული არ შეეძლება; მაშ მაგას რათ ენდობით ჩემზედ მეტად?

*
*

«მე ვუჩვენე თქვენი წიგნი იმ კაცს, რომელსაც აქ უწოდებენ ტრენმორსსა;—ნამდვილი სახელი ვი ამ კაცისა მხოლოდ მე ვიცი. თუმცა თქვენ გგონიათ, რომ ამისი გული მკვლარისა გრძნობისათვის, მაგრამ თქვენს მწუნსაჲს მან თანაუგრძნობა და ნება მომცა გამოკვსაჲს თქვენთან ამის ცხოვრების საიდუმლო. მაშინ უღარ იტყვიოთ, რომ მე არ გენდობოდეთ თქვენ, ამისთვის რომ ამისთანა საიდუმლოს მონდობა—სახუძარი არ არის.

დამღუპავ ვინობათა შორის შეუდგა ტრენმორი ცხოვრებას, ესე იგი იმისთანა დროს, რომელსაც მომეტებული ნაწილი საზოგადოებისა შესაშურებლად სთვლის. ეს დაიბადა სიმდიდრესა და განცხრომისა, როგორღმაც ზოგიერთა ბატონის-შვილი არ იბადება ხალხი. მამა ამისი იყო არაშეივი ერთის თავ-ქარანის დედოფლისა, მისი დედა ემსახურებოდა თავის მეტოქეს, რომელსაც სტყუებდა ფულებს და რადგან ყველა ეს საზოგადოება და სიმდიდრე ამოჭყდარებოდა დიდს ტიტულს, საზოგადოება ვი არა ჰქიცხავდა, კიდევ შენატროდა მათ.

ტრენმორმა ადრე და დაუბრკოლებლად დაიჭირა თავის ადგილი დიდს საზოგადოებაში; განუვითარებელი და გაბრეყებული მისი სული სავსე იყო იმ დროიდანვე შთანერგილი სხვადასხვა უწომო მედიდური შესვლულობით. არა პითარი ცოდნა არ მისცეს მას ბოროტისა და კეთილის განსაჩქევად. ასწავლეს მხოლოდ ფანტკა ფულებისა უსაგნო მედიდურობაზედ. შთანერგეს ყოველი ყალბი მოთხოვნილება, რომელიც აუბედურებს მდიდრებს. მაგრამ თვით ამისთანა აღზრდასაც არ შეეძლო შეეცვალა მისი ბუნებითი თვისება და ვერ დასძალა გარეუნიამ სრულიად ამის ძალკვანი ბუნება. ამბარტავნობის გრძნობ-

ბა აჩის ძალის გამოჩენა, და ეს ძალა აღმოეჩინა ამის ცნობების მდგომარეობით. ტრემორმა ვერ შეითვისა მონების სილაგა, მხოლოდ იმისთვის, რომ სპაგდა უკვლად დამცირება. თუმიცა ვერ აჩნებდა ბორცუსა და კეთილს, მაინც ინსტიტუტივად აჩივებდა თავს სიწრუეს და მსდალობას. მას შეეძლო ადვილად ესწავლა მსათ ნაშოვნო სიმდიდრის ფანტა, მაგრამ ვერც კი წარმოედგინა თუ შეიძლებოდა ხელახლად შეგროვება ქონებისა უწმინდურის წყაროებიდან.

ტრემორი დაიბადა დიდი და ძლიერი, როგორც ყოველი ძალა, გაჩენილი საბრძოლველად. მშობლები და გამზრდებლები თავის გაკვლით ცდილობდნენ დაემხრათ მასში ზნეობითი მსარე და შთაეგონებინათ, რომ ყოველივე საგანი ცნობარებისა მდგომარეობს ნივთიერ კეთილცნობრებაში. გაუვითარეს ინსტიტუტი დაუდგრომელი გარეულის მხეცისა; ამის გარდა ველანა შეიძეს-ნა, იმისთვის, რომ თვით ჰინფუტყული ბუნებაც კი კეთილშობილური იყო ამ ძლიერს ქმნილებაში. მოწარბებუელი განცხრომა ან ასუსტებდა ტრემორსა, არამედ უფრო და უფრო უძლიერებდა ვნებს. მხეცური გრძნობების დაკმაყოფილების შემდეგ, მოიცავდა მას გაუმადლარი წყურვილი უფრო უწმინდესის სინარულისა, რომლის სახელწოდება არც კი იცოდა. ყოველ განცხრომის შემდეგ, ის გრძნობდა სურვილს დაუკმაყოფილებით მრისხანებს, ღ ამ მრისხანებს მოჭყუებოდა თან უზომო სევდა. თითონაც ვერ მიხვედრილიყო მიზეზს, რისთვის მოსდიოდა თავს თავს, რისგან აჩის, რომ არც ერთი ჩემი სურვილი არ დაკმაყოფილებს სრულიად, როდესაც ასეთი ძალგანი ვარ, გამბედავი და ყმაწვილი, რატომ არც ერთი

თავ-მოსაწონი გამარჯვება ან შეავსებს ჩემს ფუქსავატ ცხოვრებასაო?

სრულიად ვერ მისვდა, რა უნდა მას და ან რა შეუძლიან და ამიტომ წარმოდგენილი ჰქონდა ვითომ ის შეეპყრო ბედის საწერელს და ცრუ-მოწმუნეს სჯეროდა, რომ ბედი და არა თითონ, აგებს იმისთვის მომავალში მასეს.

ამის ცხოვრებას შეადგენდა: ჯირითი, მეჯლიში, ნადირობა, ნამუს გაყიდულ ქალთა საზოგადოება და დაუცხრომელი ყვირილი და ღრინატილი. ამის უმაწვილ სასეს ჯერ ბანალი ანც კი გამოსხმოდა ზირსედ, რომ ამ გვარი გართობა მოსწყინდა. ქეიფსა და სიმღერას ველარ მოჭყადა იგი გრძნობაში, ანც ერთი გვარი ღვინო ან ამხიარულებდა ამას; ირმებზე ნადირობა ან ავმაყოფილებდა იმის სასტიკს ინსტიტებს, ტრენმორმა დაანება თავი ძაღლების ცემას და მიჭყო სელი საყვარლების ცემას, რადგან რაღაც ახალს კმაყოფილებას ჰპოვებდა იმათ ცრემლებსა და ყვირილში. რადგენათაც პირუტყული თვისება დასძაღამდა, იმის და კვალად ღონე ტრინისა უმცირდებოდა და ქრებოდა, უქმი ჭკუა ებრძოდა ბუნებით ძაღს და ვერ ვოულობდა გზა და კვალს გამოსასვლელად; გული ეტანჯებოდა და უგვინებოდა სევდით. ვის შეიყვარებდა ტრენმორი? მას გაჩნ ეხვია სულ-მდაბალნი და სვინიდის გამყიდველნი არსებანი, აღარ სჯეროდა იმას, რომ ჭკეუნანსედ იპოვებინ კარგი კაცები. ღარიბნი სძულდა, რადგან შთავგონებული ჰქონდა, რომ სიღარიბე ჰბადავს შურს, სოლო ძაღს მოკლებული შურთანობა ზიზღის ღირსად მიაჩნდა. მუცნიერება სძულდა, ან ესმოდა თუ რა კეთილი ნაყოფი მოაქვს და რაში მდგომარეობს იგი. სწავლულნი ებრალებოდა; იმათ განწირულ ცხოვრებას მიაწერდა უღონობას ანუ სიღარიბეს და უქონლობას,

მაგრამ იმ სიმიდღრისადმი გატაცებულ თაყვანის-ცემის უამს, უცებ განიღვიძა მასში სრულიად სხვა გრძნობამ; მდიდართა ცხოვრების სიმძულვარემ. მის გულში აღიმართა ძაღიან სხვა-და-სხვა გვარი ბრძოლა, გაცოფებამდინ ანხსლობდა იმათ განცხრომის და სიმიდღრის ატმოსფერაზედ, რომელთ შორისაც თითონ სცხოვრებდა. ანტირევდა მებუფსა, სტუხდა საკვეებს, ფანჯრიდან ისროდა ფუფებს და ქუჩის ტაღახში რევდა თავის საყვარლებს.

იმათ შორის იყო ერთი—სახელად მანტოვინა, რომელიც მან სხვას ამჯობინა იმისთვის, რომ ხანდისხან ამხნევდა იმ ღირსებას, რასაც თვითონ ძვირფასად რაცხვავდა: გულ-წრფელობას. ერთხელ ქეიფობის დროს მანტოვინას შემოჭკრა და იმანაც ამოაძრო ტრენმოროსაკე ხანჯალი და მივარდა მოსაკლავად. ეს მოქმედება მოეწონა ტრენმოროსა. იმან იფიქრა, რომ იმ ქალში იზოკება ძალა, და ძლიერი გულის-თქმა. ამ ფიქრმა ასე ასინამოვნა, თითქმის ახალი ქეყენიერება თვალ-წინ გარდაეშალა. ჰირველად იგრძნო სიმშატია საღი აღამიანის სულისა სხვა აღამიანისადმი, მაგრამ ამ გრძნობამ მხოლოდ ერთს წამს გასტანა... უსირცხვილო და უფერული დიაცის სიტყვებმა მან შინვე განაქარვეს მოსიბლვა და გაცოფებულმა ტრენმორომ მოგლიჯა გულიდამ მარგალიტის ყელსაბამი და გასრისა ფეხ-ქვეშ. მანტოვინამ საბრალოდ შეჭკვილა და გადმოუშვა ცრემლები. ამ მცირედმა შემთხვევამ აღავსო სავსე ფიალა სიანხისისა: დედა-კაცმა არ იტირა, რომდესაც მას სცემეს და ფუქსავატი ნივთის დაკარგვისათვის კი იბანებოდა მწარე ცრემლებით. ტრენმოროს აღარ ახსოვდა თავის თავი, წამოაკვლო მძიმე ბროლის ღრაფინკას და დაჭკრა რამდენჯერმე მანტოვინას, მან შეჭკვირა და დაეცა: ტრენმორომა კვრც კი შენიშნა ესა. სტოლზედ

ორივე იდაყვ დაყრდნობილი, უზროდ დაშტერებით უცქერდა ჩასაწვავად მისუფს სანთლებს, არ ესმოდა არც არეულობა, არც შეშინებული მეგობრების ყვირილი. ერთი საათის შემდეგ ის მოვიდა გონსა, ადგა და სისხლის გუბეში ფეხი მოუსხლტა. მანტოვინა კიდევ გაეტანათ და ყველანი გაჭტეულიყვნენ. ტრენმორი წაიყვანეს თავის სასახლიდან საპყრობილეში, სადაც სრულის გულ-გრილობით მოისმინა თავის სიანხის შესუბი.— გინდოდათ მოკვლა იმ დედა-კაციისა? ჭკითხა მსაჯულმა საქმის გარჩევის დროს.—დიად, მე მინდოდა იმის მოკვლა, უზასუსხ მან.—სად არის თქვენი მოსარჩლე? არცა მყავს და არც მინდა. წაუგოთხეს გარდაწვეტილება, გაუყარეს ბოროტი, რომელსაც არც კი მიაჭტია ყურადღება. ბოლოს აიღო მალა თავი და ცნობის მოყვარულობით გარდახდა მის დამცირების მაცქერალ საზოგადოებას, მათ შორის დაინახა დედა-კაცი, რომელიც არ უგუდგა მასინ, რომელსაც მას შეეხო მისი სატუსალო ტანთ-საცმელი. ოდესმე ამ ქალმა ტრენმორს შთაგონა ამ გვარ გარყვნილ ცხოვრებისთვის ააკ-დანებება და სხვა გვარ ცხოვრების მისწრაფებათა მოძებნა. მაგრამ მასინ ამ ქალმა შითით და სიძულვილით შეაჭტია მას ზურგი, თუმცა გაურკვევლად ჭკრძნობდა ამ ქმნილების განუწვრთნელ დიდებას და ძალას.

— თქვენ აქა ხართ, ლელოავ? მითხრა ამან:—მანტოვინა კი არ მოვიდა! იმ პირუტყვმა, რომელსაც მე კვებამდი და ვუალორსებდი, გამგზავნა კატორგაში ერთი წამის გაცეტსლებისათვის, არც კი შევეცოდე!—მანტოვინა მოკვდა, ვუზასუსხ მე:—თქვენ არ მოჭკვალთ?—ოჭ მართლა! სოჭვა მან:—მე სომ ისევ სისხლიანი მჭკვს ფეხები. ამ სიტყვებზე მეს-ნაკრავსავით დაეცა ის იატაკზედ. დასდეს ურემზედ და წაიღეს.

სუთი წლის შემდეგ, შემთხვევით შევხვდი მე მთებში, ზღვის ნაპირას კაცსა, რომელიც პირველსავე ნასკაზედ ვერ ვიტან, იმოდნათ იყო შეცვლილი იმის სახის გამოძეუკელება, რომელიც დამშვიდებულყოფა და დადინჯებულყოფა. მოვიდა ჩემთან და დამელაპარაკა; მერე თავის სასული მითხრა. მე გაუწვიდნე მას სული და დაგასედიტ ზღვის პირას ერთს კლდეზედ. დიდ-სანს კილაპარაკეთ და იმ წამიდგან გვრძნობ მე უღრმეს პატივისცემას იმ კაცისადმი, რომელსაც თქვენ იწინაობთ ტრენმოცის სასულით.

*
*
*

მართლაც ეს საშინელი საიდუმლოა და მეც არ შემიძლიან პატივი არც ვსტე იმ კაცს, რომელსაც არ შეეშინდა ეგ საიდუმლო ჩემთვის მოენდო. მაშ სხანს ღირსეულად მთვლით ეგონ და თქვენც, ჯეღიავ? თუძტა რივიეს გმადლობთ, მაგრამ ტვირთი მაგ საიდუმლოსი მამძიმებს მე, და მაწუსებს. არ შემიძლიან გაუყრყოლებლად წარმოვიდგინო, რომ ეგ კაცი დღესაც გართეგდათ სელს, იმ სელს, რომლის შესება არასოდეს გაბედვიტაც გი არ გამიბედნია. რას მოვიფიქრებდი, რომ თქვენ ჭიყვით ჭ მეტე ვისი! მაგრამ საუბედუროდ ვსეღამ რომ მაგისთვის თქვენ დასედ უმეტესი სართ: თქვენის ნება-ყოფლობით გაუსდით მეგობარი, ნუგეშინის-მცემელი, სანდო პირი!... რასაკვირველია, ეს დიდებულ და კეთილშობილურ ქცევას წარმოადგენს. მე თაყვანსა გცემო მაგისათვის, ჯეღიავ. მაგრამ მე ვერ მივსგედრილვარ, როგორც გაბედა და იტვირთა თქვენი მეგობრობა, მაშინ როდესაც უფრო პატივ-საცემნი პირნი, ცუდში შეუნიშნაენი და ულაქანი ცდილობენ თქვენ მეგობრობას! კატორყნიკი, სუნდების სუთი წლის მთრეველი, ქურდების და მამას მკვლელთ თანასწორად მეოფი, ბეღამს თქვენს გვერდთ დგო-

მას და არ გაერთხმის თქვენს წინაშე ფეხის მტკრად! ოჰ, მე მძულს იგი!»

* * *

«განა ტრენმორი დაიმსახურებდა ჩემს მეგობრობას, თუ რომ არ მიეღო იგი იმას დამშვიდებით, როგორც თანასწორს თანასწორისაგან? ნაცვლად იმისა რომ ფეხის მტკრად ქცეულიყო ჩემ წინაშე, ტრენმორს აქვს ჩემზედ რწმუნება და იცის, რომ არავის მეგობრობას ისე არ ვაფასებ, როგორც იმისას!...

სტენიო! როგორ ბედავთ, თუ ამხარტაუნებით არა ხართ დაბრმავებულნი, თქვენის თავის მადლა დაყენებას, მესისაგან შემურულს, მაგრამ მაინც ფეხზე შემავრებულს კაცზე?

თქვენ აუკედრით მას დავრდომას და ზურგს აქცევთ სწორედ იმ წამს, როდესაც ის დანშვრული და გასისხლიანებული უფსკრულიდამ დაუსმარებლად ზევით მოცოცტავს. საიდან გეტყობათ, რომ ქვეყნიერობაში ტრიალებთ! თქვენ თანაუგრძობთ ყოველ იმის უაზრო ცრუ-მორწმუნებას, კიწრო შესდღელობას, დასღუნებულ თავ-მოყვარეობას და შურის მიებას! ვიდრე ცოდვილი თავ-აღებული სდგას, ვერავინ გაბედავს ხელი ჰკრას მას და კვარცხლ-ბეკიდგან ჩამოაგდოს; დაეცემა თუ არა, ყველა ესკრის მას ქვას და ტალახსა, რათა დააფურონ ერთმანერთი რომ ჩვენ ვითომ კეთილნი და მართლ-მსაჯულნი ვართო. ყველა შიშობს მცირედი თანაგრძნობა გამოუცხადოს ბრალდებულს, ვაი თუ იფიქრონ, რომ ჩვენ ან ძმა ან ამსანაგი და მეგობარი ვართ იმისიო. თქვენც ასე მოქმედობთ, სტენიო, დასშურეთ ამის ჩაკვლა, ჩაქვება! თუ ქალაქ ადგილას გნახეს რომ ტრენმორს ხელს აძლევთ, იფიქრებენ, რომ ერთათ კატორგაში ყოფილხართ მასთან. საშინელება! უმჯობე-

სია მოშორდეთ ჭირიანსა!.. ოხ, სტენიო, ნუ თუ ძაღლსა ამ გვარი გრძნობანი გაღელვებს?

მე სხვაფორი ვიფიქრობ: დაე მთელმა ქვეყანამ დამსკვას საციცხავი დადი ტრენდორის მზგავსად, მაშინაც არ დაეინანებ მას, რაც მოვიქმედე. ვასკა მწუფრვალს წვეთი წყალი, მახლო-ბელს უშეკლელ ტვირთის ზიდვაში, გარდაკუგდო ხავსი საბრ-ლო ჯინჭველას დასაღრჩობლად გამზადებულს, უოკელივე ეს ასეთი წერამალი რამეა, რომ გერც კი ვუწოდებ ქველ-მოქმედებ-ბათ, მაგრამ საზოგადოება ამასაც კი გვიკრძალამს. სასირცხვი-ლო და დასაძრახველია ჩვენთვის, რომ ვშიშობთ კაცობრიულ გულ-კეთილობის გამოთქმას საზოგადო აზრის შიშისა გამო! თავ-მოყვარედ, შეუბრალებელ ეგოისტად გვხდის იგი და ამას უწოდებენ პატიოსნებას!.. იცოდეთ, რომ ჩემს დაახლოვებას ტრემორთან ქრისტიანულ ღმობიერებად კი არა ვსთვლი, კი-დეც ვამპარტანებ იმის მეგობრობით და ახლად ვიბადები იმის-თან ყოფნით, ამისთვის, რომ ესლას ის ზნეობით მალლას სდგას. უოკელ ჩვენგანზედ.

იცით რა რიგათ ითმენდა იგი თავის უბედურებას? თქვენ რასაკვირველია, თავსაც შოიკლამდით, რომ თავიდან აგეცილე-ბინათ სათავილო სასჯელი; ის კი დაემოწმილა ბედს, იმიტომ რომ იმ სასჯელს დამსახურებულათ სთვლიდა, ერთი წამის უგუნურის გაცეცხლებისათვის კი არა, მთელი წლობით გარ-ყვნილებაში გატარებულ ცხოვრებისათვის. ამ მოფიქრებამ მის-ცა ძალა და მოთმინება, ხუთი წელიწადი გაუძლო უმზგავსო საზოგადოებას, შეუგავებელ გარეულ მხეცებს, ტვირთად იდრ-სიძულვილი და შეურაცხება მათ მიერ. ეს კაცი სიყრმიდანვე შეჩვეული ყოველ სახეობა ცხოვრებას, ამოდ მძებნული ბე-დისა, როგორც ზაირონი საბერძნეთის ცის ქვეშ, — ამოკლელ

გატორგის მორეკში, როგორც მკურნაკ ტალღებში და აღმოვიდა იქიდან განახლებული, განსპეტაკებული და ხელახლად გაუძაწვილებული! იმ აწროლებულ სადგურიდან, სადაც კაცი ჰკარგამს უკანასკნელ ღვთიურს ნაპერწკალს, ტრენმოცი გამოვიდა, როგორც სედამთ, დამშვიდებული, თვალ-ნათელი და ძლიერი...

II

ტბა იყო დამშვიდებული; ზღვასავით კრცლად გარდაშლულა მას ზედა პირი; მცირედი ნიაკიც არ აღეგებდა წყალსა, მთების ხაზები სიშორით ძლივს იჩიოდნენ და დასასრულსულ განქრნენ.

ცისა და ტალღების გარდა აღარა სჩანდა-რა არც ერთი მხრიდან.

ტრენმოცი იდგა ნაკო-სადგურთან, შესვეული თბილ ვალტოში.

— სტენიო, უთხრა მან უძაწვილ პოეტს:— წინარად მოუსვი ნიჩბი, მინდა ყური დაუგდო წყლის შხაპუნსა. რადენი საათები გამიტარებია, აი ასე, ხმელთა შუა ზღვასე. დღისით ჯოჯოხეთურის მუშაობისა და ოხვრის შემდეგ, აღარ შემქმლო ხოლმე ძილი და მხოლოდ ამ გვარი ტალღების შხაპუნის ნული და ზომიერი ხმა მამშვიდებდა.

— გამიგონეთ, უთხრა სტენიომ:— სად მოიპოვეთ ძალა იმგვარ ცხროვების გაძლებსათვის?

— არ ვიცი, სტენიო:— იმ დღეებში მე ვერას ვგრძნობდი, არა მესმოდა-რა. როდესაც ვიგრძენ, რა საშინელებაც მესვია

გარსა, მხოლოდ მაშინ მოვიკრიფე აზრები და გაკმსნეკდი. მე მაშინებდა ყველაზედ უძეტესათ ერთ-კილოვანი უფერული ცხორება; მაგრამ როდესაც ვნახე, რომ ჩემი ცხორება სავსე იყო განუსომელის შრომით, დაღალულობით, ჰაჰანაჰება სიცხეების დროს და უძილო ღამეებით, ცემით, შეურაცხებით, ტანჯვით; მე გაგბედე შებრძოლება და გადავწყვიტე ყველაფერი ამეტანა.

— თქვენ სთქვით, შენიშნა ლელიამ: რომ ბოლოს დროს იმ ავასაკთა სადგურშიაც მოიპოვეთ განსვენება, და ეს ადვილი მისახვედრებელიც არის. ყოველი გრძნობა მოძახუნდება ერთი და იგივე მდგომარეობით და ყველაფერს უძლებს. მაგრამ როგორ შეეხვეით მაშინ მყუდროებას?

— მაშინ მყუდროება მივიღე მე განგებისაგან მოკვლინებულ წყალბობად, უზასუსხა ტრენმორომა:—ცხორების ხაიდუმლოს კერ მივხვდებოდი, კერ გავიგებდი, რის მოცემა შეუძლია მას, თუ არ ჩაკეგდეთ იმ ჯოჯოსეთის ჯურღმულში—კატორგაში! წინათ ვსცხორობდი მე უსაგნოთ და მოუსასრებლად, არ ვიცოდდი, რასედ მომესმარებინა ჩემი ძაღა, რა მომეჭმედებინა ჩემის თავისუფლებით, რით გამეტარებინა ჩემი გამოუსადეგარი დრო. ასრედ მოჭარბებულმა ენერგიამ, ცუდს სოციალურ ცხორებაში დათრგუნვილმა, იპოვა აღსაკალი ბრძოლასა, მწუსარებასა და კატორგის საშინელებაში. მე შემიძლიან ესთქვა, რომ გამარჯვება მე დამძნა, თუძტა შედეგი ამ გამარჯვებისა იყო დაჭანცულება, დამშვიდება და მოსვენება. იჭ ვიგრძენ პირველად ჩემს სიცოცხლეში, მოსვენებული და შემტეო ძილი, რომელიც არა მჭონია ჩემს ჭეიფობით სავსე ცხორების დროსა. ბორლოტებასა და კაცო-მკვლელებთ შორის ვისწავლე მე ჩემი თავის ჰატივის-ცემა; იმათთან ცხორება ვი არ მამდაბლებდა, უფრო უძაღლესად მხდიდა ჩემს თვალში: უერთის სიტყვით ისეთს მხია.

რულ სულის მდგომარეობაში ვიყავ. რომ ამ გვარ მდგომარეობაზედ ზირველში ოცნებითაც არ მიოცნებია.

ტრენმორი განუძდა. სტენიო კიდევ ებრძოდა თავის სიმძულვარეს, რომელსაც აგრძობინებდა ეს კაცი და ცდილობდა რომელიმე იმის სიტყვის გაკილვას.

— რატომ არას ამბობთ თქვენ სინანულზედ, უთხრა მან: — მე ვკონებ შესაძლო არ არის კაცი მოსვენებული იყოს, რომდესაც სულს კაცის კვლა მძიმე ტვირთად აწევს. რასაკვირველია თქვენ აღვიარებთ, რომ ის სასჯელი სრულიად დამსახურებული იყო თქვენის მხრით.

— დაღ, მე ვაღვიარებ, რომ ჩემთვის საჭირო იყო ჭკუის სწავლება, დამშვიდებით უზასუსა ტრენმორმა: — მაგრამ განა კანონს საგნად შურის-ძიება აქვს და არა დამნაშავეს მოწვეულება?

— თუმცა, უზასუსა სტენიომ: — თქვენი მოქმედება არ იყო წინად განძრახული და თქვენ უსამართლოდ გაგრიეს ქურდებსა და მკვლელათ რიცხვში.

— ჩემი ბოროტ-მოქმედობა კაცის მკვლელობაში არა მდგომარეობდა; მე მთვრალი ვიყავ და არ მესმოდა, რას ჩაკდიოდი. ბოროტ-მოქმედობა მდგომარეობდა იმაში, რომ მთელს ჩემს სიცოცხლეს ვატარებდი ღოთობაში, იმ საზიზღარ დრინცელსა და გარყვნილებაში. მე უნდა გავესწორობინე ვისმეს და საზოგადოებამ კი გარდამავდო, როგორც რომის გლადიატორი მოედანზედ, იმ დანში სადაც სრულიად ბიწიერი გასლებით უნდა აღესილვიყავ და წამრთმეოდა კაცობრიული სახეც. დამეთანხმეთ, რომ უცნაური გამასწორობელი ღონისძიებაა! დიდი მრისხანება განაღვიძა ჩემში ამან იმ საზოგადოებაზე, რომელიც სიყრმიდანვე ამხინჯებს თავის წევრებს, ძალათ ამრავლებს რაღაც

მოთხოვნებს და ვნებს, თვითვე აქვებს ყოველ ბიწიერებაზედ კაცს და მეტე თითონვე სჯის.

— ეგ კარგად დაზარალებს, უთხრა სტენიომ ლელის ნელის სმით: მაგრამ მარტო მჭევრ-მეტყუელება არ არის საკმაო სისხლისა და სირცხვილის მოსაბანად.

— რასასვირველია არ არის საკმაო, სმა-მალლა უზასუსა ლელამ: უნდა კიდევ სიტუების გვარად იმოქმედოს. კიდევ მოქმედობს ესა. კატორგაშივე დაიწყო მაგან ასალი ცხოვრება, ნუგეშს სტემდა და კეთილ გზასად აყენებდა თავის უბედურ ამხანაგებს. ათი წელიწადია რაც ეგ თავისუფალია და უცნაურის დროთა ცვლილების შემთხვევით ერთი ორად შეიძინა სიმიდრე, რომელიც ადრე დაჭკარვა, მას აქეთ მაგის ცხოვრება ჯანჯანავით გაბმულია თავ-განწირულებით. მე მხოლოდ დამტყინებ ერთი სიტუების თქმა, რომ დაგარწმუნოთ...

— მოითმინეთ, უთხრა ტრენმორმა: — რისთვის გამო-სთხოვ გრძნობას დარწმუნებითა და დამტყინებთა, იმ გრძნობას, რომელიც თავისუფალი უნდა იყოს? სიმშატია ერთს წამში არ დაიბადება; დაუ სტენიოს ამ ხანად ნუ სწამს ჩემი გულ-წრთულობა.

— ეგ მართალია, რომ ჯერ კარგად ვერ გაგიცანით და არ გერწმუნებთ, სიტუვა სამოართვა სტენიომ, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში, დამიჯერეთ, მე თქვენ არა მძუფხართ...

— თქვენი სიძულვილია სრულიად არ მძინებს. მე, უმწვი-ლო კაცო, უზასუსა გულ-გრძლიად ტრენმორმა: — კიდე ქვეანაზედ კაცი არ იქნება, რომ არ შემიძულოს თუ გი გაიგებს, რომ კატორგაში ნამყოფი ვარ. საზოგადო-ბის წესდებულობით, ყველას ნება აქვს შეურაცხება მომაყენოს და უარი მითხრას, თუ დაკმაყოფილებას მოვსთხოვ ამ შეუ-

რაცსებისათვის. ამისათვის ჩემი თავი დავაყენე კაცობრიულ შეურაცხყოფაზედ მალა; პირველად ჩემი თავის პატივისცემა და დაფასება ვაიწავლე. ეს უძვირფასესი სიკეთეა, რომელიც შრომის ოფლით შევიძინე და მოვიბახე ყოველივე ლაჭა ჩემი დაგოდელი გულის სასილითა. ამ სიკეთეს კეწავინ გამოძვირავს და აჩავის არ შეუძლიან ჩემი დამცირება.

ტრენმოჩის ხმა ისეთის კეთილ-შობილებით და დამშვიდებით იყო აღსავსე, რომ სტენიო გულის სიღრმემდინ შეამსჭვალა. მაგრამ ხელ ახლად იმის აზრები ჯეჯიას დააკვირდა; ქარი უფრიალებდა ჯეჯიას თმას და წამოსასხამის ფოჩას, და ისე, რომ ერთიც და მეორეც იმის სახეს ეხებოდა, მაშინ ტრენმოჩს მოეღის სსეულით შეათრთოლებდა სოღმე, და საჩბათ ექებდა იმ თვალების ელვარებას, რომელნიც ისე ჟადოჭრულად ანათებდნენ სიხნელეში.

III

«ჯეჯიავ, ეგ უმაწვილი-კაცი ღირსია უკეთესის მსკდრისა. მე არ მესმის რა საგნისათვის გინდათ გააბათ სიყვარულის ბადეში? ნუ თუ მხოლოდ თქვენის თავ-მოყვარეობისათვის? ცოდვას; სტენიო ნამდვილი პოეტია: იმას ესმის და გრძნობს სიყვარულსა უმაღლეს, იდეალურის აზრით. ეგ ისეთი უმანკოა და წმინდა, როგორც წრფელი ქალი, იმიტომ აგრე ცუცსლ-მოღებულია თქვენგან. მე არ მესმის, როგორ შეგიძლიანთ აგრე გულ-გრილად მზერა, ერთს თქვენს შესედაზედ ის სანანტება და სან კარგავს ფერსა, მე არ მჯეროდა რომ დედაკაცის ბუნებაში მაგდენი სასტიკობა იმკებოდა! გაფრთხილდით ჯეჯიავ, თქვენ იმას ბეჭს ავსებთ. თუ აუღელეკბთ იმას

გაუნაძღარ გულში კელურ ტრფიასლების აღს და სურვილს არ დაუგმანყოფილებთ, დადუჰამთ. თუ არ შეგიძლიანთ სტენილს შეუვარება, მოიშორეთ თავიდან, ანუ თითონ თქვენ შორს მოსცილდით.»

* *

«მე მოვიშორე სტენილს ანუ გავექცე მას! თქვენთვის სათქმელად აღვიღია, ჩემო გაცვიებულო და ცხოვრება მოცმულო მეგობარო. თქვენ გგონიათ, რომ ჩემთვისაც აგრე აღვიღია, როგორც გადვილებათ თქვენ, ტრენმორს, დამტოვოთ მე, ლეღია!»

«ტრენმორ, მე ჯერ არ შემიძლიან უარ-ვეო სიყვარული და ბედნიერება; მე არ მიმიღწევია იმ გაყინულ მთის წვერამდინ, რომელზედაც თქვენ სდგახართ... მე იქ გავიყინებოდი! დეე ვიყო სუსტი და დაუდგრომელი; მაგრამ ნუ დამარქმევთ მე სასტიკს და თავ-მოყვარეს: ეგ დედა-კაცური ბიწიერება ჩემში არ არის. არა, არ მინდა მე შემუსვრა ნორჩის გულისა, არ მინდა გაკუჭრო მას ჰოეზის ცეცხლი. დამშვიდდით, მე მიყვარს სტენილ.»

* *

«შენ მე აღმითქვი, რომ გეუვარები მშვიდის სიყვარულით და ვიჭმნებით ამით ჩვენ ბედნიერნი. ვიდრე აწმყო ასე კარგია, ნუ ისწრაფი აგრე ხარბად მერმისისა და მომაკალისაკენ. სიემწვილეშ არაფრით სარგებლობა არ იცის; ის ისწრაფვის ყველას გაცნობას, ყველას გამოცდას, ყველას დაზერობას, შეძეგვი ჰქვირობს, რომ ცხოვრება ასე ცოტას აძლევს! უმჯობესი არ იქნება დაკნოვოთ განცხრომა და კსვათ წვეთ-წვეთობით გამოუთქმელი ფუფუნება თვალბისა, აზრისა, სიტყვისა და სიყვარულისა? განა არ ვიყავით ბედნიერნი ჩვენ გუშინ, ერთად

რომ ვისხედით ხის ძირსა? სტენიო, ჩვენ დამოკიდებულებაში ჯერ არა სხანს მამა-კაცის უფლება დედა-კაცზედ; დამატალე დაკუსტებე ამ გარემოებით, რომელსაც მთელ ჩემს სიცოცხლეში დაკებდით... შენ ესლა გგონია, სტენიო, რომ ჭკვეუნაზედ სრუყარულის მეტი არა არის-რა;—მაგრამ მე მიცხოვრნია, ძეგარებისა და ვიცი, რომ არის სურვილი და მოთხოვნილება უფრო უმაღლესი, მტკიცე და მნიშვნელოვანი, ვიდრე სიყვარული. ჩვენ გაუძღვრებეს ბედნიერების წყურვილი; არ ვიცი, რით დავაკმაყოფილოთ იგი და ხარბათ ვვიდებთ ხელს ბუნებრივ ფტოლოგილებს ერთი სქესისას მეორესადმი; აღმოვიჩინებთ თაყვანის-საცემელ კერძსა, მივაწერთ ყოველ-გვარ ჰოეტურ სისრულეს, მაგრამ მალე აღმოჩნდება, რომ ისიც ისე სუსტი და არა რაია, როგორც ჩვენ,—და სტოკებს თავის შემდეგ ისევე იმ სეკდიან ფუქსავატ დაუკმაყოფილებულს სურვილსა. ნუ სჩქარობ შენის თაყვან-საცემი კერძის დანტკრევას.»

* * *

«მშვიდობით. ლელო! მე გარდავწყვიტე ჩემი თავი სასიკვდილოდ გადავდო. ვხედავ, რომ თქვენ სიყვარული არ შეგიძლიანთ, დღეს თუ უსაბუდათ მხრუქათ რამდენიმე ბედნიერი წამნი, ხვალ ეცდებით ისევე უკან წამართვათ. ერთს ამ გვარ წამს, თქვენ მაგონეთ და ახლა გეშინიანთ, რომ ამის მოკონება დიდ ხანს ბედნიერად მამყოფებს. დამშვიდდით, ლელო, თუმცა გონისაგან სული შემოგუბდა, დაწმუნდით, რომ გონება ვი ისევე შემჩნა, იმისთვის რომ თქვენ გვერდთ-ყოფი გონს ვერ დაჭკარვამს; მე აგრეთი უტკუო არა ვარ, რომ დედა-კაცის გონს სიყვარულის დამტკიცებედ მივიღო, მე არ ძალ-მიძს, მარმარაილს სული ჩავუდგა და მეუდარი აღკადინო.»

«საწამლავი მზათა მჭკს, თამამად შემოძლიან ყველაფრის

თქმა, რადგან ერთმანერთს ველს ვისილამთ. იქნება დაგნანდეთ სათამაშო, რომლის დანტერეკაც და წვალებაზე შეგედლოთ სურვილისამებრ. თქვენ შითხარით, რომ გიყვარვართ ტრენძარსე მომატებულად: მართალია, თქვენ არ შეგედლოთ ის ისე დაგეტანჯათ, როგორც მე მტავჯავდით: თქვენი ფრხსილები იმის რგინის, ახჯარსედ მოცვდებოდა; მე კი თქვენ სელში ჩვილი სანთელი ვიყავ, რომლიდანაც ყოველ დღე გამოსსყულეტდით ახალ ფორმას. ამ ახრით, რასაკვირველია, მე უფრო მოგეწონებოდით...

«ლეღია, მომიტევეთ ამ გვარი ღაზარაკი. მე მიყვარსარით თქვენ უსამზღვრო, უზომო ტრფიანლებით, მიყვარსარით თავდავიწყებამდე. თქვენ ადვილად შეგედლოთ ბედნიერ ყმაწვილ-გადაცად და ნიჭიერ ზოეტად გარდაგეტციეთ, ნაცვლად ამისა, თქვენ დაშრიტეთ და დასტანჯეთ ჩემი სული, მე ესლას უარ-ყოფი სიყვარულსაც და სიცოცხლესაც; დაკმაყოფილდით? მშვიდობით!»

IV

შუა-ღამისას ტრენძორი გამოეცხადა სტენიოს და ნასა იგი დრმად ჩაფიქრებული სტოლთან მჯდომარე, წინ ედგა საგსე სტაქანი რაღაც სასმელთ.

— წამომევეთ ესლავე ლეღიასთან, უთხრა ტრენძორმა: — ის კვდება და ისურვა თქვენი ნახვა სიკვდილის ყამს.

სტენიო წამოსტა და სელასლად დაეცა სკამსედ, ტილო-სავით გადუთეთრდა ფერი; ბოლოს ისეე წამოდგა, თრთო-ლით ჩააკლო სელი ტრენძორის სელს და ორივემ გასწიეს ლეღიასაკენ.

ლელოს იწვას კრატსედ ლოყებ-ჩალურჯებულად და თუ-
ლები თითქოს სულ ჩასძრომოდა. სიმთელის დროს გადაჭი-
მულ შებლზედ, გაუბებდა ესდა რაღაც ძანდების თრთო-
ლას, ხმას წკრიალი მოჭკლებოდა, ტუჩებზე ჩვეულებრივი და-
ცინებისა და ზინლის დიმილი უკრთოდა.

გვერდით ჭყავდა ეჭიმი კრეიზენ ფეტურ, ლაზათიანი, ლა-
მასი ქერა კაცი, მშკენიერი პირის კანით და დედა-გაცურის
თეთრის სელებით, რომლითაც მოურიდებლად ეჭირა ლელოს
სელები და სამუშ-სამუშ უშინჯამდა მჯგას; და ხან უდარდელად
ქერა თმას იბურძენიდა.

— არაფერია, ამბობდა ის, სასიამოვნო დიმილით:— ეს
მხოლოდ ხოლერა არის, cholera morbus. ჩვეულებრივი
ავად-მყოფობასა, და კარგად გაგებულად ჩვენს დროში. ის მოჭ-
კლამს ორის საათის განმავლობაში, ვისაც უშინის, მაგრამ უში-
შარი კაცისათვის სრულადაც მანებელი არ არის. გამსწკდით,
სენიორა ლეოვა: მე და თქვენ არ გვეშინის ხოლერისა. მო-
დი ერთად ვიმასხარათ იმაზედ.

— გამიგონეთ, უთხრა ტრეხმორმა:— მოდი ვსცადოთ ეჭი-
მის მაგენდის ფუნჯი.

— ვსცადოთ, რატომ არა, ვსცადოთ, თუ ავად-მყოფს არ
ეჯავრებს. უზასუნს დაუდგენელად ლამაზმა ეჭიმმა.

— მე გამიგონა, შენიშნა ცივად ლეოვამ:— ეგ მსურვა-
ლე საშუალება არის! არა სჯობს ვსცადოთ დამამშვიდებელი
რამე?

— ვსცადოთ დამამშვიდებელიც, თუ კი გრწამთ ამ გვარი
წამად, დაუთანხმა ეჭიმი.

— თქვენ რას გვირჩევთ, მკაცრად ჭკითხა სტენიომ. თქვენ
სულ-ქვეშ გვითხარით.

ამ კითხვასკენ ეჭიმმა შებრალებით და დაცინებით გარდასულა ერმა ჰოეტსა და გაგრძელებით უპასუხა:

— ჩემი სვინიდისი მიბრძანებს სრულებითაც არა ურჩიო-რად და ავად-მყოფობის მსკლელობა არ შეკმალო.

— ძალიან კარგი, ეჭიმო, უთხრა ლელიამ:— ყველას ის ემჯობინება წასვიდეთ დასაძინებლად; ესლა კარგა დაგვიანებულა.

— ოჰ, ნუ სწუხართ ჩემი ვულისათვის, სიტყვა ჩამოართვა ეჭიმმა, ჩემთვის ძალიან სასურველია ავად-მყოფობის მსკლელობას ყური უგდო, ძალიან მიუვარს ჩემი ხელობა. მზადა ვარ, დავივიწყო ძილიც და ჭამაც!

— რა არის თქვენი ხელობა, ეჭიმო კრეისენჭეტერო? ჰკითხა ტრენმორმა.

— ჩემი ხელობა ის არის, რომ შევანაწევრო კაცის სხეულის ავად-მყოფობა, ყურადღებით შევისწავლო და მის დაბოლოებას დავესწრო.

— იმისათვის რომ გიგიენური წესი და რიგი მერე საკუთრად თქვენთვის გამოიყენოთ? უთხრა ლელიამ.

— მე არა ვითარი წესი და რიგი არა მჯერა, უპასუხა ეჭიმმა: ყველა ჩვენთაგანი სიკვდილის შვილია და თუმცა დიდად ვსცდილობთ დაგშორდეთ განსაცდელის დღესა, მაგრამ უნებლად უფრო მისკენ მივისწრაფით. ჩემის აზრით უმჯობესია, რომ იმაზედ არ ვფიქრობდეთ.

— თქვენ ნამდვილი ფილოსოფოსი ხართ, შენიშნა ლელიამ, ძლივს მოასწრო ამ სიტყვების დაბოლოება ლელიამ, საშინელი კვლანჭა მოუვიდა და გულ-შემოყრდისავით დაეცა სტენიოს მკლავზედ.

— გეუფათ, საკმაოა! უთხრა უდარდელად ეჭიმმა:— თუ

აგრე აჭყვებით აკად-მეოფობას, თქვენი საქმე ცუდათ იქმნება, უნდა გუელ-გრილად იყოთ და არ შეუშინდეთ.

ლელოამ წამოიწია და მკლავზე დაუჭინა, ტკივილისაგან ჩამქრალი თვალები დაასტურა ექიმს და უთხრა დაცინების დიმილით:

— საბრალო ექიმო! აბა ერთი სცადეთ ჩემს ალაგას ყოფნა!

— გამადლობთ! იფიქრე ექიმმა.

— მას თქვენ ამბობთ, რომ არა გწამთ წამლების მოქმედებას; განაგრძელა ლელოამ, ტკივილების გადავლის შემდეგ:— მას არ გწამებიათ მედიცინა?

— რატომ არა? შესწავლა ანატომიისა და კაცის ნაწილების შეერთების შეგნება ნამდვილი მეცნიერებაა.

— რომელიც შეადგენს თქვენთვის სასიამოვნო დროს გამართობელს, შენიშნა ლელოამ, გადაბრუნდა მეორე კერძზე და დაუმატა:— აბა მას მოძღვართან წადით, რადგან ექიმი ხელს იღებს ჩემზედ.

ტრენმორი წავიდა ძველღის დასაძახებლად.

მოიყვანეს ის ძალიან, მშვენიერი ირლანდიის ძველელი, რომელსაც ახსენებდა სტენიო ერთს თავის მიწერილ წიგნში. იგი მიუახლოვდა ქვეშსაგებს წყნარის და ზომიერის ნაბიჯით, პატივის-ცემას გაგრძნობინებდათ იმისი წამოსადგობა.

— შეიძლო ჩემო! უთხრა მან.

ამ სიტყვასზედ ლელოამ აიხარა თავი, გარდაიყარა შუბლზე წამოწეწილი თმები და მიაქცია ლვდლისაგან პირისასხე.

— კიდევ ეს დედა-კაცი! წარმოასთქვა მან საშინელებით და უგუხდგა.

მთლად შეიტკვალა სახიდაძმ, ლოყები უცბე ანთო და იჭკე გადაფითრდა და ჩაღურჯდა, თვალებში შეეტეო შიში და

მწუსარება. სტენიოს მოაგონდა მაშინდელი გადატვირთვა მღვდლისა, როცა ამ უკანასკნელმა ლელის უარ-ყოფობის სავსე გამოძეტველება შენიშნა.

— თქვენს სართ მაგნუს, უთხრა მან:— მიცანიო?

— როგორ არ გიცნობ შენა! უთხრა მღვდელმა იმ სმით, თითქოს გონებას კარგამსო. ვაი მე, ვაიმე!

— მოდით ჩემთან, სულის წყლულების მკურნალა! უთხრა მან:— სომ მსუდამთ რომ კვდება; თქვენი ჯალა რომ მიშუამდგომლოთ ღმერთთან და წარმოგზავნოთ აქედან მიტოვებული; რატომ არას მეუბნებით?

მღვდელი იდგა ჩუმად და თრთოდა.

— მაგნუს, დაისვენით ჩემი სული, განაგრძელა ლელამ დაღონებულის ღიმილით და ჩამქრალის თვალებით ძლივს იყურებოდა. აღასრულეთ თქვენი ვალი, შთამაჯრეთ რწმენა, მომეცით შეძლება მოკინანიო ცოდვები.

— მე არ შემოდინან, წაიბუტბუტა მოძღვარმა:— თქვენ იცით რომ მე არ შემოდინან. თქვენ ჩემსედ მომეტებული ძალა გაქეთ.

— ეს სადაურია? უზასუსა ლელამ და წამოჟდა:— ეს როგორ უნდა განვმარტოთ? მღვთის მსასური სდგას მომაკვდავ დედა-კაცის წინაშე და არა აქვს იმოდენი ძალა, რომ ნუგეშად სცეს, ეგ არის თქვენი სწავლა? რა გწამთ თქვენ? ეს მანც მითხარით, სად წავა ჩემი სული? სუივეს სამოოსე? არის ჯოჯოსეთი?

მღვდელმა თავი ჩადუნა.

— კარგი ნუგეშინის მომცემია თქვენმა ძემი! წარმოსთქვა ლელამ:— დამიძსეთ ისეკ ეჭმისა, იქნება იმან შეიძლოს კვლადისა და რქროს გულისსათვის ჩემი სიკვდილისაგან დასსნა.

— მე აქ სრულიადც არა შემოდინან-რა, უზასუსა კრქაუნ-

ფეტერმა: — ავად-მყოფობა მიმდინარეობს ჩვეულებრივის წესით. თქვენ წყურვილი გეჭნებათ? დალიეთ და დამშვიდებული დაწვიეთ. ყოველივე წამალი ესლა უეჭველად დღეს მოგისწრაფებთ; უნდა ბუნების მოქმედებას მიენდეთ.

— ბუნებას! სთქვა ლელიამ: — მე მსუქს იმას შეეკედრო, მაგრამ სად გამიგონებს. ვიცი რომ იმის წიაღში უნდა დაგბრუნდე, არა მაჭეს უფლება ესთხოვო სიცოცხლე; ამისთვის რომ უეჭველია მოიპოვება სადმე დედა-მიწის კუნჭული, რომელიც საჭიროებს ჩემს გვამსა უსვად ბაღასის აღმოცენებისათვის: უნდა შევასრულო ჩემი დანიშნულება. მაინც და მაინც მოძღვრის მოვალეობას, ვისაც ის ემსახურება, იმასი მოწყალების თვალს მოახერხას მომაკვდავ არსებასა. მასწავლეთ ღვთის კედრება, მაგნუს!

— ძღვთისა! განიმეორა ძღვდეღმა სინანულით, და ცრემლები გადმოცვივდა თვალთაგან.

— მაშ მომშორდით თავიდან! უთხრა ლელიამ: — სედაით ტრენმოჩ: აი თქვენ წინაშე სდგას მკურნალი, რომელსაც არა სწამს მეცნიერება, სდგას ძღვდელი, რომელსაც არა სწამს ღმერთი. ერთი: დაყენებული მისთვის, რომ შემწობა მისცეს ცოცხლებს, მეორე მომაკვდავის ნუგეშისათვის, და ორნივე აღმოჩნდნენ ძალა მოღებულნი! სად არის მაშ ჭეშმარიტება?

— გაგიგონეთ, უთხრა კრეიზენფეტერმა: — მე რომ მეჩვენებინა თავი ყოველივეს მცოდნე მკურნალად, თქვენ თითონ ამიგდებდით მსხსილად. მე განა არ გიცნობთ: თქვენ ფილოსოფოსი ქალი ბრძანდებით!

— ყური დამიგდეთ, უთხრა მაგნუსმა: — არ გასსოვთ ჩვენს სვირნობა გრიმსელის ტუეში? რომ გამებედა სარწმუნოების სწავლასე შეთქვა რამე, თქვენ თითონ გამაჩუმებდით!

— აი ვისთან გქონიათ თქვენ ძალა! უთხრა ლელამ, მწარეს დიმილით: — ადვილად დამჟვრებლებთან და უღონოებთან! თუ შეგხვდათ მოწინააღმდეგე და ურწმუნო პირი თქვენის აზრებისა, მაშინვე უარ-ჰყოფთ თქვენ ნათქვამ სიტყვებს და თქვენვე აღვიარებთ, რომ გაიძვერულად იქცევიან და უკუვან სუფიერებს სიცრუე და პირფერობა, რადგან საზოგადოება არა უაზრობს კაცმა პატიოსნურად აღვიაროს სიმაართლე. ვინც კი გაბედავს იტყუეულობის გამოცხადებას ან მიუხდომელობასა, ჩააქვავებენ!.. იქნება პოეზიაში მაინც იყო, სტენიო, სიმაართლე და სიმაართალი? მე მსურს რომ ერთი რამ მაინც მწამდეს, თუნდ შენი სიუყვარული მაინც?

— ლელა, უთხრა სტენიომ მუხლ-მოღრეკით, — მომეც შეძლება ერთი საათის განმავლობაში მაინც მწამდეს შენი თაკი, თუნდა ერთის წამით! მწამდეს, რომ ღუდა-კაცი ხარ და შეგიძლიან სიუყვარული...

— საბრალე, სთქვა მისუსტებულმა ლელამ: — მე შეუყვარებხ შენ, თუ ცოცხალი გადავრჩი... ლელა უეროდ საშინელის კვლანჭით დაეცა იატაკზე, სტენიომ მიიყრა გულში და იმის აღერსის გავლენით, მიმკვდარებულ ლელას ლოყებს ხელ-ახლად მოადგა სისხლი და თვალები მიღუფრით აღხილნენ.

V

ერთხელ დილით სტენიო დადიოდა მონტარლოს ტყიან გორაკებზე. სქელ ბუჩქნარებში ტაქნილმა ბილიკამ მიიყვანა იგი ერთს განიერს ნიაღვრისაგან გაკეთებულს ხევთან, რომელშიაც მიმდინარეობდა წყალი და მიჰქონდა თან არე-მარე.

უდაბური, მაგრამ დიდებული ადგილი იყო ეს ადგილი. მთის ნახრალებიდამ გამოსსინდა შავი მიწა, კლემატიტები სურ-
ნელოკანის ტოტებით შესველდა ციცაბო შავ კლდეებსა. ორსაკე
მსარეს ფრიალო კლდენი აღმალბებულიყენენ, როგორც გი-
განტური კედლები, გარს ესვია დაბურვილი ფიჭვი და გარეუ-
ლი ყურძენი. თვით ხეკში მოკირწყლულ ადგილზედ მიშხრია-
ლებდა მდინარე: თუ თქვენ არსად გინახდით მთიდგან გამო-
მდინარე ნაკადული, არ გეცოდინებათ, რა მშვენიერია წყალი
და იმისი წკრიალა ჭარმონიული ხმა!

წყალის დაქანებასა და მიმდინარეობაში მოისმის ათასი
სასაიმოკნო და ასამალბებელი და დაბალი ხმები, მოჩანს ათა-
სი მუქი და ბრწყინვალე ფერები. ნელა და ჩუმად, თითქოს
ძარღვების ათროლებით, მიგოგავს იგი მარმარილოს ფილა-
ქანზედ, ანუ რძესავით გათეთრებული მიჭქროლავს ფრიალოებ-
ზედ, თითქოს მრისხანებისგან ხმა უწყდება; ხან მწვანე, რო-
გორც ბალახი, რომელიც თითქოს ოდნავ მოუზნეკამს რასმელ,
ხან ლაყვარდი, როგორც ცის გამარა, რომელიც მასშივე
თრთის, მიიკლავება ლეღებში სისინით, თითქოს მზეზედ მის-
ძინებიაო და მცირედი ნიავის მობეკვა აღვიძებს ნელის ხმითაო.
ხანდისხან იგი კვნესის და ღმუის გარეულ მხეცსავით და დი-
დებული კრთგვარობით ჩანსალებს უფსკრულის სიღრმეში,
რომელიც შირს უმზადებს ჩასანთქმელად. ამ დროს მიმდგარ
მზის სხივისგან ჭერის მსუბუქ შხეპებს, სხვა-და-სხვა ბრწყინ-
ვალე ფერებისას. ოცნება ამზედ უკეთეს ვერას წარმოიდგენს,
ამისთვის რომ ბუნებაზედ უმშვენიერესი არა არის რა, როცა
იგი კელურ და პირვანდელ მდგომარეობაშია.

სტენიო ხშირად ატარებდა ღამეებს გარეულ კიპაროსის
ჭკეშ, რომელსაც შორს გარდაეშალა თავისი უძრავი ტოტები.

ნორჩ ბაფასზე მწოლარე, ყმაწვილ ზოეტს ავიწყდებოდა ის საათებიც, რომელიც ჯეჯისთან უნდა განეტარებინა, წადგან იმ სანში სიყვარული ზოეტს ბეჭის საზრდოს სიყვარლის დაშორებაშია ცი. იმისთვის გარკვეული დრო იყო ის ყვამი სიყვარულისა და სიყმაწვილესი; იგი შეიცავდა ბედნიერებას, სამყოფს რამდენსამე აჩსებისათვის და ისეთსავე სისწრაფით ჩაიარა როგორც მდინარე წყალმა.

იმ დღეს, მინდორში გასულმა, სტენიომ დაინახა თავისკენ მიმავალი ვატი მხარეულის სახით. ეს იყო მაცნუსი. როგორც სხანდა იმისა სული ძალის ადეკვებულ და ამფოტებულ მდგომარეობაში იყო.

— რა, ყმაწვილ ვატი, უთხრა მან სტენიომ: — თქვენ ესაა მარტო სახით. ის დედა-ვატი მოკვდა?

— ვინ დედა-ვატი? ჭკითხა სტენიომ.

— ამ ქვეყანაში მე და შენთვის მხოლოდ ერთი დედა-ვატია — ჯეჯისა! უზახუსა მდედელმა სმის კანკალით: — ის სომ მოკვდა? თქვენ ნახეთ როგორ კვდებოდა? მე მოხარული ვარ, რომ ის აღარ აჩის; იგი დემონი იყო, იმან წამწყმინდა.

— უბედურო! დაუყვირა სტენიომ და სულში მისწვდა: — რას ამბობთ? როდის გაიგონეთ ეგ? საიდან მოდიხართ? როდის ნახეთ თქვენ ჯეჯისა უკანასკნელად?

— მე ვნახე ის ერთსულ ღრუბლიან და გაცრიაგებულ დილით, უთხრა დაფიქრებით მდედელმა: — თენდებოდა; მე ტამრის კარიდან გამოვდიოდი, დიდმა გამოქანდაკებულმა მთავარანგელოზმა, აღმოსავლეთის მხარეს რომ სდგას, გაანძრია ტუჩები და მითხრა: ჯეჯისა მოკვდა. შემდეგ ჩემს გვერდით აფრინდა ბუ და იმანაც ჩამომეიგლა, ჯეჯისა მოკვდა.

— თქვენ აღარ გემოწმებოთ გონება, უთხრა სტენიომ:

— რომელ დილასუდ ლაპარაკობთ? რამდენმა სანმა განვლო მას აქეთ?

— მას აქეთ მრავალ დღეებს ჩაუვლია. მე არ ვიცი რამდენს; მას აქეთ, რაც ლელის მოკვდა, მე აღარ ვსთვლი აღარც დღეებს, აღარც ღამეებს; მე თავისუფლად ამოვისუნთქე, მძიმე ტვირთი მომესხნა!

— ესლა მესმის მე, თქვენ ამბობთ იმ საშინელ ავად-მოყოფობასუდ, რომელმაც კინაღამ არ მოჭკვლა ლელის, შენიშნა სტენიომი: დიდი შთახეჭდილება მოუხდენია თქვენსუდ, რომ თქვენი ტვინი აგრე შერყეულა. თქვენ თმასა და წვერსუდ გატყობათ, რომ დიდი ხანის რაც ამ მთებში იმყოფებით. წამომ-ევიკით. მიაშბეთ თქვენი ამბავი.

— მე სადარდელი აღარ მჭკვს-რა, აღტაცებულის ღიმილით უპასუხა მავნუსმა: — ლელის მოკვდა, დემონი მომშორდა, დაუტყვა ჩემი ტანჯვა. მომისმანეთ: როდესაც მე შეველ იმ დედა-კაცის სასლში, მიწა შეიჩყა და კიბის ნათესურები სამჯერ უგუდგნენ, როცა მე სუდ ავდიოდდი. კარბი რომ გავადე და დაკინასე შეყრილი სალსი, მასინვე გამასხენდა, თავი როგორ უნდა ეჭიროს მღვდელს სალსში. ყველას თვალები მე დამაცქერდნენ, იცით რა ძნელი ასატანია, ადამიანის თვალის დეკნა? იცით მღვდელისა და ბერისათვის რა ძნელია ყოველთვის ღმობიერ, შეურყეველ და მიუდგომელ წმინდანათ ეჩვენოს?.. სურგ-სუდ მთის წამოკიდება უფრო ადვილია, სინამ ეს დამალადება!.. მე მასსოვს, რომ შეველ საიენ დაგებულ და ყვავილებიან ოთას-ში, სადაც ღამეები ენთო წითელ შუშის კამარების ქვეშ და თეთრს ატლასის ქვეშსაცებსუდ იწვა მთლად სპეტაკ შესამოსელით დაგებულ საწოლსუ დედა-კაცი. შემომსება თუ არა, ვიცან რომ ლელის იყო, მასინ მივსვდი სადაც შემეყვანეს;

უკავილები გარდაიქცნენ გველებად, კედლები შეიღება სისხლით, ლამპები აზრიალდა ჯოჯოხეთის ალით. ლელა მთხოვდა მე-შეგუნა მისთვის, ეს მასსთავს; მაშინ წარმომიდგა, რადღენი სვეწნა და კედრება დამინარჩავს იმის წინაშე, რადღენი ამა ცრემლი დამიღვრია იმის მუხლთან, — და ჩემი სული მოიცვა შურის-ძიებაში, მე დავსწუეველე ლელა და იმ წამსვე თითქოს ღრუბელი ამეთარაო; განჭრა უკუაფერი ჩემ თვალ-წინ და თითონ ლელაც; მე გავსწინდი ტაძრის კამარის ქვეშ და მთავარ-ანგელოზმა მითხრა, რომ ლელა მოკვდაო. ესლა ბედნიერი ვარ.

— რისთვისა სწუეველით თქვენ იმას? რად გინარჩანთ იმის სიკვდილი? ჭკითხა სტენიომ: — თქვენი ხარისხის პატრონი, როგორც ბედავთ, რომ მაგ გვარ გრძნობებს გულში ინახავთ?

— კიდევ იმისათვისა ვსწუეველი, რომ პატრიუს ვსცემ ჩემს ხარისხს! ლელა არის ჩემი დამღუპავი, ჩემი მატონებელი; ჩემი ხარისხი მიკრძალამს არამც თუ იმასთან დაახლოვებას, თვით ამ სურვილის გულში გავლებსაც კი. ის კი უსარცხვილოდ მოვიდა იმ წმინდა ადგილს ჩემთან და წაპილწა თავის ჯოჯოხეთურის ალერსით!

— შენ სტუეი! შეჭყვირა გაცოფებულმა სტენიომ: — ლელას არასოდეს არ ჭყვარებისაო შენ და არც უძებნისარ!

— ახ! ვიცი! უპასუხა მღვდელმა: — თქვენ არ გესმით: — დავსხდეთ აი აქ და მე ყველას გაიმბობთ.

აქ ლაპარაკში, შემოდილა მაგნუსმა დასვა სტენიომ უფსკრულზე ხიდივით გადადებულ მოჭრილ ხის ჯირკზედ. ისე ვსწრათებოდა სტენიოსაც მღვდლისაგან ამბის გაგონება, რომ არ მიხედა ამ საშიშარს ადგილს და დაუყოვნებლად აღუსრულა სურვილი.

— გამიგონე, უთხრა მღვდელმა:— შენ იცი რომ რა ლელა არის?... შენ ეს არ გეცოდინება, ამისათვის, რომ ფრანგის მღვდელი არ ყოფილხარ, შენ არ მოგუკვლინებოდა სვენებანი! შენ ჩვეულებრივ და სხვებსავით სცხოვრებდი; მე კი ფანტასტიურის ცხოვრებით, ამაში მხოლოდ ფრანგის მღვდელნი არიან გამოცდილნი, მე ვხედავდი რის ლელას, დედა-კაცს და იდეას, იმედსა და სინამდვილეს, ხორცსა და სულს. გესმის, რას ვამბობ? ეს ცხადია და მე მსურს ეს ყველას უამბო, რომ იცოდნენ სხვებმაც ლელას მორიდება. ის განუშორებლად იყო ჩემთან ეკლესიაში რის სვეტებს ზემოდ, სადაც რა გამოქანდაკებული თეთრი მარმარილოს ანგელოზები არიან; ამ ანგელოზებზედ იდაყვ დაყრდობილი, დაცინების ღიმილით გადმოიყურებოდა ძირსა. ყველანი იმას მისჩვენებდნენ, ყმაწვილნი და მოსუცნი, მდიდარნი და ნასწავლნიც; ყველა ცდილობდა იმის ყურადღება მიეზიდნა; რა მშვენიერი რამ იყო, რა რიგად მიყვარდა მე ისა! მხოლოდ მე ვიცოდი, იმის გულში რა ტრიალებდა!..

— როგორი იყო მეორე ლელა? ჭკითხა სტენიომი.

— მეორე ლელა! შეჭყვირა მაგნუსმა, და შუბლზედ ხელი შემოიკრა:— მეორე იყო მულაზავი გველეშაპი, მოხვენება... თუმიცნ ჭი ერთიც და მეორეც ისევე ის ლელავე იყო!

— სად შეხვდებოდით ხოლმე ერთმანერთს? ჭკითხა აღშფოთებულმა სტენიომი.

— ოჰ, ყველგან; უზასუხა მღვდელმა:— სალამოს ლოცვის განთავების დროს, როდესაც მთლად ხალხი თან გაჭყვებოდა ხოლმე ლელას, მეც კადვენებდი იმას თვალს და გულსაც, სამწუხაროდ გვრძნობდი, რომ მღვდელი ვარ და არ შემოვირის სხვასავით იმის უკან დევნა, არ შემიძლიან დავსწვდე იმის ხელ-

თათმანებს, ვერ შეეკნები იმის სელს... რა მშვენიერი გრძელი და შუბა თითები აქვს!

— და ცივიც! დაუმატა სტენიომ, ლაზარაკში გართულმა.

— მას თქვენთვის მოუწია იგინი? შეჯეირა გაანხსლებულმა მაგნუსმა.

— განაგრძელე ლაზარაკი, უთხრა სტენიომ ბრძანებლობის ხმით, და დააშტერდა ისეთის დაშტერებით, რომელიც მაგნიტიურად მოქმედობს უგუნურ კაცზედ და პირუტყვებზედ. შემცდარი გადაფითრდა და მოწიფებით განაგრძელა:

— მარტო ერთი ის მოფიჭრება, რომ თავის დღეში ლელაის ვერ დავისაგუთრებდი, მაგლეჯინებდა მე თმასა, ვსედაკდი მოძღვარის შესამოსელს, ვსწეკელიდი ბედსაც და ვეკლას. მასინ... დემერთო ჩემო! დემერთო ჩემო! ეკლესიის ბნელ კუთსიდან წარმოდგებოდა ახრდილი, მოძიასლოვებოდა, გარდმოხსვეკდა სეკებს... ტუეილად-ღა ვეკედრებოდა თავი დაენებებინა, დაეცდია ჩემთვის ღვთის ვედრება მანცა, ცოდვების მოწინება, ანა, აღარას მოისმენდა, გამახვეკდა თავის შავს თმასი და დიმილით მიცქეროდა სასეში. ასრედ ვებრძოდი მე შეუბრალებელ ახრდილს, იქამდინ სინამ უგონოდ დავეცემოდი საკურთხეკლის კიბეზედ. ხან მრავალი ლოცვის და ცრემლების ღვრის შემდეგ, ვზოულობდი მოსკენებს, დაქანცული, მიბინარებული მოვიდოდი ჩემს სენაკში. იცით მასინ კიდევ რას მოიგონებდა ხოლმე ლელაის? ის ჩემზედ ადრე შევიდოდა სენაკში, და ხალისას ქვეშ მოახერხებდა დამაღვას, ანუ კედლის სხათში, და ან ფანჯარასთან დამდგარს იასამანის ბუჩქში; ლოცვაზედ რომ დავდგებოდი, ის უცებ გამოვიდოდა უკანდან, მომეპარებოდა და გარდაძებვოდა უელზედ, ზოგჯერ ჩემ ქვეშაგებშიაც ამოდოდა, — ჩემს გაციებულ განმარტოებულ ქვეშაგებზედ! როდესაც მიუყახ-

ლოკებოდი ქვეშაგებსა, ის წამოდგებოდა სახნიდან და გარდ-
მომიწვევდა თავის მკერდს გარდასასველად... ოჰ! რა რიგად
დავიტანჯე! რას მოკესწარ! ოჰ, დედა-კაცო! ოჰ, ოცნებაჲ! ოჰ,
გაუმძღარო სურვილო! რა მიყავი?

— მავნეს! უთხრა გამწარებულმა სტენიომ:—გახუმდით! მე
სისხლი თავში ამივარდა თქვენი სიტყვებისაგან. მხოლოდ ბე-
რის გარყვნილ წარმოდგენას შეუძლიან ავრე დასძრახოს და
წაბილწოს ლელო!

— არა, სთქვა მღვდელმა:—ჩემს ოცნებაშიაც კი არ წამი-
ზილწამს ისა. მე მამაცურად ვებრძოლე მაცოთუნებსა, მრთული
ჩემი სიცოცხლე და სული შევსწირე ამ ბრძოლას, ლელოს
ახრდილი კი ყოველთვის წმინდათ რჩებოდა იმ საშინელ ღამის
მოჩვენებათა შორის. იყო იმისთანა დღეებიც, როდესაც ღონე
მოღებულნი ვკვითარებოდი ჩემს თავს: რატომ არ შემიძლიან მეც
კიყო ბედნიერი, თუნდა ერთს დღეს კაცობრიულ ბედნიერე-
ბით? ზნეობრივ სიკვდილისათვის რად გადმიგია თავი? რომელ
ზღაპრულ მომავალ ნეტარებისთვის უარ-გყოფ მე ამ ქვეყნიურ
ხვედრს,—ჩემს ბედნიერებს? სხვანი ხომ არიან ბედნიერი,
თავისუფალნი, უყვართ და გარს ოჯახობა ასუკეით. იმათ აქვსთ
ცხოვრების საგანი, მოქმედებენ, ცხხოვრებენ,—მე კი რა საგანი
მაქვს? იმ ქვეყნის იმედი, საიდგანაც არავის არავითარი ამბავი არა
მოუტანიათ-რა!? ღმერთი როგორა სტოკებს თავის გაჩენილთ
ამ უცოდინარობაში? რაც იმათთვის გაუჩენია, იმათ მოხმარებას
რადათ უკრძალამს? არა! არ არსებობს არავითარი სიბრალეული!..
აი ამ გვარად კვდობდი ღმერთსა უგუნურ სურვილებსაგან.
ოჰ, ნეტავი გამებუნა აყოლოდი ამ სურვილს. ოჰ, რომ გა-
მებუნა და წუთის-სოფლისთვის მომეთხოვა ჩემი ხვედრი!
რომ ამით თუნდ ოცნებით მაინც გამხვდარვიყავი ლელოს

მთელობელი!... იქამდინატ არ მიმაღწევენა რაღაც უგუნურმა შიშმა და მრავალ წელთ თავ-განწირულებით შეჩვეულმა ცსოვრებაში... მარამ ესლა ლელთა მკადარია და იქნება მოვისვენო.

მაგნუსმა დაისახა გულზედ თავი და ისე ჩაფიქრდა, რომ ვერც კი შენიშნა, როგორ მოსცილდა მას სტენიო.

მთიდან წამოსული სტენიო ლელთას სახლისაკენ გაემგზავრა, მოულოდნელად შესვდა ერთს თავის ნაცნობ მეგობარს უმაწვილ-კაცს ედმუოს, რომელიც ლელთას სახლიდან გამოვიდა და ხელში რაღაც მოდიდო რკეული ეჭირა. იჭვნეულობამ და ცნობის-მოყვარეობამ აღუვსო მას გული და ვერ მოითმინა, გაჩუკა თან ედმუოს და გამოჭკითხა, დიდი ხანია, რაც ის ლელთას იცნობდა, რაზედაც იმან უპასუხა, რომ უნასაეს ლელთას მხოლოდ ერთხელ და ესლა საქმისათვის ყოფილა იმასთანა.

— საქმისათვის? კეთიხებოდა სტენიო.

— წიგნი მოკუტანე. უპასუხა მან.

— ვისგან? გულის კანკალით ჭკითხა სტენიომ.

— წიგნი მოკუტანე და ფულები მომცა ღარიბების შესაწევნელად, მორიდებით უთხრა ედმუომ.

— ვისგან არის მეტი ეგ წიგნი? ვინ განატყვის მაგის ფულებას მოსმარების საქმეს! ეს შენ არ გინდა მე მითხრა, თუმცა იცა, რომ მე მიყვარს ეგ ქალი და ყოველ იმის მოქმედებას გულ-გრაღად არ ვუტყერი, უპასუხა გამწარებულმა სტენიომ.

ედმუო შეჩერდა, და შეძგებ ჭკითხა:

— გაგიგონია შენ ოდესმე კალმარინის სახელი?

— რასაკვირველია, გამიგონია, უპასუხა სტენიომ:— ის ვიღაც ქველ-მოქმედი საიდუმლო პირია, რომელიც ვგონებ არავის უსილაკს. მას ნამდვილათ არსებობს?

— დიას, და მთელი თავის სიცოცხლე კეთილ საქმეებისათვის შეუწირავს. შენ რომ იმის ცნობა გჭონდეს, მაშინ შაიტიუობდი, რომ ქვეყანაზედ სიყვარულსა და პოეზიასე უდიდესნი საქმენი არსებობენ.

— მაშ გამაცან ის, უთხრა სტენიომ:— იმდენი რამ გამიგონია იმაზედ, რომ დიდი ხანია შემთხვევას ვეძებ იმის გასაცნობლად. დაგიჟერო მართალია, რომ ვინც კი დაუხსნია გაჭირებიდან და შემწეობა მიუცია, თვალთ არა სჩვენებია იმათ?

— დიად, პირველში, არადესაც თავის აუარებელი სიმდიდრე ჭყოფნიდა. მაგრამ შემდეგ რომ გავერცელებინა კეთილ-მოქმედება, იმულებულ იყო შეედგინა ამხანაგობა. ამ აზრის თანამგრძნობელ პირთ შორის.

— შენც მონაწილე ხარ იმ ამხანაგობაში? ჭკითხა სტენიომ.

— არა, მე მხოლოდ გამგებელი ვარ ვალმარინისა, ჩემი უმაწვილ-გაცობა ამოდ მიდიოდა, სინამ იმას გავიცნობდი: მას აქეთ გამიჩნდა საგანი და აზრი.

— წამიყვანე იმასთან, შეჭვივრა სტენიომ: წავიდეთ ამ საათში.

— მე არ შემიძლიან, სთქვა ჭმუნვით ედემომ:— ის აჩავის არ იღებს ურეკომენდაციოთ.

— განა შენი რეკომენდაცია საკმაო არ არის? რატომ არ მამდეკ შენ? ხომ არ გეშინიან, რომ ადგილს არ შეგეცილო?

ედემომ აღარა უზასუხა-რა და წასასკლელად გატრიალდა, მაგრამ სტენიომ შეაყენა.

— ესლა მივხვდი, სთქვა მან:— ესლა მესმის, რომ ვალმარინი არ არის მარტო კეთილ-მოქმედი ფილანტროპი, და თვით შენ უბრალო მოწყალესას არ ურიგებ იმის სახელით. თქვენ ხართ მისიონერები საშიშარ საქმისა, რომელსაც, შესაძლოა თქვენი სისხლი ზედ შეანთხიოთ. ლელეას სიმდიდრე მიდის იმაზედ,

რომ დაჭრთამოთ საპურობილეების დარაჯნი, და განათავისუფლეთ ტუსალები საპურობილიდგან, მაგრამ უბრალო ტუსალები კი არა, იმისთანები, რომელთაც თავიანთის გაკლენით შეუძლიანთ მთელი ქვეყნიერების გადაბრუნება. სწორედ არ მივსვდი?

— წარმოვიდგინოთ. რომ აგრეთ. უპასუხა ედემომ:—მაგ შემთხვევაში შემოგვიერთდები ჩვენ?

— ესაა არ შემოიძლიან, სთქვა სტენიომ:—ვიცი არ მიმიღებენ სინამ არ გამოძვდიან სამძიმო გამოსაცდელით, და პირველ შემთხვევაში მიბრძნებენ ლელის მოშორებებს, მე ამ სახათ არ შემოიძლიან ესა.

— მეც მაგას ვიფიქრობდი, უთხრა ოსვით ედემომ, და გაუწვდინა ხელი გამოსასაღებულად.

VI

დადგა გაზაფხული ფრინველით კალობით და სურნელოვანი შვების საღამოებით. მზე ჩავიდა; ღამის ბინდი ნელიად ეფარებოდა დასავლეთის უკანასკნელ წითელ სხივებს. ლელა იჯდა მთის ძირში ვიოლას სასასლის ტერასაზე და ფიქრობდა.

წარმაცულად გარდავიდებული ბანაკონის მოაჯირისა, ლელა უგდება ყურსა განურჩეველ მინდვრის სმაურობასა, თხების ვიკინსა, და მთიდან მომავალი ბერძელის სახის ღამაზე მეცხვარეებს. წვრილსა სიმღერასა.

იმ დღეს ლელა იყო დამშვიდებული და გაბრწყინვალებული ორგორც ის ძაისის დღე; სტენიო აღტაცებული უმღერდა მას

თავის შეთხზულ ჭიმნებს. ამ სიმღერაში ღამის სიწყვდიადე თან-და-თან ასვევდა მათ თავის საბურველში, თითქოს იმის მელოდიის სმებს უერთდებო.

უგანასკნელი სმა რომ დაასრულა, ყმაწვილი კაცი დაეშვა მუსღზედ ლელის წინ და მომაკვდავის ხურხურით ევედრებოდა, რომ ერთი ალერსიანი სიტყვა მანც ეთქვა მისთვის და ერთის წამით მანც აღეთქვა სიყვარული. ლელამ გამოსართვა მას ხელი და მიიტანა თავის თვალებთან: ის სტიროდა.

— თქვენ სტირით! სთქვა გასარებულმა სტენიომ:— თქვენ გრძნობთ რასმეს?

ლელამ ხელი გადაუსვა სტენიოს მშვენიერ სუტუტ-თმასა, დაასრევინა თავი თავის გულზედ და დაუწყო კოცნა თმასზედ. ლელის ალერსი ისეთი იშვიათი მოკლენა იყო, როგორც თოვლში ყვავილის გაფურჩქვნა და ამ მოულოდნელმა სულის კეთებამ იქამდისინ ააღელვა საბრალო ყმაწვილი, რომ გული აღარ უძგერდა და მომაკვდავის თერი დაადგა მის სახეს; უნებურად მოიშორა ლელის თავიდან, რადგან მოჭასებულნი ბედნიერება ავად-მყოფად სდიდა და ტიებ-ცხელებასა ჭკვრიდა.

— მითხარი, რომ გიყვარვარ! შეჭყვირა მან.

— მე წინათაც გითხარი ეგა, ღიმილით შენიშნა ლელამ.

— არა, შენ ეგ არ გითქვამს. შენ რომ უგანასკნელ დღეში იყავ, მაშინ მითხარი, რომ ეცდები ჩემს სიყვარულსა.

— დიაღ, უზასუსა ლელამ:— მე დაგპირდი, რომ ეცდები მეტქი.

— მერა რა? შეიძულ თუ ვერა? ჭკითსა სტენიომ, იმ კვარი სვედიანი და მოწიწების სმით, რომ ლელისა შეებრალა.

ლელისა გარდაესვია ორივე ხელებით და მიიკრა გულზედ.

სტენიოს სისხლი სდუღდა და იყინებოდა ძარღვებში, როგორც ცეტსლ-ფრქვევების მთიან კადმონადენი ნიეთიერება. სცხელოდა და კიდევ სწიოდა, კმაყოფილიც იყო და უმადურიც. სისარული იყო თუ სეკდა—თითონაც არ ესმოდა: სურვილი და შიში მოულოდნელი სისარული და განწირული მწუხარება ირეოდნენ ამის გულში.

მოულოდნელად მსნეობა მიეცა, როცა მოაგონდა, რა მსურვალედ ელოდებოდა და სწყუროდა ეს დამატრობელი წამი. დააიწიდა მორიდებაც. ტრფიასლებისაგან აღელვებული, თითონაც გარდაესვია და გაცოფებულმა თავისი ტუჩები ლელის ტუჩებს ჩაუკონა... ლელიამ სული ჭკრა და უთხრა მკაცრად:

— დამანებეთ თავი, მე თქვენ აღარ მიყვარსართ.

სტენიო დაეცა დათრგუნვილი ტერასის კიბეზედ. აღგზნებული სიყვარულის ციებ-ცხელება და მოლოდინი შეიცვალა უინულად.

ლელიამ გაიტანა. სიანსხლემ განამაცა სტენიო; წამოდგა, უნდოდა ცივად და დაცინებით დალაშჩარებოდა, მაგრამ კერ შესძლო და ასტირდა.

მაშინ ლელია სელასლად მოესვია, გოცნის ნება კი არ მისცა და უთხრა:

— გაფრთხილდი სტენიო; ერთის წამის ზედნიერებისათვის, ნუ დაკვარავთ კეთილ ცხოვრებას. მე მწადდა ოდესმე თავმოწონებით, რომ მამა-გაცს შეუძლიან დედა-გაცის სიყვარული, როგორც თანასწორობისა და ამხანაგისა; ესლა ნამდვილად ვიცი, რომ დასაკუთრებას სდეეს მამა - გაცი ბატონობა: ასე დაუწყებია ჩვენ საზოგადოებას. მე მომწონს, როდესაც მოკრძალებითა სარ ჩემთან და კერც კი მიბუდამ აღუქსისათვის აღუქსსა. დარჩით ასე! დამაცადეთ თავზე სული გარდავისვით...

რა რბილი და აბრეშუმის მზგავსი თმა გაქვსთ: განა თქვენ ბედნიერი არა ხართ, ესლა, არ დამშვიდდით?

— ბედნიერი ვარ, მაგრამ დამშვიდებული კი არა.

— მას არა გევატყობიან?

— ლელოა, შენ მტანჯამ, თავი დამანებე!

— განა შენ ტანჯვას ერიდები? მას წადი.

— არ შემიძლიან, უთხრა სტენიომ, და დაუჩოქა—დავიჯუ-
რო არ შემიყვარებ ლელოა?

ლელოამ არა უპასუხა-რა; თრთოლით გარდაუსვა იმის
თმას სული და სწრაფად გავიდა ოთახიდან.

VII

განკლო რამდენიმე თვემ. ერთი იტალიის მდიდარი მთავართაგანი ხდილობდა დღესასწაულს. ბრწყინვალე მორთულობით გამოსცხადდა იქ ლელოა. მიმერთალბულის უბიწობის სახის გამოსატყულებით, იგი ემზგავსებოდა ალბასტრის მადონას, რომელსაც ღვთის-მოშიში იტალიელი ქალები აბრაშუმით და ხაკერდებითა ჭრთამენ. ამ საზოგადოებაში იმას არავინ მიიზიდავდა: მას რისთვის გამოსცხადდა ამ შეკრებულუბაში? სკვდამ და მარტოობამ შემოაგდო იგი. თავის იდეების და მიმართულების მონაწილე პირების, კერსად მზონელი, ლელოა, მზად იყო გასართობლად დღიურ წარმარა ცხოვრებაში მიედო მონაწილეობა, ოღონდ კი დავიწყებოდა მას სულით მარტოობა.

თავადის ბამბუნის დღესასწაულში უზირველესად ყოვლისა იგი ექებდა სახილველს, რომელსაც გასხსრეკდა და როგორც

ხელმოკლების მოყვარე ქალი, გაარკვევდა კრიტიკულად. უცნაურნი გემოვნება ჭქონდა ლელისა: უყვარდა მსოფლოდ უზომო მედიდურობა და სიმდიდრე და კერას გზით კერ შესთვისებოდა ისეთს ოჯახს, რომელსაც არც მარტივ ცხოვრების მიმდევრობა ეთქმოდა და არც მეფურ დიდებისა. იმის აზრით მსოფლოდ სამსრეთისკენ შექმლოთ ნამდვილი მდიდრული დღესასწაულობა; ჩვენი ბალები, საბრალო ციკ ჭქარში, სადაც სტუმრები შეიჯგუფებიან საშინელ ვიწროობაში და სიცხეში ტანცაობენ ერთ ნამცრეც ადგილზედ, ორ პირათ გამწვრიებულ მყურებელთ შორის, სასაცილოდ და შესაბრალოსად მიაჩნდა: ბალისთვის საჭიროა ბნელი უმთვარო ღამე, ისპანიის, ანუ იტალიის ცისქვეშ, ვარსკვლავნი ძლივს უნდა გამობეუტვიდნენ ღრუბლებიდან, რომ არ დასჩაგრონ ჩირაღის ნათელი. საჭიროა დიდროვანი ბალები, რომლიდგანაც გაღებულ ფანჯრების შემწობით შემოდოდეს მშვენიერი სურნელებით სავსე ჭქარი ოთახებში: ვარდისა და ფორთოხასლის სუნი უფრო მეტად უღელვებს კაცს გრძნობასა და ტვინს. საჭიროა მსუბუქი და ჩინებული მასპინძლობა, ძვირფასი ღვინოები, ყოველ მხრის სილი და ყვავილები გაზაფხულისა, ზაფხულისა, შემოდგომისა და ზამთრისა. ყოველივე იშვიათი და განსხვავებული უნდა ამშვენებდეს დღესასწაულს, რადგან იგი სანეტარო გულის თქმათა და სურვილთა განსორციელებას უნდა წარმოადგენდეს, თვით გონებაშიაც კი ძნელად გამოსასატყველ სულის თრთოლასა და კვეთებას უნდა აღძრავდეს.

თავადი ბამბუჩი იყო განვითარებული გემოვნების კაცი და გამოცდილი ფულების დასარჯვასში. ამ საგანში, ყველანინი ამღევდენ მას უპირატესობას და იმანაც ბრწყინვალედ გაუმართლას სურთო მოლოდინი საზოგადოებას თავის უკანასკნე-

ლი დღესასწაულით. წალაში, კიბეებზე და სხვათაგანს გრძელ დერეფნებში იდგნენ დიდროვანი, ალბასტრის ვასები, ავსებულნი ცხელ-ჩქეუნების ყვავილებით, რომელთაგან მომეტებული ნაწილი სტუმრებს ჯერეთ არ ენახათ. მოწვეულებთ რიცხვში იყო ოცი სწავლული კაცი, რომელნიც კალდებულნი იყვნენ მუსაიფოში გასართობის ენით აესხნათ უცოდინარ სტუმართათვის მოხმარება და ფასი იმ ნივთებისა, რომელთაც ისინი დასტროფოდნენ. ძასადი და უზო ვიჯლისა ბრწყინამდნენ ცუცხლებით, მაგრამ ხალი იყო განათებული მხოლოდ ოთახების სანთლების შუქით. თუ შეჭეუბოდით სეივნებს და ბილიკებსა, შესაძლოა იყო ამ საიდუმლო მიზნელებულ შეკების ადგილს მიეზიდნეთ და დაგესვენათ, იმ მოძროხისა და სიამონების შემდეგ მწვანე ტოტებით გადმოხარდასებულ ხეების ძირში, სადაც სუსტად და დაწყნარებით მოისმოდა ორკესტრის ხმა. მწვანე ბაღასზე აქა-იქ იყვნენ გაშლილნი რბილი საკერდის ხალიჩები, რომ ტანისამოსი არ გაჭეუჭეუბოდათ მწვანეზე დასდომით, და ზოგიერთის ხეებისათვის ჩამოეკიდნათ ჰატარა კერცხლის წარება, რომელიც წილოდიდების და კლფების ხმას ემზგავსებოდა.

ბამბუჩიმ კარგად იცოდა, რომ სხვათაგანს გრძნობებით დიდ ხანს დატკობობისათვის დასუსტებულ სულის ჰატრონებს უნდა მოაშორეო ყოველივე, რაც კი დაჭჭანცამს და მიუბინარებს ადამიანს გრძნობების ძარღვებს. ამისათვის ძალიან განადგებულნი არ იყო წალები, ჭამონია ორკესტრისა იყო ძალიან ძალადი და ორკესტრები იკროდნენ სპილენძის ინსტრუმენტების დაუსმარებლად: ტანცობასა და ტანცობის შუა სანგრძლივ დროს უნდა გაეკლო. რადგან კაცისათვის ძნელია გარდაწყვიტოს, რა სურს, ანუ რა არის იმისათვის საჭირო, ამისათვის ფილოსოფოსმა ბამბუჩიმ დააყენა ყველგან გამგებლები, რომ

მელთაჲ უნდა ედევნებინათ თვალი, რომ უკვლას თავისი შესაბამისი სიამოვნება მიეღო, გართობაში და განსვენებაშიაჲ თავიანთ საჭმის კარგათ მცოდნე გამგებლები შეუნიშნავად უქარწყლებდნენ ზოგიერთს უზომო აღტაცებას და ზოგს დაღონებულებს აჭკნებდნენ მსიარულებისათვის. ისინი სასუსხედ ატყობდნენ კმაყოფილებას და დაღალულობას და მასინკე სსკა ახალი მოულოდნელი რითიმე გაართობდნენ. სიარულში, მოძრაობაში, შეწუხებულ თვალებში აღმოიკითხამდნენ, რომ ის კაცი არის აღტაცებული ტრფიალებით; ადევნებდნენ თვალს, რომ მომეტებულ კადნიერობამდინ არ მიეღწია, თუ შეამჩნევდნენ კადნიერებას, მასინ მოუხერხებდნენ დაემშვიდებინათ. გაერთოთ, ანუ კარგად დაუთროთ. ყოველის ღონისძიებით ცდილობდნენ, რომ ერთის განათლებისა და სკუელებათა მჭონენი ერთად შეერილიყვნენ, რათა ამით ურთიერთისათვის კმაყოფილება შეეძლებინათ. სატრფიალო საჭმენი და არშიეობის ინტრიგები განსაკუთრებით სახლის პატრონის და იმის სელ-ჭვეითების მივარკელობის ჭკუ იყო. მომეტებული ნაწილი სტუმრებისა ემწვილი და ლაღამაში ხალხი იყო, თუმცა მოხუცებულნი კაცნი და უღამაზო ქალნიც კრივნენ, ისე როგორც თაიგულში გარეული მუჭი ყვავილები ფერადების ჭარმონისათვის. უკვლას განაწილებული ჭჭონდათ თავიანთი რილები, როგორც თეატრში: ზოგი მათუერებელი იყო, ზოგნი—მომქმენი პირნი; მაგრამ არც ერთი მათგანი არა გრძნობდა, რომ ის მოქმედობს და გრძნობს ბამბუხის ნებისამებრ. მაგრამ, თუმცა როგორც აკტიორები, ისინი სარგებლობდნენ ბენეფისით, ესე იგი სიამოვნებით, მანც ეს წვეულება და გამონენა მათთვის არ იყო, იგი იყო გამართული მცირე კრებისათვის, რომელიც შესდგებოდა რამდენთამე ფუფუნებასა და განცხრომას მიჩვეულ კვიერულთაგან. მათ გა-

საერთოხათ მოიწვიეს დანაწიენი გამოპრანჭული საღსიჯა.

ის წიეულნი იყენენ, უმეტეს ნაწილად ქონებით შექლე-
ბულნი და მასპინძლის მოჯობრენი სიმდიდრის გამოჩენაში;
ბამბუნიმაც იცოდა, რომ იმთა დაკმაყოფილება და გაკვირება
რითიმე ადვილი აწ იყო. ისინი ყველანი ერთმანერთს ეჯიბ-
რებოდენ. თუ მარკინს პანორიოს სადილზე მოერთმეოდა ვერ-
ცხლის ჭურჭელი, ბამბუნი დასდგამდა თავის სტოლზედ წმინ-
და ოქროს ჭურჭელსა, თუ ურიკრიკე პანდოლოფი თავის ცოლს
ჩამოჭვიდებდა ბრილიანტებს, ბამბუნი თვით ბაშმაკებსაც ბრი-
ლიანტებით მოუჭვადამდა თავის სატრფოს; თუ გერცოგი ალ-
მირა შეაკვრინებდა თავის ლაქებისათვის ოქრო-მკედით ნაკერ-
ლივრეიას, ბამბუნი მოერთავდა თავის ლაქებს მარგალიტით და
თვლებით.

იმ დიდ-კაცთ შორის, რომელთაც მინათმეკდნენ ვი-
თა სანოკავეს თითქმის მრთელ თემებსა, უცხო ქვეყნის ქალს
ლელიას, ეჭირა პირველი ადვილი. როგორც მდიდანს ყველან-
ნი პატრივის-ცემით მიიღებდნენ სოლმე. აგრეთვე იმისი სილას-
მასე და ასირებული თვისებანი ყველას ყურადღებას იზიდამდა.
პირველში ის შეიყვანეს მშენივრად მორთულ სალასში, რომე-
ლიც დანაწიენ ბრწყინვალე ოთახებისას მსოლოდ შესავალს ანუ
დერეფანს წარმოადგენდა. ბამბუნის დაყენებულნი წესიერების
მცველნი მაცთუნებით შეახერებდენ ყველას ამ სალასში, რომ
კარგათ გაესინჯათ და მერე მომზადებულიყვნენ ახალის შთა-
ბეჭდილებისათვის.

ლელიასთან ერთად შემოვიდა ყმაწვილი საბერძნეთის ბა-
ტონიშვილი, პანოლაგო. გამკებლებს მაშინვე ის უბრალე აწრი
მოუვიდათ, რომ შეუნიშნავად წაეყვანათ იგი ლელიასკენ, რათა

ეს ორივე წარჩინებულნი პირნი თავისთავად შესვედროდენ და გაეცნათ ერთმანერთი.

საბერძნეთის ბატონის-შვილს ჭქონდა მშვენიერი იშვიათი სასე და ისეთი ტანი, როგორც აღმოსავლეთის ალვის სე. ყველა ჭალებს გაგიჟებით მოსწონდათ. ლელაი გააოცა იმის სახის მშვენიერებაჲ, მაგრამ ხუთი წამის ლაპარაკის შემდეგ, ლელაი ციკად გამობრუნდა.

ამათ შემდეგ შემოვიდა გრძელი ასკონიო, ყოველთვის მსიარული, კმეყოფილი, და ბედნიერი თვით სამკგელი ბედნიერებით. ის ლელას თვალის დასანასავად ეჯავრებოდა. დანასკვისათანავე ისეთი ჭმუნვის ღრუბელი მოეფინა, რომ ბამბუხის გამგებლებო შეშინებულნი გაიჭცნენ თავის უფროსთან. ბამბუხი გამოსცხადდა თუ არა, მაშინვე უბრძანა ასკანიო მოაცილონ თავიდან ლელას რომელიმე შესაბამის და ზატე-სადების მიხეზით. ეს ბრძანება იმ წამსვე იქმნა მოუვანილი აღსრულებასჲ, მაშინ ბამბუხიმ დიდის თავაზით გაუწოდა მკლავი ლელას და წაიყვანა გასაერთობად ეგვიპტური ზაღის სახასავად. იმის ბედზე, მშვენიერი ზოლავოც იმათთან შემოვიდა და ბრონზის სტინკსზე მიუდებულნი, იგი წარმოადგენდა ზაღის ისეთს დამაშვენებელს სამკაულს, რომ ლელაც კი სიამოვნებით დააკვირდა. მასწინძელი სომ სინარულით ამპარტაკებდა ამით, თითქოს ბატონიშვილი კი არა, ნაჭირაკები რამ გამოჩაკვითი ქანდაკება დაუდგამს ზაღაშიო.

VIII

უეცრად ბამბუხის სტუმრები ერთბაშით რილასთვისაც მავრიტანულს ზაღას მიაწოდნენ, ცერემონიის უხუცესებმა ძლივს

დაიტკეს წესიერება. გავარდა ხმა, რომ ცისფერ დომინოში იმა-
ლებს განთქმული დიაცი ზინზოლინა, ამ მხარეში დიდი სწის
უნასხავი. ამ ამბავმა ააღელვა ყველანი და ცნობის-მოყვარეობით
გაემუხრნენ ცისფერი დომინოს მოსაძებნელად, მაგრამ, ის რა-
გორც მოჩვენება, უსხლტებოდა იმათ სელიდამ, და გამომხდე-
ბოდა თითო წამს ხან ერთს ზალაში ხან მეორეში. ყველა
ცისფერ დომინოებს გამოკითხვა და გასინჯვა დაუწყეს, მაგ-
რამ ატლასის ნაოჭების კაპიშონსა და სავერდის მასკაში ვერ
იპოვეს ზინზოლინა. ერთი ცისფერი დომინო გაიქცა ბაღში,
სსკებიც მოურიდებლად თან გაჭყენენ მას ყვირილით და ხმა-
მალლა კასკასით მოედვნენ ყველანი ბაღსა.

— ესლა კი დაისვენეთ, უთხრა ბამბუჩიმ თავის გამგებლებს:
— სინამ თითონ მსიარულობენ, გამამსიარულენი არ დასტირ-
დებათ.

ხალსში ჩარეული და ჭედვისაგან წაღებული ლელისა ცა-
ვიდა ბაღში, მოშორდა ჯგუფ-ჯგუფად დაფანტულ, მსიარულ
ხალსსა და განმარტოებით ჩაჯდა დაბურვილ ცაცხვის ქვეშა.
გულს სკვდა მოაწვა. შესედა ცას: აქა-იქ ბუუტავდა ვარსკვლავ-
ები, მაგრამ ცის დასავალზე მოგროვილიყო დრუბლები, რა-
მელიც იმ წამს განაპო ელვამ. მოახლოვებულიყო ავდარი, და
ეს იყო უთუოდ მიზეზი სკვდისა, უდონობისა, და ლელისა
ძაჩღების აღშფოთებისა.

რისაგანაც უნდა ყოფილიყო, ლელისა მოულოდნელად სკვდამ
იქამდისინ შეიპყრა, რომ სიცოცხლე შესძაგდა. ყოველი უნგარი-
შობა, ყველა გაცრეუბული ოცნება, ჯერედ მოუღალავი ლტოლ-
ვილებანი რაღაც უკეთესისა და უმაღლესისადმი, აიშალნენ იმის
გულის სიღრმედაც და იმათი სიმწარე ისეთი სიმძიმე წარმო-
სადგენი იყო, რომ ლელისა დაეცა ბაღასზე და სტიროდა უნუ-

გეშო ცრემლებით. თავზე მოხურვილი საკერდის წამოსასხამით ტანისამოსის დაუზოგველად, ის იწვა დედა-მიწაზე და ქვითონით ტირილში აჩხვდა ტანსა, ამ დროს უეცრად ვილასიტობილი და რბილი ხელის შეხება აგრძნო თავის ტიტველას მსრუბზედ. შერცხეპნილი და განრისხებული, რომ მოასწრეს მას ამ სულის კვეთებისა და სასოგადო სისუსტის დროსა, ლეღას წამოსტა ფეხზედ და ამპარტაკუნულად გამოიჭიმა. გვერდით უდგა სასელოვანი ცისფერი დომინო, დიაცო ზინზოლინა.

ლეღიამ შეჭყვივლა, მერე უთხრა:

— მე შენ გიცანი; ჩემი და სარ.

— მერე რაო? გეთაკილები ლეღიავ?

— მე შენს სმასაც ვსცნობ, უზასუხა ლეღიამ: შენ ჩემი და ჰუღსერია სარ.

— დიად, მე ჰუღსერია ვარ, სთქვა მან და მოისსნა რიდე: — მე ვარ ასული შენის მამისა და დედისა. ნუ თუ ალერსიან სიტყვას კერ ჰოულობ ჩემთვის?

— ოჰ, ჩემო დამო, საყვარელო დამო, შეჭყვირა ლეღიამ: — დამისსენ! დამიფარე განწირულებისაგან! მითხარ, რომ მე შენ ისევე გიყვარვარ, რომ შენ გასსოგის ჩვენი სიყმაწვილე!...

ისინი მაგრად გარდაესვივნენ ერთმანერთს, ცრემლ-მოკრეულის თვალებით შეჭყურებდნენ ალერსიანად ურთიერთს და ჭკვირობდნენ, რომ ორნივე კიდევ მშვენიერები და ყმაწვილები არიან, და შეუძლიანთ ერთმანერთის ნახვისათვის ასე გასარება. ლეღიას უეცრად მოაგონდა, რა მდაბლად დაეცა ნამუსით იმისად და, და ნაშთმა იმ ძლიერის სასოგადოობრივის ცრუ-მოწმუნეობისამ, რომელიც ჩვენში დედის ძემუსთან ერთად არის შეზრდილი, უნებლიედ განიღვიძა იმის გულში. ამ წარმოდგე-

ნით დათრგუნვილმა, მწუხარებით დაუშვა ძირს მკლავები და იმის სასეს დაანდა ისეთი სინანული და მწუხარება, რომ თვით ზულსერიამიც სიბრალული და თანაგრძნობა აღსძრა.

— მაშ ეგა სარ ესლა შენა! უთხრა მან ალერსიანად:— მრავალ წელიწადს ჩაუვლია, რაც ჩემი და არ მინასავს, ბოლოს შევხვდი მას, და რას ვხედავ!... ის გდია დედა-მიწასუდ, თითქოს გამონაცვალ ტანისამოსიანო, არავისათვის გამოსადეგი, ტირის და იგლეჯავს თმებსა! აი სადამდის მიგიღწევია! აი რა სამსახური გაუწევია შენთვის ნიჭსა და ბუნების სიუხვებს! აი სად მიუყვანისარ იმ გზას, რომელზედაც შენ ისე ამპარტანებით და რწმუნებით შესდექი!

— შენა? ჭკითსა ლელომ, გულ-ნაკლულმა, — რა ვიციო ჯერ, რომელმა უფრო გარდაუხვით სწორე გზასა: შენა თუ მე?

— არ ვიცი, ლელო, ნადვლიანად უზასუსა ზულსერიამ. — მე ბერი ვიცხოვრე, ბერიც ვიტანჯე, მაგრამ ჯერ მე კიდევ არ მოვლალუვარ ცხოვრებისათვის, მე ჯერ არ ვუვირი შენსავით ხელების მტკრევით: აკმარა! კმარა!...

— დაიხ, ეგ მართალია, სთქვა შეჭმუნვილმა ლელომ: — მე უკვლა გამოკსცადე, უკვლაში მოვიდალე...

— უკვლა, გარდა ფუფუნებისა! შენიშნა დამა და გადისარსარა მსუბუქის ქცევის ქალების საჩხარით და სრულებით შეიცვალა თავი დამ ფესებამდის.

ლელოა უნებურად უკუდგა, შემდეგ ხელსლად სწრაფად მიუახლოვდა და წაავლო ხელი დასა.

— შენა, შენ კი იგემე სრულად ფუფუნება? ჭკითსა მან: — ისრულე გული? შენ დედა-კაცი სარ კიდევ და სცხოვრობ? განმიზიარე მე შენი საიდუმლო: რითი სარ ბედნიერი?

— მე უბედური ვარ, უზასუსა ზულსერიამ: — მე არ დაკეძბ-

დო იდეალურ ბუნებრივებს; და არც ვინაურთა გამოცდებთან მის
 ლოდინი. მე ცხოვრებისათვის არა მიიხსენებოდა ისეთი,
 რის მოცემად არ შესძლებოდა, მე ჩემს მაგალითად ავიღე მხრის
 რული უმჯობესი დრო და საბერძნეთის შიშველი ღმერთანი!...
 მე რა საქმე მაქვს თქვენის ცივილიზაციის მღვდლებთან
 ჩემი ნამდვილი სავანი არის ქეიფი და ფუნქციონირება... რა, ლეს
 ლა! როგორ მივჩქერი, რა ხარბად ისმენ ჩემს სიტყვებს?...
 ნუ თუ ჩემი არ გეშინიან? დაჯიჯერო შენ ალბათ მრაცხვ იმ
 მდებარე საზოგადოებრივად, რომელსაც შენ ერთხელ უნდა
 გი შეაქცევ?

— მე შენ არასოდეს არა მიაგდი, მხოლოდ მებრძობოდა.
 მაგრამ ესაა გასტუმრული ვეხვდავ, რომ შესაბამისად არა
 გაქვს-რა. მხოლოდ ეს კი არ ვიცი, შეიძლება რომ მისწრაფ-
 დეს...

— რა, თქვენ იმ ქვეყნიერების მორწმუნენო, ცბიერებულ
 სიტყვა წამოართვა პუდსერიამ; — თქვენ ვერასოდეს ვერ გაბე-
 დამთ მოიწონოთ ისა, რაშია ც მონაწილეობა არა გაქვსთ მი-
 ლებულნი! ან თითონ შენ დამმხვრეულ ხარ და მიწასთან გასწო-
 რებულხარ, იმ შენგან არჩეული მხედრისაგან, მაგრამ მანც
 კიდევ ამხარტავენო. ისარგებლე ამ გამორდილებით; მოიგონე
 როგორ ვბასობდით ჩვენ წინად და როგორ უწინასწარმეტყვე-
 ლებდით სოლმე ერთმანერთს დაღუპვას!

— მე გიწინასწარმეტყველებდი შენ, პუდსერია, სასოგადო-
 ბის მხრივ სიმუღვილს, განმარტობას, საშინელ მოხუცებას...
 ვინადაც ღმერთსა, ჯერ ჩემი სიტყვები არ გამართლებულან;
 შენ ჯერ ისეუ ყმაწვილი ხარ, ისეუ ლამაზი. მაგრამ ჩუ თუ
 სირცხვილია შუა არ განგვიძინა, როგორც გასურვებულ რა
 ვამ? ნუ თუ ეს გროვა ხალხისა არ გაშინებს, რომელიც შენ

დაგუქებს, და სურთ დავლასაკით სულში ჩაგივდონ? შენ სომ იმათი გუთვნალება ხარ? შენ არა გაქვს არსევანის უფლება, შენ არ შეგიძლიან შეიყვარო, არ შეგიძლიან ელოდებოდე სიყვარულს სიყვარულისავე სამაგიეროდ!... საბრალო პულსერიას! შენი საყვარელი სალხია, და შენ ერთის მკვლადიდან უნდა გადადიოდე მეორის მკვლადთან, სინამ უკანასკნელს არ დააკმაყოფილებ. განა შენ დედა-კაცი ხარ ამის შემდეგ?

— ეგ ყოველივე შესმის, სთქვა დიაცმა და მცირედმა ჭმუნვამ გადუარა მას შუბლზედ:— მაგრამ მე თითონ აღმოვიჩინე ეს გზა და მივდივარ მასზედ დაუყოვნებლად, ყოჩაღად და ჩემი ჯილდო ფუფუნება არის, იგი ჩემთვის მზის სისკივია, და თუმიცა მდაბლა დავეცი, მაგრამ ვხედავ რომ გამოუსადეგარი მაინც არა ვარ, გამოუყენებელი ადამიანი სომ ყველასზედ უარესია ქვეყანასზედ!... მხოლეს ქვეყანაში არაფრის გამოსადეგი — უფრო საზიზღარია, ვიდრე თვით მდაბალ საქმეში სახმარად გამოსადეგობა.

— შესაძლებელია! მოწყენით სთქვა ლელიამ.

— ამასთანავე, განაგრძელა პულსერიამ:— რა არის სიბრცხვილი ძლიერის სულისათვის? ჩვენში ისინი ითვლებიან პატიოსნებად და გვარისანებად, რომელნიც მონურად ემოწილებიან სწოზოგადო არსის გარდაწყვეტილებას. მაგრამ განურჩეველი მორჩილება ამტკიცებს მსოფლოდ სისუსტეს და უხსნიათობას, მაშინ როდესაც ბრძოლა და წინააღმდეგობა მოითხოვს სასიამოთის სიმტკიცეს და ძალას. განა შეიძლება სათნოება უწოდოთ ეგოისტურ ანგარიშს, რომელშიაც ყველანი თავიანთ პირად სარგებლობას პოულობენ და რომლისათვისაც საერთოდ მოწყონებას და ქებას მიიღებენ. შეადარე მეოჯასე შეილებით სავსე დედა-კაცის ტანჯვას და უნამუსო დედა-კაცისა, რომელნიც

ერთსა და იმავე ცხოვრებისათვის იბრძვიან: ერთს პატივსა სცემენ და იბრალებენ, მეორეს ყველა ზიზღით სდევნიან. რომელი უფრო ღირსია მონაწილეობისა? ნუ თუ ის, რომელიც ნაკლებ იტანჯება?.. რატომ არის მიზანსუბი, ლეღია? რატომ არ მიწერები შენ ადრინდელსავით? ნუ თუ არა რაით გარდაიქმნა და შენი კეთილ-შობილური სისხლი არა შეგოთავს წრეს გადასულ, გარყვნილ ლაპარაკზე? გამოცოცხლდი, ლეღია, მესივით დამბნე, გამოესარჩლე სათნობას, თუ გსურს ვიწმინდე, რომ იგი მართლა არსებობს!

— განაგრძელე ლაპარაკი, მოწყენით უზასუსა ლეღიამ:— მე უფრო გიგდებ.

— თუ აგრეს, ერთს ამასაც კიდევ გკითხავ, საცხოვრებლად რომ წარმოგვგზავნის, რას თხოულობს ჩვენგან ბუნება? მართლ იმას, რომ სული გვედგას. რა უნდა მოგვთხოვოს ჩვენ სწოვადობებამ? მხოლოდ არ მოვიზაროთ—თითონ ეს სწოვადობა ისე არის დაყენებული, რომ მომეტეულ ნაწილ იმის წევრთა ლეღამ-პურის მოსაპოვებლად მეტი სელობა აღარ დაჩინათ თუ არ იგივე, რასაც თითონვე გარყვნილების და ბიწერების სახელით იხსენიებენ. იგი რადენი ძალა უნდა იქონიოს დატემულმა ქმნილებამ, რომ ამ გვარის ცხოვრებით იცხოვროს? რადენი შეურაცხება და უპატიურება უნდა გამოაწოდოს იმისთვის, რომ ისევე გალანძლეს და ხელ-ფეხს შეკრული შთაგდეს ამ მორეკში! სწოვადოთ დიდათ აუტანელ ტვირთსა ზიდაძს დედა-კაცი თავის კისერზე, რა სვეც უნდა ხვდეს მას წილად: მეუღლესი, მშობლისა, ანუ დიაცისა—იმას მხოლოდ ეს სამი ხვედრი აქვს ნარგუნები ცხოვრებაში—სულ ერთია სწავრო ტორკით გაიუიდის თავსა, თუ ქორწინების პირ-შეკრულბით, ნუ თუ შენ იტყვი ამის შემდეგ, რომ იმით,

რომელთაც ასე უძღვრთოდ აწმეკენ კაცობრიულ უფლებას, აწა აჭკსთ თავიანთის მხრივ უფლება სმაგდეთ საზოგადოების წესდებულებანი, ისე როგორც მე ჩაკდივარ. ამ გარყენილების შორის, მე მაინც შეძრწია რწმუნება ჩემის თავისა და ცხოვრებისა, შენ კი უარ-ჭყოფე კეთილსა, ბოროტსა და სწყვე შენს გაჩენას!

— ჰუფსერია, შენ მე მამტყუნებ; მაგრამ არ იცი, მჭონდა უფლება ამეჩნია ესა ანუ ის გზა. რა იცი, რა გვარი იყო ჩემი ცხოვრება მას აქეთ, რაც ჩვენ განვშორდით ერთმანერთს.

— მე ბევრი რამ მესმოდა შენზედ, უზასუსა ჰუფსერიაში. — მესმოდა, რომ შენ სცხოვრობ როგორღაც განსხვავებულად, აწა იმ გვარად, როგორც სხვა დედა კაცები; რომ რაღაც იდუმალებითა სარ მოცული, რომელიც ჩემის აწრით მხოლოდ კომედიის თამაშობას ჭგავს, აწ სხვის შესაშინებლად აწ და გასაოცებლად.

— დამცინე, უზასუსა ლელო:— მე ერთს სიტყვასაც კერ ვბოულობ ჩემს გასამართლებლად. გსურს მოისმინო მოთხრობა ჩემი მჭრადი, უნაყოფო, მაგრამ ხანგრძლივი და მწარე ცხოვრებისა?

— მსურს, უზასუსა ჰუფსერიაში, დაჯდა და მიეყუდა თავის მსუქანის რგვალის და თეთრის მხრებით მარმარაილოს ნიმივას ფერხთ, რომელიც კეკლუცურად იყო დამდგარი და სკების ფოთლებში მიმაღული. სთქვი ლელო, მინამბე ყველაფერი; ამას კი გეტყვი, რომ სინამ შენ ნიაშობდე, მე წინათვე მიხვედროლი ვარ. ჯერ იმ დროსვე, როცა მე და შენ დაკდიოდით მინდვრებსა და ტყეებში, შენ გართობდა მხოლოდ ფრინველთ ფრენა, ყვავილების ზუზუბი და ღრუბლები, ნაცვლად მონადირე ყმაწვილებისა, რომელიც ჩვენ შეგვხვდებოდენ; მე მაშინვე

ვიცოდი, რომ შენი სიყმაწვილე ჩაივლის უკვალოდ ფუქსაგატ ოცნებობის დეკნაში. გახსოვს შენ ჩვენი დაუსრულებელი სეინობა და ოცნებანი საღამოობით ლერასაზე, როდესაც ჩვენ ორნივე სრული საათები ვუტყუროდით — შენ ვარსკვლავებს, მე კი ჩვენ წინ მიმაჯაღ ცხენოსნებსა?

— რასაკვირველია, მასხოვს, უზასუსა ლელიამ: — ჩვენ გვქონდა სულ სხვა-და-სხვა გემოვნება.

— გახსოვს ისიცა, რომ ერთს ჰაჰარაჰ საფხურის დღესა, მდინარის პირს რომ მივედით და გავწქეთ ბალახზე, და გაუშტურეთ გაღაპლაპუღ ცვს ოვალები. გაჩს ნაძვის სუნი ტრიალებდა და დასაკლეთის ჰაერი გვიგრილებდა სასეს; ჩვენ ორთავეს ძაღუ დაგვიძინა. ამ დღემდის მე ყოველთვის უზრუნველი და მსიარული ვიყავი, ყოველი დღიური ცხოვრება იყო ჩემთვის ახალ დღესასწაულად. მხოლოდ იშვიათად რაღაც ახალი აღვზნებული გრძობანი გავრებენდნენ ელექტრონული ნაპერწკალივით მრთულ ჩემს აწსებაში, და ვგრძობდი ჭარბად სიცოცხლეს. იმ დღეს მეზმანა მე რაღაც უცნაური ფუფუნების და განცხრომის სიზმარი, რომელმაც აღმისსნა მე, ჩემში მიძინებული ძაღის საიდუმლო... მეზმანა, რომ შავ თმიანი ჯაჭკატი დაისარა და შეეხო თავის ტუჩებით ჩემს ტუჩებს; შეშფოთებული გამოვიღვიძე, აღუწერელ კმაყოფილებას ვგრძობოდი, მივიხედ-მოვიხედე. შეგხედე ცას, ნაძვებს, წყალს და დასასრულ შენა. ოჰ! რა მშვენიერი იყავ! იმისთანა არასოდეს არ მინახევსარ; ჩემი თავი შენზედ უღამაზესი მეგონა და კამპარტაკობოდი, მაშინ კი ჰიბრეკლად ვიგრძენ სხვის სიღამაზის ნახვათ აღტაცება. მე წუნარად წამოვდექ და უცნაურის სიამოვნებით და ცნობის მოყვარულობით დაგიწეე შენ შინჯვა. სქელი შავი თმები დასუჭუჭებულნი ეხვეოდნენ შენ ყელსა; მე მოკ-

კიდე მათ ხელი და წარმოვიდგინე, ვითომ სულიერი რამ მი-
 ჭერს მე თითებსა და შენკენ მიზიდავს. შენი კანი ჩემ კანსედ
 უფრო შავკვრემანი იყო, შენი ფერმა უფრო განსასღვრელი
 იყო; ამპარტავნული და დამშვიდებული სასის გამონატულობა
 იმ კაცს გამგზავსებდა, რომელიც მე ვნახე სიზმარში... მე
 წინადად შეგესე ტუჩებით შენ ხელს, შენ გამოიღვიძე; შენმა
 შემოხედვამ გამსჭვალა მე რაღაც უცნობი მორცხობით. მაგ-
 რამ მე არა მჭონდა-რა შესარცხვენი; მე მივიღე ბუნებისაგან,
 შიშველი წითვანა სიყვარულისა, შიშველი შეგნება სურვილისა...

— მასსოვს ეგეცა, სოჭვა ლელამ: — მასსოვს, რომ შენ
 ჩამახდე მდინარეში და მითხარი, რომ მამა-კაცსავით ლამაზი
 ვარ. ამ უცნაურმა ძაბუეებმა გამაოცეს; მაგრამ სად მივხვდე-
 ბოდი რომ იმ წამში შენი ბედი გარდაწყდებოდა!

— დაიწე შენი ცხორების მოთხრობა, უთხრა ჰუფსერიამ:
 — აქ ჩვენ არა ვინ დაგვიშლის.

(შემდეგი იქნება)

პნ. ნ. ქრისტაფისა.

ასეა და რა ვქნა?

(ვეძღვნი ჩ. ს. ა—ს)

თურმე, ქვეყანა ქულბაქი*) არის
და სამეუფო მისი, ვინც ვაჭრობს,
ვინც კი ხელობა ესე არ იცის—
ბროსს აწრი სდეგნის, აძაგებს, ადრჩობს!

მაშ რაღა მეღის მე, მისხვერვლს უგნურთა,
რომ ღვთისგან არ ვარ ვაჭრად შობილი,
უნაგაროდ მსურს შეველა უძღურთა,
და მიჩქენია ადლსა მშობილი?

რომ სინიღისსა, პატროსნებსა
ბატონებად ვთვლი; გრძნობასა გულში,
ვით ზნისა ოსტატს, ვაძლეკ სრულ ნებას
და თვით გულს ვწურავ მთლად სიყვარულში?

რომ ადლის ნაცვლად—კომავ გულითა,
და გონებით ვჭრი—მაგრატლის წილად?
რომ არ ვაფასებ ვაცს ქონებითა,
და ზოგადს საქმეს სულსა ვძღვნი წვლილად?..

«—იმ უამს, როს სხვათა სიტაცხლე უხვად
გაიფურჩქენის, შენ—უნდა მოკვდეო;

*) ქულბაქი—ღუქნების მწკრივი, ბაზარი.

ამ ღრმდისაც კი ბრბოს შური, მტრობა
მპინვარედ გდევნის სამარქმდეო!»

ამას გამწივის მარადის ყურში
შინაგანი სმა მე გონებისა,
და ჩასაფრული ჩემსაკე გულში
სსვას მეუბნება სმა ზნეობისა:

«—გამაგრდი! ბოლო შენს მოსწრაფებათ
გაატანე, თუნდ ჯვარს გაცვან დღესკე;
ბრბოსავით შენცა დაბალთა ვნებათ
არ დაემონო, თვარა შენი სვე

ჩიჩქ-მოცხებული გაგინდებაო;
ებრძოლე ანგართ, გერჩიოს გუბო
მას, რასაც ჭკვია დღეს დიდებაო:
კაცურ ღირსების დაცვისთვის მკვდრისა
სახელი ცოცხლობს და ნათლდებაო!...»

ამ ხმასა მიესდევ ერთგულობითა,
ვმონებ სინიდასს, ვატოლსნებას,
და არც ვუბტყუნებ მათ არას-გზითა,
სახამ ვგრძნობ სისხლის ძარღვებში ღენას!

3.

საქართველოს მეფისად
წადამსტ—მეფე სომხეთისა და კრებილიონის
ტწაკვლია.

სამის წლის წინედ ქრისტემდის საქართველოს ტახტზე
აიდა მეფე ფარსმან I, რომლის გამორჩენილის, ხანგრძლივის
(63 წ.) მეფობის განმავლობაში საქართველომ კვლავ შეიქ-
თა ეგრისი (სამეგრელო) და კლარჯეთი, ებრძოდა ჰართიელებს,
რამდენჯერმე გაილაშქრა სომხეთში სადავო ტახტის დასაპყრობ-
ლად და, ბოლოს, შემომავტა სომხეთის ერთი ნაწილი.

მე-35 წელს ქრ. შემ. ჰართიელების მეფემ (ართახანმა),
თავ-გასუღმა მესობელ ხალხებზე რამდენჯერმე გამარჯვებით,
სომხეთის მეფედ დასვა თავისი შვილი და მოსთხოვა რომის
იმპერატორს (ტიბერიონს), რომ მისმა იმპერიამ ხელი არ
ახლას სპარსეთ-მაკედონიის სახელმწიფოს საზღვრებს, რომ-
ელთ ერთად-ერთი მფლობელი მე ვარ, ართახანიო. ამავ დროს,
ართახანზე უკმაყოფილო ჰართიელების დასმა სთხოვა იმპერა-
ტორს, რომ მათთვის სხვა მეფე დაენიშნა. ტიბერიონმა, რა-
საკვირველია, სიხარულით მიიღო ამ უგანასკნელთა წინადადუ-
ბა და დანიშნა ჰართიის მეფედ ტირიდატი. მაგრამ, რადგანაც
ეშინოდა რომაელთა და ჰართიელთ შორის ბრძოლის ატეხი-
სა, სთხოვა საქართველოს მეფეს ფარსმან I, რომ იგი მწე-
მფარველად ექმნეს ტირიდატს. ამ მოკვლეობის ტვირთებისა-

სათვის აღუთქვა მას: შენს ძმას, ზატონიშვილს მიტრიდატს სომხეთის მეფედ დავსვამო.

ფარსმანმა მიიღო ეს წინადადება და ყოველის ღონისძიებით შეუდგა მათს ასრულებას. სომხეთის სასახლის კაცები მოიხსიერებდა და მათ მოაწამლავინა ჰართიას მეფის (ართახანის) შვილი არშაკი—მეფე სომხეთისა; შემდეგ ჯარით შევიდა სომხეთში, აიღო ამ ქვეყნის სატახტო ქალაქი (არტაქსადი) და ფესი მოიღვა მთელს სამეფოში. ჰართიელებმა მეფემ, რომელი შეიტყო ეს ამბავი, შეკრიბა მრავალი მხედრობა და ნაქირაკები გუნდნი გოშტებისა და მეორე თავის შვილის (ორადის) მხედრობით-მთავრობით გააღაშქრა ფარსმანზე, რომელმაც საკუთარის ჯარის გარდა მოიწვია ალბანელები და სარმატნი, დასჭდა მტერს, გაამსხვია თავისი მხედრობა აღმგზნებულის სიტყვით და იერიში მიიტანა. ქართველებს დარჩათ გამარჯვება და გვამი თვით მათის მეფე-მხედრობით-მთავრისაგან მოკლულის ჰართიელთა ჯარის სარდლისა...

ართახანმა მიანება თავი არა თუ სომხეთს, არამედ საკუთარს სამეფოსაც და გაიქცა სკვითების ქვეყანაში. ამის შემდეგ, სომხეთის მეფედ გახდა ფარსმანის ძმა მიტრიდატი, ხალხს ჰართიელების მეფედ—ტირიდატი. ეს ორივე მეფე აკრიდნენ ტახტზე და იყვნენ საქართველოს სელმწიფის (ფარსმან I) მთავრობობის ქვეშ... მოკვდა ამბუქატორი ტიბერიონი და მისს ნაცვლად ტახტზე ავიდა კაი-კალიგულა, რომლის შესედულებაც ამ საქმეებზე საქართველოს მეფემ ჯერ არ იცოდა, და ამიტომაც, შესაფერად დაინახა ჰართიელებისა და სომხეთის საქმეებში არ გაჩუქდყო. გაიგო თუ არა ართახანმა გარემოებათა ესე ვარა ცვლილება, მაშინვე დიდ-ძალის სკვითების მხედრობით შემოვიდა ჰართიაში, განდევნა ტირიდატი, ავიღა

ტახტზე ხელ-მოხრად და მოასხრს კაი-კალიგულასთან დამეგობრება. ამ დამეგობრებამ ცუდი შედეგი იქონია საქართველოს მეფის ძმისათვის — სომხეთის მეფის მიტრიდატისათვის, რომელიც ანთახანის თხოვნით შეიპყრეს რომაელებმა, (ქრ. შემ. 40 წ.) ბოროტები გაუყარეს და გაგზავნეს რომში, სადაც შეიღი წელი დაჭყო პატიმრად.

მოკვდა კაი-კალიგულაც. საქართველოს სამეფო ისევე ისე ძლიერი და პატივ-ცემული იყო ყველა სხვა მეფეთაგან და მათ შორის უუძლიერესის რომის იმპერატორისაგანაც. ფარსმანმა სთხოვა ახალს იმპერატორს კლავდიოსს, რომ მიტრიდატი განთავისუფლებინა. კლავდიოსმა აღასრულა ეს თხოვნა და მისცა უფლება მიტრიდატს, რომ დაებრუნებინა მას თავისათვის სომხეთის დაკარგული ტახტი. ფარსმანმა კვალად მიჭმართა თავის ქებულ სრმალს და ზედი-ზედ ბრძოლის კელზედ გამარჯვების შემდეგ კვალადვე დასვა სომხეთის მეფედ მიტრიდატი. ამის შემდეგ ფარსმანმა განიზრახა ალბანიის დაპყრობა, მაგრამ აღარ აუხრულებია ეს განზრახვა. ამასობაში მას მოასხენეს, რომ მისი ძე რადამისტო თან-და-თან უფრო საშიშარი ხდება მისის ტახტისა და სიციცხლისათვის. მეფე — მამამ განიზრახა თავი-დამ მოეცილებინა თავისი საშიშარი შვილი, რომელიც მოიწვია, თვალთ-მაჩვენად მოუაღერსა და გამოუცხადა, რომ სომხეთი, რომელიც მან დაიპყრო პართიელებისაგან, უსამართლოდ გარდაეცა მიტრიდატს, მაშინ როდესაც სამართლით სომხეთის ტახტი ეკუთვნის მას, რადამისტს და არა მის ბიძას. ფარსმანი ცხადად ამტყუებდა მიტრიდატს; უმადურმა ჩემმა ძმამ ხელი შეუშალა რომაელებს, რომ მე დამხმარებოდენ ალბანიის დასაპყრობად... ამით უნდოდა ფარსმანს რომის მიწეზი ეზღვნა და კიდევ უბრძანა რადამისტს გალაშქრებულყო სომხეთზე,

განედევნა მიტრიდატი სომხეთიდან და თავად დამჯდარიყო მეფედ. რომელსაც რადამისტი ჯარით თავს დაეცა მიტრიდატს, ეს უკანასკნელი გაიქცა სატახტო ქალაქიდან და თავი შეიფარა სომხების ციხეში, რომელსაც იცავდნენ რომაელთა მეციხოვნეები პრეფექტის ცელიუს პოლიონისა და ტენტურიონის კასპერიუსის უფროსობით. რადამისტმა ალფა შემარტყა ამ ციხეს, და ძალით რომ ვერას გავდა, მოისყიდა რომაელნი, და ამ უკანასკნელებმა იძულებულ-ჭყვეს მიტრიდატი (ძმა და სიმე ფარსმანისა) გამოსულიყო ციხიდან და დამორჩილებულა რადამისტს, (თავის ძმის-წულსა და სიმეს).

ბიძა-ძმისწული, ერთმანეთის სიძენი და იმავე დროს ცოლის-ძმა და სიძამრი (რადამისტს თავის ბიძის ქალი ჭყავდა ცოლად) ძმურად მიეგებნენ ერთმანეთს და სიტყვა დასდვეს, რომ არ დაარღვიონ თავიანთის ნათესავობის წმიდა კავშირი. ამის შემდეგ, შევიდნენ მახლობელს ტყეში, სადაც მომზადებული იყო მსხვერპლი შესაწირავად, და სადაც ისინი შეზირებულნი იყვნენ ურთიერთისათვის შეუფიცათ ღმერთთა წინაშე მშვიდობიანობის დასაცველად. ფიცი დასდვეს მაშინდელ წესისამებრ: ერთმანეთს ხელი მისცეს და ამალამ ცერები შეუკრა მათ ცხენის ძეგით, ისე მაგრად, რომ ტყავიდან სისხლი გამოწვეთდა; როგორც ვი გამოჩნდა სისხლი, მაფიცართ გამოსწოვეს იგი ერთმანეთს. ამისთანა შეფიცება, ვითარცა მოზაკეთა სისხლით გამტვიცრებული, უწრფელესად და ერთობ წმიდად ითვლებოდა მაშინდელთ ქართველთა შორის. მაგრამ, აღასრულეს თუ არა ამათ წესი ფიცისა, მაშინვე ანიშნა რადამისტმა თავის მსლებელ მსედრებს და ისინი მისცინდნენ უმწიკო მიტრიდატს, შეკოტეს ჯატკებით და წაიყვანეს ჰატიმრად. ყველაფერს ამას უყურებდა მიტრიდატის ცოლ-შვილი, რომელსაც

ესვე ბედი უწია ჩადამისტიისაგან. ცოტა სნის შემდეგ, ძეტრად-
დატი და მთელი მისი სახლობა განაჩთხეს მიწასუ და ტვირ-
თის ქვეშ გასჩირეს...

...ჩადამისტი განდა სომხეთის მეფედ. ჩაძის სახელით კაზმა-
დოკის მმართველი (იულოუს ჰელიგნუსი) დაესწრო მის დაგ-
ვირგვინებს კითხვას დამცველი. მაგრამ ხანგრძლივი მუუდროება
სამეფო ტახტზე მას მანც არ ღიჩსებია: ჰართიელების მეფემ
(კოლოგუზმა) იფიქრა, ესლა ვიშოკნე დრო დაზობრუნო წინად-
სემ წინა-ჰართს საკუთრება სომხეთი, და გამოიფიქრა ჩადამ-
ისტიის წინააღმდეგ, რომ ის ჩამოგდო ტახტიდან და მისს
ნაცვლად აეყვანა თავისი ძმა ტირიდატი. ჰართიელების ჰირველ-
შემოსვისაგან ჩადამისტი გაიქცა, და სომხეთი ის-ის იყო
გადადიოდა მათს ხელში, მაგრამ სასტიკმა ზამთარმა ხელი შე-
უშალა ჰართიელებს. ამით ისარგებლა ჩადამისტმა, მოიწა ძა-
ლი, დაბრუნდა უკან, ცეცხლითა და სრძლით მიმოიარა სომ-
ხეთი და მშაცრად დასაჯა მისი მცხოვრებლები, რომელთაც
უკვლას მოღალატეობას ჰსწამებდა. ადრტიინდა სომხობა. ჩა-
დამისტმა კიდევ უფრო მშაცრად დაიწყო მოქმედება. მოთმი-
ნებისაგან გამოსული ხალხი სასოწარკვეთილობის თავ-გამომე-
ტებით მისციინდა თავის უწყალო მეფის სასახლეს და აფყა
შემოარტყა. ჩადამისტმა მოასწრო გაქცევა და ცოლის (ზენო-
ბიის) თან წაყვანა. მაგრამ ეს უკანასკნელი ორსულად ეოფიდი-
ყო, ვერ აიტანა ცხენით ხანგრძლივი სიარული და გული წაუ-
ვიდა. ამის შემსდგარე ჩადამისტი შეძრწუნდა. რა ქნას? მოუ-
წრო ცოლს—მდეკარი დაეწევა; ორთავეს დაიჭერენ და მამინ-
მისი სახელი, თავ-მოყვარება და იმედები სრულიად დაითრგუნე-
ბიან! როგორ დახებდეს გვირგვინსაგან მეფე განათრებულის ხალ-
ხის ხროვას, და როგორ დასთმოს ასე დედაბრულად ძვირ-ფა-

სად და, ჯდაჩი ტახტი? გაიქცეს—გაათრებულნი სრლკა სელთ
 იგდებს მისს საყვარელ ცოლს, ორსულად მეოფს, და სუსტს
 აწსებაზე ამოიყრის განძებუელი ხალხი მისს ჯდაჩსა და
 შურის-ძიებას. როგორ მიატოვოს ცოლი გაჭირვებაში, რო-
 გორ გასცეს იგი ლათ-დასასხმულად და საწამებლად, როგორ
 უმუხთლოს ასე ძაბუნად თავის სტრეფო მეუღლეს, რომლის
 ძეგრდზე არა ერთ-გზას სიტუბებით მოუსვენებია ძალთ მო-
 საკრებად ბედის-წერისაგან დეგნილი თაგი? თავს უშეგლოს; თუ
 ცოლთან დარჩეს? ცოლთან დარჩეს, თუ თავს უშეგლოს? ე.
 ი. სასელი და მეფის ტახტი, თუ ცოლი? ანუ ცოლი, თუ სა-
 სელი და მეფის ტახტი? რომელი აირჩიოს?

მთრთოლვარე სულით მოქნეულმა სატეკარმა გადაწყვე-
 ტინა რადამისტს ეს საშინელი საგანი: მან ჩაჭკრა თავის ცოლს
 სატეკარი, გადისროლა მდ. არაქსში, თვითონ შეაგდო ცხენი
 მისსვე ზვირთებში, გასცურა გაღმა, ჭკრა დეზი და მიაშურა
 საქარეკელს... ასე უშეგლა თავს, და სიკვდილით იხსნა თავის
 საყვარელი ცოლი უარესის სიკვდილისაგან... თუქმე სალ-
 ცრამ რამ მომსდარყო: რადამისტს ათრთოლვებულის სულით
 ძალიან სუსტად დაეჭრა გულ-შემოყრილი ზენობია, რომელიც
 ენახათ მწყემსებს ცივი წყლისაგან სულ მობრუნებული და მი-
 იუვანეს თავის ვაჟისა და მამამთილის—ფარსმან მეფის სასახ-
 ლეში...

რადამისტს და ზენობიას ერთმანეთი მკვლარი ეგონათ
 და გამოეტირათ.

ვაჩთიელებმა აიუვანეს სომხეთის ტახტზე განძებულის
 რადამისტის ნაცვლად თავიანთი მეფის ძმა ტირიდატი. რომ-
 მის იმპერატორმა სერონმაც დახმტვიცა იგი. მაგრამ ტირიდატ-
 მა კარგად იცოდა, რომ რადამისტი ცოცხალა, არ მოუსკე-

ნებს და არ გაასახებს მას, და ამიტომაც, სთხოვა თავის მწე-მოვარ-გულს ნერონს რადამისტისათვის უურადლება მიეჭვია. უბედურს და ტანტ-დაკარგულს, ნამეფარს რადამისტს ცუდის თვალთ უუურებდა მისივე მშობელი მამა, ძლიერი ფარსმანი, რომელიც თავის მეუღლეობისა და დღეგრძელობისათვის საშიშრად რაცნდა მას. ამის გამო, და რომის იმპერატორის ვითომ-საამებლად — მან მოაკვლეკინა რადამისტი (58 წ. ქრ. შემ.) და ამისათვის მიიღო ნერონისაგან სომხეთის ერთი ნაწილი...

ასე მოგვითხრობს ისტორიკოსი ამ ამბავს. თ-ღი სულხან ბარათაშვილი კი თავის საქართველოს ისტორიკოსში (ნაწ. I, გვ. 65) გვაუწყებს, რომ ეს კვიზოდი ადგილი სიუჟეტად საფრანგეთის მწერალმა კრებილიონმა და დასწერა ტრაგედია, სახელად «რადამისტი»-ო.

რუსის მწერლის ვ. ა. უუკოვსკის ახლად დაბეჭდილის თხზულებათა კრების მეხუთე ტომის მე-410 გვ. ჩვენ წავიკითხეთ ამ ტრაგედიის (რომელსაც ნამდვილად «რადამისტი და ზენობია» რქმევია — რუსული თარგმანის განსილება, და რადგანაც ჭერ დედანი არსად გვინახავს*), საჭიროდ ესთვლით ამ განსილებიდან ის ადგილები მანც გაკაცნოთ ქართველ საზოგადოებას, რომელნიც ჰერ-და-ჰერ აკმაყოფილებენ ჩვენს წინობის-მოყვარეობას, და უუურადლებოდ დავსტოვოთ ის მრავალი ადგილები, სადაც უუკოვსკი ჰკიცხავს რუსულად მთარგმნელს ცუდად თარგმნისათვის...

«თუ თქვენ ბარბაროსი არა ხართ, — ამბობს ვ. უუკოვსკი — თუ თქვენს მშობლებს არ დავიწყებთათ ესწავლებინათ თქვენ-

*) ამბობენ, ვითომც უფილისის საზოგადო ბიბლიოთეკაში ენახოსთ ამ ტრაგედიის ფრანგული ვერსიონი.

თვის. დეპრეს და რასინის ენა—თქვენ-უნდა იცოდეთ, რომ ეს ტრაგედია (არადამისტ და ზენობია) განსვენებულის კრებილიონისაგან. შეთხზული; არის საუკეთესო ნაწარმოები ამ ტრაგიკოსისა და ერთი უკეთესთაგანი ფრანგულულს ტრაგედებში...

არადამისტის სასიათი არის ის არა. ჩვეულებრივი ქმნილება ბუნებისა, რომელიც ყველაფრით გვარტებს, ყველაფრით ძლიერია და ყველაფრით შემადრწუნებელი. ყოველივე მისი სურვილი ვნება არის, და ყოველივე მისი ვნება თვით გრიგაღია: რა ყველაზე უფრო შემუსვრელი ვნება მეუფეობს მისს ვრსებაში: სიყვარული—მაგრამ რა გვარი სიყვარული? წამება ტრცხლ-მოკიდებულის სულისა, რომლის წყურვილსაც ვერ მოგვლავს ვრწავითარი იმედი. მისთვის აღარ არის ზენობია! იმ წამს, როდესაც იგი უტყერდა თავის ზენობიას, როგორც თავის ზენადმაფრენელს არსებას, როდესაც ეს არსება ეუბნებოდა მას მეტის-მეტად აღერსიან სიტყვებს, —მან მოაკვდინა იგი შურით ბრწ-მოარეულმა.

«მაგრამ, აჭა აუხსნელი კანონი ყოველივე დიდის ვნებისა: კვლავ მოუბრუნებელის დანაკარგის გრძნობამ საუკუნოდ მიაბა იგი იმ დაუვიწყარ სიკეთეს, რომელიც მისთვის დაიღუპა. სინდისის მხილება, მოგონებანი, სიცოცხლის სიმულვილი—სულ ყველაფერი ეს სიყვარულად გადაეჭრა მას; იგი აღმერთებდა უტყეს ჩრდილს; იგზნებოდა ტრფიალების აღით უგრძნობის გვამისადმი, და ამ ვნებასთან ერთად მის სულში შეკავშირებული იყო მეორე, ჰირველისაგან ნაწარმოები, მამასადამე უძლეველი—მძულვარება იმისი, კინც იყო მიზეზი მისს ბოროტ-მოქმედებათა და უბედურებათა. მაგრამ ეს მიზეზი მისი მამა არის! ამოდ ღაღადებს ზოგჯერ მისს (არადამისტის)

გულში ბუნების სმს. სიუჟარულით დატკობის იმედის ნაცვლად იმასა აქვს ეხლა შუარის-ძიების იმედი. რჩი ძალა სულში-ფებს იმის სულში: ზენობა და შუარის-ძიება. ზენობა კი ცოცხალი არის: სასწაულებრივმა ბედის-წერამ მოიყვანა იგი რადამისტის მამის, ფარსმანის სასახლეში. სხვებსავით იმასაც სწამს, რომ მისი ქმარი დაიღუბა. ამიტომაც მისს გულში უკვე აზარებოდა ნაწი თანაგრძნობა სულ-გრძელის და ქველის მარჯობას — არზამისადმი, რომელიც კიდევ თხოულობს მას... მაგრამ ამ დროს სასახლეში გაჩნდება რადამისტი, შუარის ძიების წყურვილით მოსული. მან მოიგონა ნერონის ელჩობა და ვერავინ შეამჩნია ტყუილი, რადგანაც თითონ ფარსმანმა სიურმიოვანკე მოიშორა იგი*).

«დიდი ნიჭიერება არის საჭირო, რომ კაცმა შექმნას რადამისტის ხასიათი და შემდეგ გამოხატოს იგი შესაფერის ძალით.»

ასე აქვს კრებილიონისაგან საქართველოს ისტორიიდან დაწერილს ტრაგედიას რუსის ნიჭიერი მწერალი, და ჩვენ არ შეგვიძლია ეკვი ავიღოთ მისს სიტყვებზე და არ დაუფიქროთ მას, რადგანაც ვუწყით, რომ მან კარგად იცოდა სამწიგნობრო ნაწარმოებთა ფასი, და თვით იყო პოეტი და გონიერი მწერალი.

კათავებთ ამ წერილს იმ სურვილით, რომელსაც, იმედია, მკითხველი საზოგადოებაც გაგვიზიარებს: მალე გვენახოს ეს ჩინებული ტრაგედია, საქართველოს ისტორიის ჩინებულ დრო-

*) ეს უკანასკნელი ამბავი ისტორიას არ ეთანხმება. სჩანს, რომ კრებილიონს მკაცრად არ დაუტავს ფაქტების ისტორიული სინამდვილე.

დამ ნიჭიერად დაწერილი საფრანგეთის ცნობილის ტრაგიკოსისაგან, ქართულს ენაზედ ღირსეულად ნათარგმნი.

იქნება ეს ტრაგედია წარმოსადგენად არ გამოდგეს, რადგან იგი დაწერილია ცრუ-გლასიკურის მიმართულების დროს ლიტერატურაში, მაგრამ საკითხავად რომ კარგი და სასიამოვნო იქნება, ამაზედ ეჭვი არ უნდა ვიქონიოთ.

ჟ.

კვლევათა მოსაზრებანი

(ენობათი № № II და III)

საყმაწვილო ლიტერატურა, საყმაწვილო წიგნები და ყურნალები, ჩვენზე დაწინაურებულ ქვეყნებშიაც კი სძირად ისე არის მიგდებული უყურადღებოდ, ისე არა ვინა მათზე ფიქრობს, ვითომც ივინი სრულიად არც კი არსებობდნენ. მეტადრე ასეთს სურათს ვხედავთ ჩვენ ესლა რუსეთში. რუსეთის ესლანდელი საყმაწვილო მწერლობა თითქოს რაღაც სხვა განსაკუთრებულ სამეიოს შეადგენს, არავის მასთან საქმე არა აქვს, და არც ეს უგანასკნელიც დასდევს ვისმე: ღაზარაკობს იმას რაც «გუნებაში» გაურბენს. ამ გვარი გარემოება, რასაკვირველია, არ უნდა ჩაითვალოს სასიამოვნო მოკლეხად. საყმაწვილო ყურნალებსაც და საყმაწვილო წიგნსაც აქვს უეჭველად ბავშვებდ, მოზარდ თაობაზედ ზედ-გაკლება, უღვიძებს მას ან კეთილ-საიმიდო, ან ბოროტ მისწრაფებას, მასსადამე საზოგადოებასაც და საზოგადო ლიტერატურასაც, თუ გული შესტკივა ამ მოზარდი თაობისთვის, უნდა ყური ფსიხლათ ეჭიროს ამ მწერლობისკენ. საყმაწვილო დრო-გამოშვებითი გამოცემა — ყურნალები, დრო და დრო, თვეში ერთხელ ადვიძებს ბავშვის ნორჩ ტინს, აზროვნებს მას, აძლევს ერთ გვარად, ერთ მიმართულებაზე შერჩეულ მასალას და მით აქვს მასზედ უტყუარი ზედ-გაკლება.

ამ მხრით ჩვენში უფრო კარგად დაიწყო საყმაწვილო მწერლობის საქმე. «ნობათის» აკაკოზიანობაზედ ჩვენმა სასოგადოებამ და მწერლობამ მსურველად დაიწყო ზრუნვა. ვერ ყველა სელის-მომწერლებს მისუფი არც კი ექნებოდათ ხოლმე ნომერი, რომ მასზედ სასოგადოებას ურდებოდა მისი დაწვრილებით განხილვა. ეს გარემოება უეჭველია სასარგებლოა ყველასათვის—მშობელმა იცის, რა ადგილები უფრო კარგია, რომ მისცეს შვილს წასაკითხად და ახალ-გაზდა რედაქციამ კიდევ—რა გვარ წერილებს ერიდოს და რომლებს მიაქციოს მეტი ყურადღება. ამ მხრით დიდი ამაგი დასდო «ნობათის» პატივცემულმა იაკობ სვიმონიძემ, რომელსაც იგი, იმედია, შემდეგში მაინც დააფასებს, თუმცა დღემდის კი აინუნშიაც არ იგდებს.

დღეს კიდევ ჩვენ იგივე კეთილი მისწრაფება გვაძიულებს წარმოუსთქვათ ჩვენი შესადულობა სასოგადოო «ნობათზედ», რამდენათაც მან გამოხატა უკვე თავისი ფიზიონომია და კარბოთ კიდევ მის II და III ნომრებზე, რადგან პირველებზედ ისიც კმარა, რაც ითქვა.

* *

უპირველესად უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ საყმაწვილო ყურნალი პედაგოგიური საქმეა. იგი უნდა ჭშეველოდეს მშობლებს და აღმზრდელებს ბავშვების აღზრდაში და განათლებასში, სწავლებაში. როდესაც მამა თხოულობს შვილისთვის წიგნს, უთუოთ გუუხნებათ: «კარგი წიგნები მომეცითო.» რა არის ეს «კარგი»? რას ნიშნავს? უეჭველად მას, რომ წიგნმა ასწავლოს რამე ბავშვს. თუ წიგნს აძლევს მშობელი ყრმას მხოლოდ გასართობად, მაინც მას სურს, რომ ეს გაართობა იყოს სასარგებლო და არა მავნებელი. აქედამ ცხადათა სჩანს,

რომ საყმაწვილო უურნალო ორ უმთავრეს საგანს უნდა მის-
დგედეს: ა) აღსარდოს ბავშვი ზნეობრივად და ბ) შეჭმაცოს
ცოდნა და სწავლა. ეჭვი არ უნდა, რომ პირველი საგანი უფ-
რო მეტს სიმნელეს წარმოადგენს, ვიდრე მეორე, თუმცა ანც
ეს უგანასგნელია ისე ადვილი, როგორც პირველ შეხვედრით
გვეჩვენება. ბავშვი სცნოვრობს და სცოდნლობს შთაბეჭდილე-
ბებით და მასზედ შეიძლება იქონიოს ზედ-გაკლება მხოლოდ
მან, რაიცა პირ-და-პირ მის გრძნობას შეესება. ჩვენთვისაც კი,
დიდებისთვის, უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს მას, რაც ჩვენ
გვიგრძნობია, რაც გამოგვიცდია, რაც გვინახავს ცხოვრებაში,
ვიდრე გავიწყობს ან ამოკითხულს უუცქემძარიტეს მსჯელობას.
ჩაგონება ბავშვისა მის გრძნობათა შეუხებლად, ისეთივე მუქთი
შრომია, როგორც წყლის ნაყვა. მასსადამე საყმაწვილო უურ-
ნალოს მოკალეობაა უსატყუდეს ბავშვს ნაცნობ სურათს, ნაც-
ნობ გაკემობას, ეხებოდეს ცხოვრებას, რომელშიაც ტრია-
ლებს თვით ბავშვი. ბავშვის პატარა არსება გაკემოცულია ათას
გვარ შთაბეჭდილებათა მიერ: მათში ზოგს აქვს მასზედ კეთი-
ლი გავლენა, ზოგს მავნებელი. ბავშვი ვერ არჩევს ერთს მეო-
რისგან, ერთგვარად ემონება ერთსაც და მეორესაც. აი აქ არის
საჭირო წიგნი, უურნალო, რომელიც მას უნდა სელმძღვანე-
ლობდეს, უხსნიდეს ნაგრძნობ შთაბეჭდილებათა, ამაგებდეს ერთს
და აყვარებდეს მეორეს.

ამ გვარი მოსაზრება საყმაწვილო უურნალოს სდებს კალად,
რომ იგი უთუოდ ეროვნულ, ნაციონალურ ხასიათისა
იქოს. ბავშვს არა აქვს ჯერ იმოდენად გახსნილი ანალოგიუ-
რი მსჯელობა, რომ შეეძლოს უცხო ერის ცხოვრებიდამ ალე-
ბული ჭაკტების წარმოდგენა და შედარება მისი ნანახთან და
გავიწყობთან. ეს ხშირად დიდებისთვისაც ძნელ საჭმეს შეად-

გენს. მაშასადამე საუმაწვილო ყურნაღმა თავის კატეხიზმოს პირველ მუხლშივე უნდა ჩაიწეროს: სამშობლო ნიადაგი, კრეუნული ხასიათი. უნდა ეცადოს ბეჭდოს უმეტეს ნაწილად ორიგინალური მოთხრობანი, ამბები. მხოლოდ იშვიათად შეიძლება მიეცეს ადგილი ნათარგმნს, ისიც უსათუოდ რომელიმე უცხო ერის გამოჩენილ მწერლის ქმნილებას. ეს კიდევ ცოტაა. თარგმნის დროსაც, უნდა ამოიჩიოს ისეთი ნაწარმოები, რომელიც უფრო მეტს საზოგადო, სახალხო ელემენტს შეიცავს. ჩვენის აზრით, თუ ორიგინალურ მოთხრობას მცირედი ღირსება მანიცა აქვს, ერთი ბეწო თვალში წყალი მანიც უდგა, უფრო სანდო და უტყუარი ზედ-გავლენა ექნება ერმაზედ, ვიდრე საუკეთესო თარგმანს; რათა? იმიტომ, რომ სამშობლო ცხოვრებიდან ამოღებული სურათი, ძაგტი ბავშვს ესმის; ის ამბავი, ან იმ გვარს მანიც, თუ თითონ არა, მის ბიძა-შვილს მანიც გადასუდა, ან მოწამე მანიც ყოფილა აღწერილის სიხარულისა და ან უბედურებისა, თუ თითონ არ გამოუცდა; და თუ ეს ასეა, მას ამ შემთხვევაში ესმის ის მოსაზრებანიც, რომელიც ავტორის გონებიდან გამოუწვევია აღნიშნულს ამბავსა და გარემოებს. და თუ ესეც ასეა, მაშასადამე იგი ამგვარსავე შემთხვევაში სრულიად მისცემია დაბეჭდილის სიტყვის ზედ-გავლენას და ყურნაღსაც თავის ხანძგილი დანიშნულება შეუ-სრულებია.

ყოველივე ზემო ნათქვამი შეეხება ჯერეთ ისევე ჰატარა ბავშვებს, მაგალითებრ ნ წლიდან კიდრე 8-დე. უეჭველია, რომ რაც შემდეგ ბავშვი წამოიზდება, შესაძლო გახდება მასზედ იქონილის კაცმა ზედ-გავლენა მსჯელობითაც: აქ ცოტათი არ არის მცირედება ის მოთხრობნილება, რომ ბავშვს უნდა ემასლანათოთ ძაგტებით, სურათებით და არა ჩაგონებით, თუმიცა კი ისეთი

დიდი განსხვავება არ არის, რომ პირველ პირობას არ ეკავოს ისევე უპირველესი ადგილი. რომ ამ მხრით არეკ-დაჩეკა არ იყოს სოლიძე, საუგეთესო საყმაწვილო უურნალები აარსებენ რამდენსამე განყოფილებას: განყოფილება სულ პატარა ყრმათათვის, განყოფილება ბავშვთათვის და ბოლოს მოზდილ ყრმათათვის. «ნობათმა» თუ არ შემოიღო ეს წესი, სწორედ დიდად დააშავა. მოსდის მშობელს, რომელსაც ჰყავს 7 წლის ბავშვი, «ნობათი»; რა იცის იმან, რომელი წერილები წაკითხება მის შვილს უგებლად და რომელი არა? სომ ვერ ვიფიქრებთ, რომ «ნობათი» უთუოთ ყოველგან აღმზრდელის, მასწავლებლის ზედამხედველობის ხელმძღვანელობით იქნება წაკითხული. ეს სომ ფუჭი ოცნება იქნება. უმეტეს ნაწილად იგი უნდა ჩაუვარდეს საბრალო ყრმას სულში და მან თითონ ეძიოს საჭირო საზრდო. უნდა მან თითონ, იქნება 7 წლისამ, მოჭკადოს «ლომ-კაცს», ან «ჭაერის თვისებას» სული, იკითხოს, იკითხოს, ვერა გაიგოს-რა და მერე მოისროლოს წიგნი და სამუდამოდაც შეიძულოს.

მეორე საგანი, როგორც მოგასსენეთ, თუმიცა პირველ-ზედ მსუბუქია შესასრულებლად, მაგრამ აქაც სიფრთხილია საჭირო. არ შეიძლება ბავშვს ასწავლო ის, რამაც ამ საათში თქვენ გონებაში გაიქცა. უნდა იქმნას მოფიქრებული და განსაზღვრული, რა გვარი ცოდნა უფრო საჭიროა ბავშვისთვის, რას უფრო შეითვისებს და რა უფრო არგებს და ასიამოვნებს ყრმას. შეიძლება ამისა ეს ცოდნა უნდა დალაგდეს წესისაებრ, სისტემაზედ. უნდა გადაწყდეს ჯერ რა ისწავლებოდეს და შემდეგ რა. ზომი შეუძლებელია ყველაფერის ერთად შესწავლა და გაგება, არ უნდა იქმნას დავიწყებული ამ დროს პედაგოგიური პრინციპები: ჯერ ადვილი, მერე ძნელი, შემდეგ უძნელესი; ჯერ

ის, რაც ახლათ, რასაც იცნობ და შემდეგ შორეული საგნები და მოკლენანი; ჯერ მარტივი და ადვილი ასახსნელი და გასაკები მოკლენა, შემდეგ რთული და ძნელი გასაკები.

ბუნება და ხალხი, რომელშიაც ტრიალებს ბავშვი ჭბადაკენ ათას გვარ გარემოებათა, ათას გვარ შემთხვევათა, რომლის შეგნება და შესწავლა უპირველესად ყოველისა საჭიროა ბავშვისთვის. ცხოვრება ბერს რასმე ასწავლის ვაცს; აი ამ ცხოვრებების თანა-შემყვად უნდა იყოს საყმაწვილო ყურნალი. იგი უნდა შეელოდეს ყრმას, უნდა განუძარტოს ის გარემოება და შემთხვევა, რომელიც მის გარშემო სწარმოებს. რომელსაც ის სცდილობს შეიგნოს, მაგრამ თავისთავად ვერ მოუხერხებია. ამ გვარი ცოდნა ბავშს მალე გამოადგება, იგი მალე მოახერხებს მის ხმარებას და მით გაეღვიძება გულში ღრმა სიყვარული და პატივისცემა სწავლისა და მეცნიერებისადმი. რასაკვირველია, ჭკუიანად ბერი რამ არის, რაც უნდა ვიცოდეთ, და რაც შემდეგ კიდევ დაგვჭირდება, მაგრამ მანც ამ ცოდნის შექნაშიაღ უნდა გვახსოვდეს, რომ შევისწავლოთ ჯერ ის, რაც ახლათ და რაც ასე თუ ისე ჩვენ შეგვხება და შემდეგ ის, რაც შორს არის.

* *

იმის შემდეგ, რაც უმეტეს მოვიხსენეთ, როგორც ჩვენთვის, ისე მკითხველისთვის ძნელი აღარ იქნება გადავადლოთ თვალი ჩვენ ნიშნათსა, დავინახოთ მის აუკარგებლობა და მივცეთ მას შესაფერი ადვილი საყმაწვილო ლიტერატურაში. მოყვანილი საზოგადო მსჯელობა ბერად შეგვიმოკლებს გზას და აგვაცდენს ყალბ დასკვნასა და მოსაზრებასა.

რადგან ასეთი ვრცელი მსჯელობა ნიშნათუდ ჩვენის მხრით პირველი და უგანასკნელი იქნება (შემდეგში შეიძლება

მოკლე ანგარიში წარუდგინეთ მკითხველებს) ამიტომ შეუძლებელია მიგვაჩინა, რომ მისი («ნობათის») ისტორია სულ თაკიდაძე არ დავიწყეთ. წარსული წლის დამლეკს რომ წაკითხეთ «დროების» ფურცლებზე აღწერილი განცხადება «ნობათის» გამოცემაზე, ჩვენ ვსჯიდით: სად გაგონილა, ვის წარმოუდგენია, რომ კაცმა, რომელსაც წარსულში არავითარი შრომით, არც პედაგოგიურით და არც საზოგადო. ლიტერატურულთ, არ დაუმსახურებია სახელი, კაცმა, რომელსაც ისე ვერ იცნობს საზოგადოება, როგორც რომელსამე ქიზიუელს სესიას, ამისთანა კაცმა მეთქი მოჰკიდოს ხელი ისეთ ძნელს საქმეს, როგორც არის საყმაწვილო უურნალის გამოცემა. ამ გვარი საქციელი ჩვენ დიდ კადნიერებად ჩავთვალეთ. ვამბობდით: ეს არის პირ-და-პირი დატინვა საზოგადოებისათ. მაგრამ ვისაც ვი ჩვენი ჰაზრი განუზიარეთ, ყველამ დაგვიპატიოდა, ყველამ ურწმუნო თომა დაგვიძახა. «ეს ვუყოთ რომ ეგ ატრეაო, უურნალს სულს შეერთებული რედაქცია ჩაუდგამსო.»

«დამოუკიდებელი მონაწილეობა უურნალ «ნობათს» — დადებდა განცხადება — აღუთქვას: თ. ავ. წერეთელმა, თ. რ. დ. ერისთავმა, გ. ე. წერეთელმა, თ. ნ. ტ. დადიანმა, ი. ბაქრაძემ, ე. რ. გაბაშვილისამ, ა. მ. მოჩხუბარიძემ და სხვათ.» სწორე მოგასხენოთ, ვისაც გინდათ იმას შეატყობს ეს სახელები. ჯერ მარტო ავაკი, ერისთავი, მოჩხუბარიძე და ე. გაბაშვილისა საკმარისნი არიან, რომ უურნალის საქმე კარგათ მიდიოდეს. ეს უუტყვალად ასეა, მაგრამ ჩვენ მაინც კვირუტობდით და ვთვითობდით, რომ მოყვანილი მწერლების სია არის მხოლოდ რეკლამა. ჩვენი წინასწარმეტყველება აღსრულდა. ჩამოთვლილი მწერლების ნაცვლად «ნობათში» გამოჩნდნენ: რევიშვილი, ცახელი, რეკსაძე, ლილიჰუტი, სეველი, სეველი, მაკ

რო, ნინო, მადაროელი, წყალტუბელი და სხვანი, სულ ახალ-გაზდა უმწვილები, რომელთა შორის უმეტესმა ნაწილმა იქვე «ნობათში» აიღვა ფეხი. ამ გარემოებამ, რასაკვირველია, სიამოვნების მეტი არა გამოიწვია-არა არა ვისის მხრით. ჩვენ ძალიან კერწმუნებით ახალ-გაზდობას, მაგრამ არ შეიძლება არ ვსთქვათ, რომ მის შრომას მხოლოდ მაშინ ექნება ნაყოფი, როდესაც მას სწინამძღვრობს ან შეგნებილი და განვითარებული პირი, ან იგი, ახალ-გაზდობა, მუშაობს კოლექტიურათ, ერთად. მხოლოდ ამ რე შემთხვევაში ექნებოდა «ნობათს» კეთილი მომავალი. სამწუხაროდ ორივე მხრით ახალ-გაზდა ყურნალი დაობლებული აღმოჩნდა. არც ერთი, არც მეორე. ამ გვარში განსაკუთრებული მდგომარეობა მალე იგრძნეს თვით «ნობათის» თანამშრომლებმა და ზოგმა მათგანმა უკვე დასტოვა სამუდამოთ ყურნალის ფურცლები. საკმარისია დავასახელოთ მაგალითისათვის, თუნდ ბ-ნი რევიშვილი, რომელიც ერთი გვარისანი თანამშრომელთაგანი იყო. დიად, ეს გარემოება ღირსშესანიშნავია «ნობათის» ბედ-იღბალისათვის. იგი დღეს არის ობოლი, თუძვა არ აკლავ თანამშრომლები, ნიჭიერებიც კი. მას არა ჭყავს ისეთი პირი, რომელიც აძლევს დრო-გამოშვებითს გამოცემას განსაზღვრულს ხასიათს, მიმართულებას, სისტემას და შით არჩევს მას უბრალო წიგნის და კრებულისაგან. ბ. ა. ს. ღუფაძე კარგია, როგორც გამომცემელი. იმის მუათედი ცოდნა და გამოცდილება რედაქტორობასშიც რომ ჭქონოდა, მაშინ «ნობათი» სამაგალითო ყურნალი იქნებოდა და შინაარსითაც დაემჯობინებოდა უმეტეს ნაწილს რუსულს საფუძვლილო ყურნალებისას, როგორც ესლას სჯობია მათ გარეგნობით, სისუფთავით.

ოთხი გამოსული ნომრის ოდნავ გადათვალთვლებაც კი

გარწმუნებთ, რომ «ნობათის» რედაქტორს არა აქვს გამორკვეული არავითარი პლანი, არავითარი სისტემა, არა აქვს შემუშავებული ელემენტარული პედაგოგიური პრინციპებიც კი. ვბუდკით იმის თქმასაც, რომ მას ვარგად არ ესმის რა არის პერიოდული გამოცემა და რა არის უბრალო წიგნი, რითი განსხვავდება პირველი მეორისაგან. როდესაც დრო-გამოშვებით გამოცემას ასეთი უბედობა ატუდება თავს, მაშინ მისი საქმე ვერას დროს ვერ წავა რიგინად, თუნდ რომ თანამშრომლები ძალიან ნიჭიერნიც იყვნენ. მაგალითებ, თ. აკაკი წერეთლის, თ. რ. ერისთავის და ცახელის ნიჭში ეჭვს ვერავინ ვერ შეიტანს, მაგრამ ამათი რა ბრალა, რომ ბ-მა რედაქტორმა მოუსვა მათ ერთ შინაარსიან, ერთ საგნიან მოთხრობებს და სულ ერთ ნომერში მოაქცია. «ჩიტე» რაფ. ერისთავის ძალიან ვარგია. მას არ დაუვარდება არც «ჩიტე» ცახელისა, მაგრამ ამ ავტორებისა რა ბრალა, რომ რედაქტორმა რიგე ერთ ნომერში, ერთი მეორის გვერდზე დაბეჭდა და მით რიგე დაუვარგა ღირსება. ამ გასუმობამ ერთი გაზეთის რედაქტორის მხრივ ძალიან მარდიანი რხუნჯობა გამოიწვია. «ნობათი» ყოველ თავის ფურცელზე სულ ჩიტებსედ ლაპარაკობს, თითქო იგი იყო სპეციალური რეგანო «პირუტყუთ-დამცველი» საზოგადოებისაო. მართლაც და «ნობათმა» ჩვენ ცხოვრებაში ჩიტების მეტი ვერა აშოვნა-რა. მისი წამკითხველი იფიქრებს, რომ ქართული ბავშვები მართო ჩიტებს იჭერენ და აფრენენ, სხვა არა იტანი-რაო, არც უბედურებას მათში, არც ბედნიერებას, არც სიხარულს, არც ამხანაგობას, ერთის სიტყვით არაფერი. სამ წიგნში თავს გაბეზრებენ ზედი-ზედ: 1) «საბრალე ჩიტე» — ღილიაშუტისა, 2) ჩიტე «თოხი-ტარა» —

აკაკისა, 3) «ჩიტი» — რ. კრისტავისა, 4) «ჩიტი და უმაწვი-
ლები» — ცახელისა.

«ნობათის» საწიმიშო ნომერში კარგი სტატიებიც იყო, ავიც. სხვათა შორის იქ იყო დაბეჭდილი გეოგრაფიული წერილი რ. ვახნაძიანელისა, რომელიც სრულიად წინააღმდეგ პლანზე იყო დაწერილი, ვიდრე ამას თხოულობს ახლანდელი მეთოდა ამ საგნისა. ჩვენ ვახნაძიანელთან საქმე არა გვაქვს, ვერც მოკთხოვთ მას მანინცა და მანინც ჩაიძეს ცოდნას, მაგრამ, რომ პედაგოგიური ყურნალის რედაქტორმა არ იცოდეს, რას თხოულობს ახალი მეთოდა რომელიმე საგნისა, ეს კი მეტი-მეტი იქნება თქვენმა მხემ. მაგრამ, ესთქვას არ იცი, რომ არ შეიძლება გეოგრაფიის პირ-და-პირ შესწავლა, ვიდრე გეოგრაფიული ტერმინები არ იქმნებიან შესწავლილნი, ესთქვას არ იცი, რომ საყმაწვილო გეოგრაფიული წერილები უნდა ჰგონდეს მგზავრის წერილებს, რომ გონებით მოგზაურობა ბავშვმაც ცოტათ თუ ბევრად თვალ-საჩინოდ ისწავლოს გეოგრაფიული ობიექტები. თუ არ იცი ყველა ეს, გამბობთ, ცოდნის, სწავლის სურვილი მანინც ნუ გექნება დასშული. კეთილ-გონიერი კაცი ისე ამძღვანელებდა ბ-ნი იაკობ სვიმონიძის რჩევით მანინც და შემდეგ გაიწორებდა გზას, მაგრამ არა, «ЗНАТЬ НЕ ЗНАЮ, ВЪДАТЬ НЕ ВЪДАЮ»-ო და შემდეგ ნომერში წარუდგინა, «კახეთი»-ს შემსწავლელ ბავშვებს, «იმერეთი», იმავე რიგით დაწერილი, იმავე ჩრდილოეთით მთა-გრენი-ლებით».

ღიღიპუტი, ავტორის თავ-მოყვარეობით გატაცებული იქნება ვერც კი ჰგონობდა რა უმარყო რასმე სწორდა, მაგრამ რედაქტორს რამ გაუწევიტა ერთი ბეწო მანინც პედაგოგიური უნოსკა, რომ დაუთმო თავის ყურნალში ადგილი «საბ-

რალა ჩიტს». გ. წერეთელი ძალიან დამსასურებელი მწერალია, მაგრამ «ნობათის» რედაქტორმა ახა სულს-ჭკეშმა თქვას, რომ არა თუ ბავშვებს, არამედ თვითონ ესმის გაჭიანურებული და პრუინციალიზმებით სავსე «ლომ-გაცი». პრუინციალიზმი ბავშვების კარგი მწერალია, მაგრამ მისი ნაწერებიდან «გაჭკაჭკების და ძელების ომის» ამომჩნევი კი სწორედ შორს-გამჭკრეტი არ უნდა იყოს, რადგან (მოთხრობა) ეკუთვნის ერთს უსუსტესთაგანს. რა კი თარგმანზეა საქმე, რედაქციას რად დაჭვივებია რუსების წარჩინებული საბავშვო მწერალი ქალბატონი ანენსკაია, ტოლსტოი და სხვები. სამეცნიერო წერილებშიაც იგივე უთავ-ბოლოებაა. მოიტანა შემთხვევით ძალიან ბოლო ბერის ზოლოტოვიდან ნათარგმნი პირველი გაკვეთილი — დაიბეჭდა. რამდენს აღარ ელოდება მკითხველი ამ ბოლო-ბერს, მაგრამ სად მოელოდება. «ნობათის»-თვის პლანი და სისტემა არა სუფევს არაფერში. ცოტათი გაგმათ ზოლოტოვი, ისიც კმარა, აი ასეა ფიზიკა ინუბეთ — «ჭაერი და მისი თვისებანი». «ნობათი» რას დასდევს, რომ ჭაერი ისეთი სხეულია, რომელიც კვიან იწყობს ყრმის ყურადღებას და მასზედ წინ სსვა საგნები ეხსიარებიან თვალში.

ენის სისუფთავეს, სიწმინდეს უეჭველად დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამ მხრითაც «ნობათი» უზატრონობას ჭკრძნობს. არ ატყუია მას რედაქციის ხელი. ერთსა და იმავე ნომერში შეჭსვდებით ცხრა ნაიწ უაიდის წერილებს. «ყუყუა»-მ კიდევ ხომ ყურები გაკვიფრება. საყმაწვილო ყურნალში სრულიად არ უნდა ჭჭონდეს ხელი პრუინციალიზმებს, ენა უნდა იყოს წმინდა და ქართული, ლიტერატურული. მაგრამ რა გვარად მოსკრსდება ეს, როდესაც თვით ბ. რედაქტორი გვიწერს: «ამ ნომერს

დააგვიანდა... იქონიოს სახეში მხოლოდ მარტო ის საუკეთესო მიმართულება» და სხვ.

«ნობათის» დამატებას უფრო მეტად ატყვიას უსისტემობა და ურედაქციობა. მოიტანა ლილიბუტი. «სამაგალითო (თუ სანიმუშო?) გაკვეთილი განმარტებითი კითხვისა» — დაიბეჭდა. სკეელს მოჭსურვების წერა-კითხვის გაკვეთილების დაწერა — მოიტათ ეგეტ, დაიბეჭდება. ავი მოწინავე სტატია ბ. რედაქტორისა ბძანებდა, რომ «სხვათა შორის სამაგალითო გაკვეთილებიც დაიბეჭდება» და უზირველესად კი «ჩვენი ქვეყნის ახალთაობის აღზრდა, თუ როგორი ყოფილა იგი, ან რა მიმართულება ჰქონია ძველსა და ახლანდელს დროს; აღწერა ჩვენის ახლანდელის სკოლებისა, იმათი მდგომარეობის შესწავლა... რა ნაირი აღზრდა ეძლევათ ჩვენს უმაწვილებს თითოეულ სახლობაში.» გაიგონეთ და დაიხსომეთ: თითოეულ სახლობაშია! რა იქნა ეს დაპირება. «სხვათა შორისმა» «უზირველესი ადგილი» რატომ დაიჭირა? აქაც ჩვენ თანაშემწომლებს ბრალს ვერ დავდებთ. იგივე ლილიბუტი, იგივე სკეელი შესძლებდენ ყოველ გვარ ტემაზედ საუბარს, თუ კი მათ რედაქციის შეუკვეთავდა. მაგრამ...

«სიტუვა სხვაა,

საქმე სხვაა»,

შუა უძვეთ დიდი ზღვარი.

გვონებთ ნათქვამიც კმარა, რომ მკითხველი სრულიად დაეთანხმოს ჩვენს აზრს. ყოველი ახალი ნომერი იქნება ახალი საბუთი ჩვენი შესდულობის დამამტვიცებელი, ვიდრემდის «ნობათის» არ ეღიროსება ისეთივე ხეიროანი რედაქცია, როგორიც მას ჭყავს გამომცემელი, რომელმაც ათას გარეგნობასთან НИ КЪ СЕЛУ, НИ КЪ ГОРОДУ რუსთველის სიტყვებზე მიაკვრა.

«დღისით და ღამით მოყმენი
ნობათსა არ დაჭსცდებიან!»

თითქოს ეს ისე გასაგები და სსსამოკუნო იყოს ნობათის
ყრმისთვის, რეგორც არის ყუჩნაღის გამომცემლისთვის.

* *

«ნობათის» მე-II და მე-III ნომრებშია ცხატა შემთხვე-
ვის წყალობით მოჭყოლიან ისეთი სტატუები, რომლებიც არ
შეიძლება დიდის სსამოკუნებით არ აღბეჭდოს კრიტიკამ. ესენი
არიან: რჩი ზღაპარი, «სესია და ივანა» — დ. რიონელისა და
«მელის სრეები» და «ისტორიული კოკორი» მკვდელი დ.
ჯანაშვილისა. სსსაღსო ზღაპრებს სსზოგადრთ დიდი აღმზღე-
ლი მნიშვნელობა აჭკთ და რაც მეტი აღაგი დაეთამობა მათ
«ნობათის» ფურცლებზედ, უფრო სსსარგებლო იქნება. ჩვენის
აზრთთ ეს რჩი ზღაპარი თავისი მნიშვნელობით, კეთილ-საი-
მედო ზედ-გაკუნით აჯობებს ყველა «ნობათში» დაბეჭდილ
ჩამაღადეკ მოთხრობებს ერთად და თვითოეულს ცალკე-ცალკე.
ყოველთვის ზღაპარში არის გატარებული რაიმე ჭუმანური
იდეა, უთუოთ მათში კეთილი ბოლოსა და ბოლოს სჯობნის
ბოროტსა, უმღური და ჩაგრული გამოყვანილი არიან იმ
გვარად, რომ მსმენელის სიმპატიას მთლად ისინი იზერობენ.
ამას დაუმატეთ ის ინტერესი, რომლითაც ზღაპარი ყოველთვის
იკითხება ბავშვების მიერ და თქვენ მთლად გაგვიზიარებთ ზე-
მოთ ნათქვამს. აიღეთ თუნდა «სესია და ივანა.» შიმშილო-
ბის დროს ამ გაცებს ძალიან გაუჭირდათ საქმე. წავიდნენ
მთხრობებთ. იარეს, იარეს და ბოლოს ერთი რჩი კოდი პე-
რი და ზოგი სხვა ხოლავეული ამოკუნეს, რეგორც გაიყონ?
ივანას აზრით, რსსაკვირველია, რომ შეაწე უნდა გაიყონ, რად-
გან რჩთავეს ნაწკავ-ნაღაგია ის პური და ან ერთი რჩს ემარ-

თლებს მეორეს. სხვა აზრისაა ეშმაკი და ბოროტი სესია. იმას უნდა ისე მოახერხოს საქმე, რომ მართლ იმას დაჩქეს საჩხო და საწყალი ივანა ცარიელ-ტარიელი დაავდოს. პატარა მკითხველის ძგრილობელი გული ფეთქავს, სწუხს, ებრალება საწყალი ივანა, ეძუტება მისთვის, როგორც დანაკრულისთვის ყოველი კარგი, ჰკითხულობს გატაცებით იგი ზღაპარს და გულის ტემით ელოდება, რითი გათავდება საქმელ. აკერ სესია და ივანა, პირველის წინადადებით კი, რასაკვირველია, ამბობენ ზღაპარსა. ვინც უკეთეს ზღაპარს იტყვის, საჩხო იმას უნდა დაჩქეს. „მე ვიცი, რომ სესია მოატყუებს ივანას, ის ეშმაკია, ის უფრო კარგ ზღაპარს იტყვის და ივანა დაჩქება მშვიერი“, სწუხს პატარა მკითხველი. მაგრამ დასე სინარულს. ივანას ზღაპარი უკეთესი გამოვიდა. „ივანამ აჯობა, ივანამ! იმხის ბავშვი გასარბული და ამ დროს კი მის და უნებლიეთ და მისდა უცოდინრად მის ბუნებაში დიდი ცვლილება სდება. მას ენერგება სიყვარული სიმართლისადმი, სიმპატია უძლეურთა და მამკრალთადმი. ეს ზღაპარი ჩვენ გაგვიგონია სალხში ცოტა სხვა ნაირად, სადაც ქოსა და ობოლი არიან შებმულნი. სხვათა შორის იქ უფრო ცხადათ და ნათლად ისატება ქოსა, როგორც ეშმაკობის, ბოროტობის და გესლის წარმომადგენელი და ობოლი კიდევ—სიმართლისა, დანაკრულობისა და უძლეურობისა, ვიდრე «სესია და ივანაში», სადაც პირველი ისე არ განსვავდება მეორისგან და მკითხველის თანაგრძნობა ივანასადმი ძალიან სუსტდება. არ ვიცით ეს ცვლილება ვინ შეიტანა—რედქციამ თუ ავტორმა. ამ გვარი ცვლილება ბევრად ასუსტებს შთაბეჭდილებას ზღაპრისას.

«მელის სრიკებშიაც» იგივე დედა აზრია. გაქნილმა და მაცდურმა მელამ ბევრი ბოროტ-მოქმედება, ბევრი უსამართ-

ლობა ჩაიღინა, ბევრი გლეხი დასვა თვალ-ცრემლიანი, მაგრამ ღვთის მადლით, ბოლოს თითონაც კი სდება ნაკაზა ძალღების მსხვერპლად. რამდენადაც ეს ზღაპარი კარგია, იმდენად დასკვნა არ კარგა მისი: ამა ნაირი ბოლო აქვს ყოველს გაუმძღვრეს, ჯანჯალსა და მოდავე კაცსა. • რა საჭიროა ეს ორგრომიანი დარბევა, რომელსაც მთელი ზღაპარიც ამასვე ამბობს, რომელსაც ზღაპრიდამ უფრო ცხადთა სხანს ესევე. დასკვნასაც რომ თქვენ ეუბნებით, რაღა დარჩეს ბავშს მოსაფიქრებლად, რილათი ივარჯიშოს მისმა გონებამ. ვინ იცის. აქნებ ეს სიბრძნე რედაქციის კურთხეულ კალამს ეკუთვნის?!

უძმათათვის ისტორიის დაწერა წარმოადგენს ყველაზედ მეტ სიმწიფეს საყმაწვილო ლიტერატურაში. ეს ჭაკტი არის აღიარებული სხვა ქვეყნებში. აიღებთ თუ არა კალამს, უცებ ათასი სიმწიფე წარმოგიდგებათ თვალ-წინ. უპირველესად იბადება კითხვა, საილამ დაიწყოთ: ფანჯარაშიდამ, პირველი მეფიდან და შემდეგ ისე ჩაჭყვით ბოლომდის სრონოლოგიურ წესით, თუ ერეკლედამ ან გიორგიდამ და მერე ზევით ასვლით. ამ ორსავე პლანს აქვს თავისი გასამართლებელი და გამამტყუებელი საბუთებიც. მაგალითებ, რათ დაიწყო, პატივცემულმა დ. ჯანაშვილმა ისეთი მეფიდან, რომლის სსოვნა ჩვენ ხალხში და მეტადრე ბავშვებში სრულიად არ მოიპოვება და არა პატარა კანადამ, რომელაც ჩვენზე ახლოც სცსოვრობდა და რომლის სახელი ჯერედ ისევე ტრიალებს დაუფიწყრად ხალხის მესსიერებაში. რათ უღალატა პედაგოგიურ პრინციპს: ჯერ უნდა ისწავლოს კაცმა და უფრო უძმამ, რაც მასედ ახლოა, რაზედაც მცირედი ცნება მაინც მოეპოვება და შემდეგ ის, რაც დაშორებით არის. თამარ მეფის სახელი ყოველ ჩვენ ბავშვს

აქვს გაგონილი. ეს კიდევ ცოტაა. იმან ისიც კი იცის, რომ
თამაშმა

«დიდებუბი იქორწილა,
სადაც რომ საყდარი არი,
ასი სული ცხვარი დაკლა
და ორასი ნიშა ხარი...»

რატომ, ვიმეორებთ, ავტორმა არ მიიღო მხედველობაში
ეს ცნებანი და მათზე არ ააშენა თავისი საუბარი? მაგრამ მამა
ჯანაშვილს საქმე არა ჰქონია პედაგოგიურ პრინციპებთან. იმას
განუზრახავს ისტორიული წერილის დაწერა და კიდევ დაუწე-
რია იმ წესით, რა გვანადაც იწერება საზოგადოთ ისტორია
დიდებისთვის. მაგრამ აქაც იხადება კითხვა, რატომ არ
დაიწყო მამასასწავლისობის დროიდგან? აქაც ისევ რედაქციის
უფრობის მეტს ვერასა ვხედავთ. თუ კი ჯანაშვილმა შეს-
ძლო ისეთი მშრალი მასალისა შემუშავება და ისეთი, მანც
სასიამოვნო, სტატიის დაწერა, როგორიც არის «ისტორიული
გოგორი» ფარნაოზზე, იგივე ავტორი უფრო კარგად შეამუ-
შავებდა და დასწერდა თამარ მეფეზე და ერეკლეზე, თუ კი
რედაქციის მხრივ ექნებოდა მიცემული რაიმე წინადადება. მაგ-
რამ, რადგან «ნობათის» რედაქციას არაერთი პედაგოგიური
მოსაზრება არ ახადია, ამიტომ მამა ჯანაშვილიც ვერ გაუწევს
ისეთ სამსახურს «ნობათის» შატრა მკითხველებს, როგორც
უძველად გაუწევდა სხვა გვარ შემოხვევაში და სხვა გარემო-
ბაში. მანც და მანც «ისტორიული გოგორი»-ს ავტორს ად-
ვილად და გასაკებათ შეუძლიან სწორად იმისთანა დროზე, რო-
გორიც იყო დრო ფარნაოზისა.

თ. რ. ერისთავის უკანასკნელ ლექსებს ერთი სენი სდევს
— შემუშავება, აჩქარება. ამის გამო ადარა ჰქვანან ისინი მის-

საკე წინაღ-ნაწიერებს. აქ თქვენ გაგვირგეთ გძელ სიტყვაობა, მთელი აღწერა იქ, სადაც რაი მოსწიერებულად ნასმარნი სიტყვის მეტი არა უნდა თქმულყო-რა და მეტის-მეტი უსუფთაობა რითმაში. აი მაგალ. თუნდ ეს:

«შენ არ ამბობდი, დედილო, რომ ჩვენთვის არის მკვდარია, თორემ ზეცას კი ცოცხალა და ფუფაღასთან არია?...»

ეს რაი სტრიქონი არის რუსულის: «Въ лучшемъ мѣрѣ наша Лиза, ты сама намъ говоришь» — მაგერ. ან ეს:

«არა, დედილო, დედილო, იქ, ფუფაღასთან ასეა:

ანგელოზები გალობენ, ანგელოზებით საესეა...» (რა?)

«Мама, мама! въ Божьемъ небѣ

Божьи ангелы поютъ...»

«ჩიტი» მე-III ნომერში ცოტა უფრო უკეთესია, ვიდრე «დედა და შვილები», რომლის ბოლომდის წაკითხვას სწორედ დიდი მოთმინება უნდა, თუმცა ლექსი შესდგება სულ ოთხი ხანასაგან. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ თ. რ. ერისთავი უფრო მეტს უწადადებს მიაქცევს თავის ლექსების შინაგან და გარეგან ღირსებათა და შემდეგში მრავალ ჩინებულ თითქმის სახალსო ლექსთა ავტორი არ მოგვაკლებს საზავსო სურათულ ლექსებსაც.

«გაზაფხული» ი. ბაქრაძისა ძალიან სუსტია. ავტორი ისეთი წამლებით და ფერებით გვისატავს ამ მშუკნიერს დროს წლისას, რომლებიც სრულიად არ შეადგენენ მის ქარასტერისტიკას. რვა სტრიქონიან ლექსში უნდა დასასკლებულნი იყვნენ ისეთი თვისებანი, რომელნიც მართლა გაზაფხულს ეკუთვნიან მარტო და უგომენტარიოთ უნდა გეუბნებოდნენ, რა დროც იხატება ლექსში. ბ. ბაქრაძეს გაზაფხულში კი რას ვხედავთ:

«ლავარდ ცაზედა მზე ბრწყინავს...»

ხმა ისმის სამხიარულად;

ყვავილებით ველი ფშვინავს...

— გამარჯვება (!) გაზაფხულა!»

რათა? ჩვენ ვიტყვით: გამარჯვება, ზაფხულა! და ამით ლექსს არა დააკლდება-რა. იგივე მოკლენიანი ზაფხულშია ცარიანი. სულ სხვა არის, როდესაც ამბობენ:

«ტყეს ესმება ფოთოლი,

აგერ მერცხალი ჭყივის,

ბაღში ვაზი ობოლი

მეტის ღხენითა სტირის!»

აქ საჭირო არ არის «გამარჯვება» ისეც ცხადია: ყოველი სტრიქონი, ყოველი სიტყვა ამტკიცებს, რომ გაზაფხულზე ღაზარაკი და არა ზაფხულზე ანუ შემოდგომაზე.

«თოხისტარა»-ც ძალიან ნამადადეგია. დედა და შვილი აქ ისე ღაზარაკობენ, თითქოს უმინანთ ერთმანერთისა, სიტყვა არ აგვერიოსო, სტდილობენ ერთმა მეორეს აჯობოს სიბრძნეში. ჩვენ ვერ წარმოგვიდგენია ისეთი დედა, რომელიც ასე, ბერძნულენის მასწავლებელივით, უქადაგებდეს თავის საყვარელს შვილს: «მაგისი რა ბრალა... ისევე შენა ხარ დამნაშავე!.. ეგ ჩიტები რომ თავის ნებაზედ იუონ(!), თავისუფლად, მაშინ გაფრინდებოდენ და აღარ შეუშინდებოდენ კატას; მაგრამ ახლა კი გალდაში ჩაგიმწყვდეგია, გასაჭტეკვი გზა არა აქვსო და ჩასაკვირველია, შიშით გულები უსჭდებათ! და მასო ანაუც ახლა დროც (ორი «ც» რა საჭიროა?) არის მაგათი გადასხმის!...» ცოტა ჭკვევით: «არა, შვილა, დიდი ხანია ტყუეობაში იყო, თავისუფლებას არა ჭქონია და, ფრენით ყინს რომ მოიკლავს, ისევე დაბრუნდება!...»

ეს მოძღვრება უმართლო ლექციას თუ ჭკავს, თორემ დედის მასწავლებლის საყვარელ შვილთან კი არას დროს.

საზოგადოთ უნდა შევნიშნოთ, რომ ძალიან ძნელია დედა-შვილის დასახვა საბავშვო მოთხრობაში. თვით უნიჭიერესი საყვარელი მწერალიც კი ხშირად კრიტიკიან ამ საფართესს. მართლაც და დიდი სიფრთხილე უნდა, რომ საყვარელი დედა უგრძობელ, უსულო მასწავლებელს არ გადაუჭვიოთ საბავშვო შვილს, რომ დედის ენით თქვენმა სიბრძნემ არ დაიწყოს ლაღდება, მშობლის ლექსებით თქვენი ტენდენცია არ გაატაროთ. უფრო ადვილია, როცა თვით ბავშვები გამოდინ სტენაზე. აქ მწერალი უფრო მალე მიჭხვდება თავის სიყვარულს და აცდენს მას თავიდან.

ბ-ნი ცასელის «უმწილი და ჩიტა»-ც იმ გვარივე კილოთი არის დაწერილი. მის გამო, რომ ეს მოთხრობა გადმოკეთებულია და შიგ არის შეტანილი უცხო ელემენტი, ჩვენებური ბავშვისთვის ყოველად გაუგებარი, იგი ხსენებულ ნაკლებად განსახთან, ჭკარავს სხვა ყოველ-გვარ ღირსებასაც. ფრანციზულიდან გადმოკეთებული მოთხრობა გვეუბნება, რომ ბავშვმა დაიჭირა ჩიტა და მიიყვანა შინ. დედა ეუბნება: შვილო, ესაა უნდა მოვიდნენ და ჩვენ სუყველანი დაგვიჭირონო და მაგ ჩიტოვით, თუმცა საჭმელს არ მოგვაკლებენ, მაგრამ მაინც საზოგადოებაში კი ვიქნებითო. ამ მოკლე ფეხს ტყუილით ბავშვი ძლიერ შეწუხდება და უშეუბნებლად მასწავლებელს, რის შემდეგ, რასაკვირველია, დედა ჭკოცნის შვილს. მორჩა და გათავდა. ბავშვად დასაყვრია, რომ ფრანციული ბავშვი მართლაც ასეთი საწყალი იყოს, რომ უთხრან დაგიჭირონო და იმანაც ტირილი მოართოს: «არაქა, მიშველეთო», მაშინ როდესაც არავითარ საბუთს დაჭერისას ის ვერსადა ხედავს. მაინც და მაინც ამ

გვარი გარემოება ჩვენებური ბავშვისთვის უოკლად გაუგებარია. ქართველ ერმას ამ გვარი სურათები არ ახსოვს, არ უნახავს და მამინეუ იკითხავს: ვინ დაგვიტერს? ვის დაიტერენ? რათა? «ვის რა ვინი მოკვარეთ?» ის უფრო წარმოიდგენს, რომ უთხრათ: ლეკები ჩამოსულან და აგვიკლებენო, ან სხვა რამე ამ გვარი. და თუ ქართველი ბავშვი ვერ იგრძნობს იმ ტანჯვას და იმ შიშს, რომელსაც მისი მოთხრობაში აღწერილი ამხანაგი ჭკრძნობს, მამინ მთელი მოთხრობა ჭკარგავს თავის მნიშვნელობას, იგი ხდება ცარიელ სიტყვად, რომელსაც თუ გნებავთ ქართველი ბავშვიც გაიმეორებს, მაგრამ რა სანატრელია, რომ ესლავე გაუგლოთ მას ჩინეთის კედელი სიტყვასა და საქმეს შუა, ამ სენს ისეც შეეურება, რა ვი მოიზდება; ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება ამას ასწავლის თავის დროზე და ჩვენი საქმეა ესლავ წინ აღვუდგეთ ამ მისწრაფებას და არა ხელი მოუშარათოთ მას.

«სანდროს სიყრმის» წაკითხვა არ ავნებს ბავშვს. ამის მეტ ღირსებას დღისით რომ სანთლით ეძიოთ, მაინც ვერ უშოვნით მას. იყო სანდრო, მერე? მერე და ჭყვანდა ორი გამდელო. მერე? მერე, ერთხელ სანდრო ჩაისა ჭსკამდა და იმ «ბლუტმა» იმან ი ჩაი ზედ ახალ ახალუხზე ვი დაიტციაო. მერე? მერე, სანდროს დედა ამისთვის გამდელს ძალიან გაუჭავრდაო, მერე სანდრომ ღორი დაინახაო, გარს გოტები ესვიაო, მერე თევზი ნახაო, მერე ხვლიკი ნახა და ისიც თევზი ეგონაო, მაგრამ მოჭამაგირემ უთხრა: შე, სულელო, ეგ ხო ხვლიკიაო. მორჩა და გათავდა. ესლავ სანდრომ თევზიც იცის, ხვლიკიც. გაიცნო ბუნება. რა კარგი მასწავლებლები უოფილან ე ჩვენი მოჭამაგირეები! მერე? მერე სულ ამ გვარად და სხვა და სხვა.

* * *

მე-II ნომრის დამატება კარგია. საზოგადოთ „ნობა თის“ დამატებანი სჯობიან თვით უმართა საკითსავ წიგნებს. მაგრამ ეს მხოლოდ ამტკიცებს იმ ფაქტს, რომ დიდებისთვის წერა უფრო ადვილია, ვიდრე ბავშვებისთვის. „ზრუნვა ადამიანზე დაბადების დღის“ და „ადამიანი დაბადების დღის“ არა უსარგებლოდ იქნებიან წაკითხულნი სკენი მასწავლებლების და მშობლების მიერ. ბ. წყალტუბელი ბეკს ამ გვარ დალაგებულ წერილებს დაუწერს შემდეგშიაღ „ნობათს“, სასურველია მხოლოდ, რომ ამ პედაგოგმა, გათამამებულმა საზოგადო ნდობით, ასეთი აზრები არ მოგვითხროს დოგმატიურის კილოთი, რომელთა სიმართლე სადავო და საბაასოა, მაგ. «ძველი დროის მეცნიერნი ამბობდნენ, რომ სადი და ძლიერი სული მხოლოდ სადი და ძლიერი სხეულში იმყოფებაო, და მართალიც არის (ამბობს წყალტუბელი): თუ ადამიანი სხეულით განუვითარებელი და უძლურია, მაშინ, უეჭველად, მისი სულიც სუსტი და უძლური იქნება.» პატრივტიკული პედაგოგი გვასწავნებს, რომ «უეჭველად» ეს ასეა. უგაცრად კი და ეს აზრი, კონკრეტ დიდი ხანია უარყოფილია, და სასი დაკვირვებანი სრულიად წინააღმდეგს გვიჩვენებენ. პირ-ერთ უფლებს იყენის გადადგმაზე შეჭხვდებით, რომ, რაც სხეული სუსტია, მით მასში სული ძლიერია. ეს ასეც უნდა იყოს. ბავშვი სუსტი აგებულებისა, ჩამორჩობილი ამ მხრით ამხანაგებზე, რათა არ იყოს მათ მხრივ დაჩაგრული, ცდილობს რომ სულით მაინც მათზე მაღლა დადგეს; ცდილობს, რომ სწავლაში მაინც პირველი იყოს, თუ თამაშობაში ის უკანასკნელია. ამასობაში დროს, რომელსაც მისი ამხანაგნი ანდობდნენ სხეულის ვარჯიშობას, ის სმარობს გონების ვარჯიშობას და უსწრობს

ეგელსს ამ მხრით. ასეა სკოლაში. ცხოვრებაში? აქაც ეგელსს ეჭნება შენიშნული, რომ კაცი, წარმომადგენელი ძალადი სულისა, ასში ოთხმოც და-ცხრამეტჯერ არის სხეულით სუსტი და უძლური.

ასანიშნული გაკვეთილს წერა-კითხვისა-ს აკლია რედაქციის ხელი. იქნება ბ. ხეკელმა ქართული ნაკლებ იცოდეს, იმას კინა სთხოვს ანგარიშს, მაგრამ ბ. ა. ს. ლულაძემ, რა კი იკისრა ტვირთი რედაქტორობისა, რატომ კიდევ არ ეწევა უღელს. ვერ არის კარგი ქართული: «ჰქვია ამ ხელს»? «ააშვირე (ჭერი)... «თითების ბოდლოებზედ რა გვაქვს»? და სხვა.

თვით გაკვეთილს ვერ დაკვიდრებით, ეტყობა მისი ატორი უფრო პედაგოგ-პრაქტიკი უნდა იყოს, ვიდრე თეორეტიკი.

* * *

ერთხელ კიდევ რომ გავიხსენოთ უოკელი ზემო-ნათქვამი ყურნალ «ნობათზე», უნდა შევძგვი დავასკვნათ: ა) იგი გამოცემის რიგინათ, ეგრეთ წოდებულს გამოცემლობითს მხარეს ყურნალისას თვით ჯიუტი და ჭირვეული კრიტიკოსიც ვერას წააყუდრებს, ბ) რედაქციული მხარე ძალიან და ძალიან სუსტია, ყურნალს არა აქვს განსაზღვრული არც გზა, არც მიზანი, არც სისტემა და უფრო წააგავს უთავბოლო კრებულს, ვიდრე სერიოზულ დრო-გამოშვებით გამოცემას, გ) რომ «ნობათის» საქმე სანატრელ გზაზედ დადგეს, ესლანდელმა რედაქციამ უთუოთ უნდა აღვიაროს თავისი ამკარა უძლურობა და თავის სანუგარს ყურნალს, რომლისთვისაც დაგვიპირდა არას დაუზოგადო, მიუყენოს ან უკეთი რომელიმე მომზადებული პირი, ან მთელი წრე, შედგენილი თუნდა იმავე თანამშრო-

მელთაგან, რომლებიც ესლა მუშაობენ. დ) თუ ეს პირობანი არ შესრულდნენ, «ნობათის» საქმე ისე ვერ იწარმოებს, როგორც სასურველი და სანატრელია ჩვენთვის კერძოდ და უკელასათვის საერთოდ. *)

მ. ნასიძე.

*) ჩვენ ამ სტატიის «ზოგიერთა» აზრს და კრიტიკულს მსჯელობას სრულიად არ ვეთანხმებით. რედ.

ქართველთა ძველი ცხოვრების ძველი
წმ. ძვეყანაში და სინაის მთაზე

სიტყვა თქმული

პროტესორის ა. ა. ცაგარელის მიერ

პალესტინის საზოგადოების სხდომაზე 30 დეკ. 1883 წ.

თქვენო იმპერატორებით უმაღლესობაჲ,
თქვენო მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესობაჲ,
მოწყალეო ხელმწიფენო!

საქრისტიანო აღმოსავლეთის ძველ ხალხთა შორის, რომელთაც ადრე შეუძუშავებით მოქალაქობა, შეუთვისებიათ ქრისტიანობრივი კულტურა და საუგუნეთა განმაკლებლობაში მამაცურად დაუცვათ თავიანთი ეკლესია, თავიანთი დამოუკიდებლობა და ეროვნება, — ქართველებიც ირიცხებიან.

ქრისტიანობის მიღებიდანვე ბიზანტიისაგან მეოთხე საუგუნის დამდეგს, თითქმის ერთ დროს ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად აღიარებისათანავე თვითონ ბიზანტიის იმპერიაშიაც კონსტანტინე დიდის მეფობაში, — საქართველოს მეფე და ხალხი მართლმადიდებელ ეკლესიის მუდამ ერთგულნი შვილნი იყვნენ და აღმოსავლეთზე ქრისტეს ეკლესიის დაცვის საქმეში ბიზანტის უცვალებელ მოკავშირეებად ირიცხებოდნენ. მაშინ როდესაც აღმოსავლეთის უადრესი საქრისტიანო

სამეფოები ეცემოდნენ მაჭმადიან და არა მაჭმადიან ურდოთა კვეთებით: ამ გვარად დაეცა ძველი სასომხეთოსა და საშუალ საუკუნო სომეხ-კილიკიის სამეფო, დაეცნენ ჯვაროსანთა მიერ დაფუძნებული სკაიროლოები და სამეფოები, დაეცა, ბოლოს, თვითონ ბიზანტიან, დაჭკარგა რა უფრო ადრე თავის აზიისა და აფრიკის სამფლობელოები; — პატარა საქართველო ჯერ კიდევ მტკიცეთ იყო, მამაცურად იბრძოდა და ჰპატრონობდა ქრისტეს ეკლესიას: არა თუ შინ, არამედ წმ. ჭკუენანშიაც თითქმის შეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისამდე. მაგრამ, უკანასკნელ, ისიც დაუძღურდა საქრისტიანო ეკლესიისა და გულტურის მტერთა კვეთებით, რომელთაც ხანგრძლივად ჰქონდათ ჩაგდებული ხელში არა თუ სრულიად წინა აზია, არამედ ევროპის ნაწილიც და თუ ამ დროს დიდი მართლ-მადიდებელ სამკვირვებლოს, ისტორიის სტენაზე ბიზანტიის მოადგილეს არ გაეწოდებინა ერთ-მორწმუნე საქართველოისათვის თავის ძმური შემწეობის ძლიერი ხელი, ძნელი წარმოსადგენი არ არის, რა მოელოდა მას ახლო მომავალში... ამ ათას წლოვან უთანხაბრო ბრძოლაში ქრისტეს ჯვარისათვის ამტკიცებდა და ამხნეკებდა შეღარებით ამ პატარა ხალხს არა ერთი მისი მტრებისგანაც კი შეწყნარებული სიმამაცე და სამხედრო ნიჭიერება, არა ერთი მისი მთებისგან დაცული ჭკუენის გეოგრაფიული მდებარეობა, არამედ, უმთავრესად, ის წმიდა და ამალელებული გრძობა, რომელიც ეუფლებს ერის სულსა და გულსა, ჭეშმარიტად „ძრავს მთებს“ და სასწაულებს ჩადის: — ეს არის საწმინდობა! საწმინდობა, რომელსაც ზეგარდო ნიჭით დაუსახუჭრებია და დიდი მოღვაწეობისათვის აღუძრავს ისტორიაში არა ერთი ხალხი, პატარა საქართველოსაც უზიარებდა იმ სულის ძალას, სიმტკიცეს და სიმადლეს, რომელნიც მუსრს აკლებ-

დენ მის მტრების ყოველ გვეთებს. სარწმუნოებაში და ეკლესიაში ქართველთათვის ყველაფერი იყო შეერთებული. როგორც ახლაც აღმოსავლეთზე: სამშობლო ენაც, დამოუკიდებლობაც, ეროვნებაც. ერთი სიტყვით ეკლესიისა და სარწმუნოების სვეტიკე საფუძის სვე იყო. ამ სარწმუნოებისა და ეკლესიისათვის აღთქმულს, რაინდულს ერთგულებას ამტკიცებს ის საქართველოს საქრისტიანო ძველი ნივთების მრავალი ნაშთები, რომელნიც ახლაც არიან მოყვნილნი დიდ-ძალ სივრცეზე არაოთხ თვითონ საქართველოში, არამედ მის სამზღვრების გარეთაც.

ქართველები ტადიებსა და მონასტრებს რომ ამყენებდნენ წმ. ქვეყნისა და ბიზანტიის სსკა-და-სსკა ადგილებში და მათ აჩვენებდას ყოველ-ნაირად ხელს უწყობდენ, ამით რასაკვირველია, ყოველის უწინარეს იკმაყოფილებდენ კეთილ-მსახური ქრისტიანის შინაგან მოთხოვნილებას, მაგრამ მასთანავე ამ შენობებს სსკა დანიშნულებაც ჰქონდათ: ივინი უნდა ყოფილიყვნენ თავ-შესაფარად იმ შირთათვის, რომელთაც სურდათ თავი შეეწინათ ბერულ მოღვაწეობისათვის, უცხოთ შემწყნარებელ სახლებად წმ. ქვეყანაში კეთილ-მსახურ თაყვანის-მცემელთათვის, მას გარდა უნდა გაეწიათ საელჩოების სამსახური იმ განშორებულ ალანებში თანა მემამულეოთ ინტერესების დასაცველად უცხო სარწმუნოებისა და უცხო ტომის ხალხთაგან ღ, უკანასკნელ, — ეს უმთავრესია მეცნიერებისა ღ მწიგნობრობის მხრით, — ისინი იყვნენ მწერლობითი მოღვაწეობის შუაგული და სასულიერო-ზნეობითი განათლების დამწერკველნი, ასე რომ იმ დროს ჩვენი სკოლების, წიგნთ-საცავებისა ღ მუზეუმების მაგიერობას შეკებოდნენ. ამ გვარად ქართველთა ანტიოსიისა, ჰალესტინის, სინასი და ათონის მონასტრები საუადრესონი არიან საქართველოს ისტორიისა და საქრისტიანო აღმოსავლეთისათვის არა თუ როგორც სასულიერო-სარწმუნოებრივი

ცხოვრების შუაგული, ანამედ როგორც იმისთანა ალაგები, სადაც საუგუნეთა განმავლობაში ვითარდებოდა სასულიერო მწიგნობრობა და სელოვნება. აი ეს უკანასკნელი გარემოება ჭკონდა საზოგადოებას მსედველობაში, როდესაც თავის უავგუსტოესის თავსმჯდომარის ჩვენებით, პირველად უურადღებს მი-აქცია, რათა ცნობაში მოეყვანა და გამოეკვლია ქართველთა წმ. ქვეყანაში წასრული მწიგნობრულისა და სელოვნური მოღვაწეობის ნაშთები, მისთანები, რომელნიც გადასჩენილან დროთა-ვითარებას, სტიქიონსა და ბარბაროსობას.

ამ წლის იანვრის პირველ რიცხვებში პეტერბურგიდამ გამოკვეთი და ყინვებისაგან ოდესაში დაგვიანებული, მხოლოდ 1 თებერვალს მიკედი ალექსანდრიას. ორი დღის შემდეგ რვინის გზით გაკემგზავრე ალექსანდრიდამ პირ-და-პირ სუეზისკენ, საიდანაც იწყება მოგზაურობა საკუთრად სინასკენ. სუეზიდან შესაძლებელია სინას მიღწევა ორი გზით: სმელეთით უდაბნოდ აქლემებით, რასაც უნდება 6-დამ 8 დღემდე, და ზღვით თორამდე, ძველ რაითამდე, საიდანაც სამი დღის განმავლობაში შეიძლება სმელეთით სინას მისვლა. რადგანაც შიშინაობა იყო, ინგლის-ეკვიპტისაგან ატესილი მღელვარება სინას ნასკვარ-კუნძულის მცხოვრებ ბედუინებს შორის ჯერ არ იყო მრთლად მიმცხრალი, ამიტომაც ზღვით მიჩნის მგზავრობა. მე გამოკვეთი ეკვიპტის ქედივის კამპანის გემით, რომელსაც ჯარები გადაყავდა სუდანს, სუეზიდან სალამოს 5 საათს, ხოლო მეორე დღის 9 საათზე უკვე რაითაში ვიყავი. აქ სიამოვნებით მიმიღეს სინასის არსიეპისკოპოსმა კალისტრატე III-ემ, რომელიც ზამთარს ჩვეულებრივად რაითაში ატარებს, და რუსეთის საელჩოს აგენტმა მართლ-მადიდებელმა არაბმა ანსერმა; ბინად ვატარე კარგი ახალი სახლი მომცეს, აშენებული სწო-

რედ მეწამულის ზღვის ნაპირს, სხვათა შორის, რუსეთის ჰიდოგრიმების საშუალებითაც. მეორე დღესვე განვაცხადე სინასკენ გამგზავრების სურვილი, ვსთხოვე სამღვდელთ სადგურის ეკონომს დაეჭირებინა ჩემთვის აქლემები, ხალაო დღის დანარჩენი ნაწილი შევსწირე სამღვდელთ სადგურის ახალი ეკლესიისა და მონასტრის დიდი ბზა-ნარის დათვალეურებას; უნახველი არ დავტოვე მისი თბილი მადნის წყლები, რომელნიც ერთი საათის სავალზე იმყოფებიან რაითიღამ და მოსეს წყაროებად იწოდებიან. მოსე (არაბულად მუსა) წინასწარმეტყველს მაჭმადიანებიც დიდ პატივსა სცემენ: სინას ნახევარ-კუნძულზე და პალესტინაში ხშირად შეგხვდებით: აინ მუსა ამოსეს წყარო», ჯებულ მუსა «ამოსეს მთა», ჯამი მუსა ამოსეს მქეთი» და სხვ. ქრისტიანობის მატრიანებში ძველი და დიდებული რაითიღამ ახლა დარჩენილა მხოლოდ ღარბი მაჭმადიანთა სოფელი.

როდესაც მეორე დღეს, 7 თებერვალს, ორი ბედუინის, ერთი მართლმადიდებელი არაბის, ჩემი საელჩო აგენტის შვილისა და ერთის ბერძნის, მონასტრის მწირის წინ გაძლოდით გამოვედი რაითიღამ, დღის 10 საათზე რეომიურის ტერმომეტრით 17° სითბო იდგა. აქედამ ორი გზა არის სინასკენ: ჩრდილოეთით რაითიღამ უადი ხეობით და აღმოსავლეთით უადი ისლით. ეს უგანასკნელი თუმც უფრო ცუდია, მაგრამ უფრო მოკლე კია, განსხვავება მაინც სამი საათია. ჩვენ ამ უგანასკნელით წავედით. შვიდი საათის სიარულის შემდეგ სწორე ქვიშაან უდაბნოდ მეწამული ზღვა ამოგვეფარა და ისლის ვიწრო ხეობაში შევედით, ხეობად შესვლისა თანავე შევნიშნე მარჯვენა მხარეს ხეულ დიორიტის კლდეზე ნამდვილი აქლემიანი კატების სურათები, გამოკვეთილნი კლდეზე, რომელიც ჯერეთ განურკვეველის წარწერებით არის აჭრელებული; ამ გვარი

წერილები ბერისაგან ბერის სინას ნასკეარ-გუნძულზე, მაგრამ მეცნიერებს ჯერ სრულიად არ გამოუჩვენებიათ. ამ აქლემებს ზედ მსხდომ კაცებთან ერთად პირი სინასკენ აქვს მიჭრეული. ეკუთვნიან თუ არა ეს ნასატები ქრისტიანობის უწინარეს დროს, ქრისტიანობისას, იუ მანქმადიანობისას—არა ჩანს; ეს კი ცხადად შეინიშნება, რომ წაწერილობისა და ნასატების დანიშნულება უოფილა, სხვათა შორის, ქარავნებისა და პილიგრიმებისათვის ეხვენებინათ გზა არაბეთის ნასკეარ-გუნძულზედ. გზა, ანუ საკუთრად პილიგი ხეობაში ურიგო არ არის, ამისთანა გზები, მაგალითად კავკასიის მთებში ბერისა; თუხით სიარული მოგისდებათ სულ სუთისა თუ ეჭვს სხათს სამი დღის საკაღმანძილზედ; დანარჩენ დროს უშიშრად შეიძლება აქლემით სიარული ჩამოუსდომილად. ისლის ხეობაში წყალი ბლომად არის: წყაროები გარშემო არა მდიდრულად გაშლილს მწვანეთი სამი ოთხი საათის საკაღმანძილზე ერთსულ მანც შეგხვდებათ, ზაფხულობით მომეტებული მათი ნაწილი შრება, მაგრამ 6 თუ 7 საათის საკაღმანძილზე შეიძლება წყალს ზაფხულობითაც შესვდეთ. მკურნარეთაგან აქ იზოკება: ბზა, მანანა, უსუბი, ლელი, სხვადასხვა გვარი ერთობ სურნელოვანი ძეძვები, ქაწვი და აქლემის ბალახა. ნადირთაგან აქ შესვლებით სინაუს ანუ კლდის თხებს (*Capra Sinaitica*). შესამე დღეს დილის 10 საათი იქნებოდა, ავმართეთ მალაღ კაკე-გორას და მკვეთრმა ციგმა ჩრდილოეთის ქარმა დაბურა, სოლო შემდეგ ორის საათის განმავლობაში გამოჩნდა ღვთის მთა ქორიბი თავის მძაფრი დიდებით, სამსრეთ-ადმოსავლეთის მსრიდამ, რომლითაც მიკედით, ქორიბი წარმოადგენს კლდის კედელს პირ-დაპირ დაშვებულს და ძლიერ შთაბეჭდილებას ასდენს ადამიანზე თავის ბუნდოვან და იღუმალ შესასკდაობით. საღამოს სუთი საათი იქნე-

ბოდა მონასტრის გალავანთან რომ მიჰყვოდა. მონასტრის შესავალ ზემოდ, შუენის ბერძნული წარწერა, რომელიც გვიამბობს, რომ მონასტერი აუშენებია ბიზანტიის იმპერატორს იუსტინიანეს მეექვსე საუკუნეში. სინას მონასტერი, რომელსაც გარს ავლნა ძალადი ხაქსის გალავანი, სიგრძით 30-სა და სიგანით 30 საუენის მეჭონი, მდებარებს შუეების ხეობაში ქორიბისა და წმ. ეპისტიმას მთას შორის, ზღვის დონედაც 5,000 ფუტ. უმატეს სიმაღლეზე. ჩრდილოეთ-დასავლეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით ეს ხეობა გაშლილია, საიდანაც ჭჭრის ხან ერთს, ხან მეორე მხარეს მუდამ ქარები წამთრობითა და წაფხულობით. ბასილიკურის სახის საკრებულო ეკლესიას, რომელსაც ამკობს შესანიშნავი იუსტინიანის დროინდელი სალოთი, წარმომადგენელი აუფლის ფერის-ცვალებისა, როგორც ჭგონათ, იმპერატორი იუსტინიანისა და იმპერატორიცა თეოდორას სურათებითურთ, გარს ატყუია 9 დიდი და 15 პატარა ეკლესია; თავის მხრით ესენი ეკლესიის სიდიდით ნაირ-ნაირ და არხიტექტურით სხვა-და-სხვა ხასიათის შერბებს, რომელთაც აქვსთ ბნელი დერეფნები, ძალუდი შესავალეები და საწდაფები, სადაც, უსაფუძვლო არ იქნება ვიგულოთ, რომ აღმოჩნდება კიდევ არა მცირე ძვირფასი მწიგნობრული და ხელოვნური საუნჯე. მონასტრის აქვს კარგი წყარო და ხილნარი ბაღი. მონასტერი ზოგად საცხოვრებელია (კინოკიალური), იქ ცხოვრებს 23 ბერი ბერძენი და ერთი რუსი. ეკლესიიურად და აღმინისტრაციურად სინას მონასტრის ძირთავს არხიეპისკოპოსი, რომელიც ჭაკტიგურად დამოკიდებულია აღმოსავლეთის პატრიარხისაგან.

მეორე დღეს წმ. კატერინას გვამს რომ ვეითხვიეთ და თავუანი ვეცით დაუწველი მხუგლოვანის ადგილს, რომელიც თით-

ქმის საკრებულო ეკვლესიის საგურთსეკლის ქვეშ იმყოფება და სადაც ჩვეულებრივად ფესტ გასდიღნი შედიან, დაუბთავლიერე მონასტრის ძველი ნივთები და მისი სამწიგნობრო საუნჯენი. ბერძნულ სელთ-ნაწერების ცნობილ ბიბლიოთეკას გარდა, რომელსაც დიდი ხანი არ არის ქჭონდა ძველი ეკვიპტური სასულე წოდება «სულის საკურნებელი» (იატრიონ ქსიხის) და პირველად წესიერება მისცა და კატალოგი შეუდგინა მ. არხიმანდრიტმა ანტონინმა, სელთ-ნაწერები და ძვირფასი ნივთები კიდევ შენახული აქვს მ. მოლარეს, — რომელთა შორის განსაკუთრებით შესანიშნავებია: მეშიდე — მეცხრე საუკუნის ბერძნული უნციალურის ოქროს მწერლობის თეოდოსის სასარება, მეთერთმეტედგან მეცამეტე საუკუნის ბერძნული დავითნი წმ. კასიანს ო ფურცელზე, გლაგოლიკურის მწერლობის ორი სლანური დავითნი და ოციოდე საეკვლესიო სამკაული ანუ ვერცხლისა და ოქროს ნივთები; მას შემდეგ ოთახში საარხიეპისკოპოსოს დაწესების და, უკანასკნელ, სარდაფებში. საკუთრად ქართული სელთ-ნაწერები დაცულან ორ ალაგს: ჰაზინის დავითნი და ხამი სსკა მშკენიკრად ნახატი უნციალური სელთ ნაწერი ინახება ჰატარა ბნელ ოთახში საარხიეპისკოპოსოს დაწესების მომიჯნავეთ, დანარჩენი ნაწილი საკდაფშია, სადაც მომისდა მათი გამორჩევა აბისინურ, არაბულ და სომხურ სელთ-ნაწერთათაგან. მრთლად ქართული სელთ-ნაწერები, რომელთაც კატალოგი მაქვს შედგენილი, 88 არის; ერთი მათგანი მეექვსე და მეშვიდე საუკუნის ჰაზინის დავითნია, ნამეეტრისაა მეტვე საუკუნიდამ დაწვებული. ყველა სასულეიერო შინაარსისაა: საღვთო წერილი, საეკვლესიო ღვთის მსახურება, მამათ ქმნილებანი და სინოდიკები, სადაც აღნიშნულ არიან ქართველ პირადიკრითა და მონასტრის სასარგებლოდ შემწიერველთა სახე-

ლები და წოდებანი. მათ შორის არის მდიდრული ეკსემპლარები მწერლობითა და ხელკონური ქმნილებით, შეპყრული ფერადი ინიციალებით, შიგ ჩართულ ყუაყულებითა და ბიზანტიის მინიატიურული ხელკონების საუკეთესო დროის მინიატიურებით. მას გარდა აჭრელებულნი არიან ივინი გადა-მწერაკთა და პილიგრიმთა მიწერილობით, რომელნიც ძვირფასნი არიან საქართველოს პალესტინასა და სინასთან საუკუნეთა განმავლობაში მისვლა-მოსვლის ისტორიისათვის. ამ ხელთნაწერების უმეტესი ნაწილი დაწერილია სინაზე, დანარჩენები მიტანილია პალესტინიდან, ათონიდან და სხვა ალაგებიდან. სინას ბერძნული პატრიკით ვიცით, რომ შექმნილი თუ შეპყრული საუკუნეში სინაზე ცხოვრობდა რამე ქართველი ბერი მისაილი და ეგსტათე; ამ ქართულ ხელთნაწერთაგან ჭსჩანს, რომ მუათოდან მეცამეტე საუკუნეებში სინაზე იღვწოდა ქართველთა ძმობა: ზოგიერთი მის წევართაგანნი იყვნენ მოლაშრები და მონასტრის წინამძღვრები; მათ ეკუთვნოდათ რამე პატარა ეკლესიათა თონ მონასტერში: წმ. სტეფანესი და წმ. გიორგის ეკლესიები. ეს ეკლესიები ახლაც არსებობენ, მხოლოდ არა თათონ ამ ადგილებზე: ერთ მათგანში, 60 წლის წინათ, არბს თოფით მოკლეს ბერი და ამის გამო გაუუქმებიათ, მეორე კი 50 წლის წინად, სიძველის გამო დახრეულა და გადმოუტიათ სხვა ადგილს. ერთ მათგანში, 50 წლებში, ყოვლად უსამღლოდეს ზორიფის უნახავს წმ. გიორგის ხატი საქართველოს აგროტოვანთაგანის მეფის სურათითურთ, მაგრამ ეს ხატი მეგობარ ვიზოვე სინაზე, ვნახე მხოლოდ ამ ხატის პირი მისკოვლად უსამღვდელოებასთან, ვნახე სამი პატარა სურათიც, რომელნიც ნახულნი არიან სინაზე და წარმოდგენენ წმ. კონსტანტინეს, წმ. იოანეს (მეტალაგრის?) და წმ. ალექსი დილის ვაცს,

ნასატნი არის სეთით ნალესი საღებავით ერთ მოგრძო ფიცარზე და მოართუნნი ქართული წარწერებით. ყოვლად უსამღებდელოესმა პორობიძმან დიდი ხანი არ არის საკანგებოდ გამოგზავნა მოსკოვიდამ ამ სურათების პირები თავის შენიშნითურით და რამდენიმე ქართული წარწერები მის მიერ აღმოჩნულეთზე შეკრებილნი, — იგინი ჩაერთვიან ჩემი მოგზაურობის დაწერილებით აღწერილობაში. არ მინახავს აგრეთვე სინას მთაზე ქართული წარწერები ოქროსა და კერცხლის თასებზე, კათსებზე და სირჩებზე, რომელნიც ოცამდის მჩვენებს, ამასობაში კი 60 წლებში იგინი უნახავს ჯერ კიდევ ნოროკს, რომელიც ყოფილა სინაზე ქართველი არსიძანდრიტის გერასიმეს წინ გადაღლით და რომელიც ამბობს, რომ ზოგიერთ ამ ძვირფას ნივთთაგანს ჭქონდათ შემწირველ საქართველოს მეფეთა სასულეები. ასე მსწრაფლად და შეუნიშნელად ჭქება ძველი დროების სასარგებლო!

სინაზე ჩამთარი საოცადოდ მძიფრია, ისე რომ მეცადინეობა მონასტერში ძალიან ძნელი მოსასერსებელია, — ჩემს იგი ყოფნაშიაც ციოდა. თითქმის ყოველთვის ნულზე დაბლა სდას გარეთ ტერმომეტრი, ოთახებშიაც ასე იყო, რადგანაც არც შემა იზოკება, არც ბუნარია ოთახში, კარები და სარკმლები რუდად იკეტებიან, იატაკები ქვისაა, და მასთანვე სამი დღის განმალლობაში თოვდა და ბუჭი იდგა, ყველაფერი თრთოდა და იზრდა მონასტერში, ქარი ქროდა და ზარებს რეკდა. კატალორი რომ შეადგინე გადაწვევით მანც აღმართულ ვიყავ ქობიას, რომელიც მონასტერზე 2,000 ფუტზე უფრო მაღლაა და რომელზედაც ალაგ-ალაგ თოვლიც აუღებელი იყო ჯერ. მე იმედი მქონდა იქ მუზოვა კიდევ რაიმე ქართულ წმ. ილიას და ღვთისმშობლის — დავითის ნიშებში; ამათ დაფუძნებას მი-

აწერენ ქართველთა მეფეს დავით აღმაშენებელს, რომელიც მეფობდა მეთერთმეტე საუკუნის დამლევს და მეთორმეტის დამდეგს.

ორი ანბანისა და ერთი მონასტრის მწიწრის წინ გაძღვლით გამოკვდილთ მონასტის გალაგნიდამ დილის ცხრა საათზე და სწორეთ 12 საათი იქნებოდა რომ უკვე ქორიბის მწვერვალზე ვიყავით. უმისოდაც მხელი ასასვლელი იყო მთა და თთვლის ზეკვებისა და წყლის ნაკადულებისა გამო, რომელნიც ატენილიყვნენ თოვლის დნობით, უფრო გაკვირვებულა. ღვივის-მშობლის (პანაგიის) და წმ. ილიას ნიშებს შორის, ნასევარ საათის ფეხით სავალ მანძილზე, კლდეები ვიწროვდებიან ორ ალაგს, ისე რომ კარებს ჰგვანან; აქ 25—30 წლის წინად ისხდენ ბერები და ანდობდენ ქორიბად აღმავალ თაყვანის-მცემლებს. როგორც მოგვხსენებთ, წმ. ილიას ეკვლესია აშენებულა იმ დღემზე, რომელშიაც, საღვთო წერილის ოქმულაობით, ილია წინასწარმეტყველი თავს იფარვიდა: «მოჰქალა რა ქურუმი ბააღ, (ამბობს მეფეთა მესამე წიგნი, თავი მეცხრამეტე, მუხლი 9), ილია ივლტოდა ურიასტანით; ვლიდა ორმოც დღეს და ორმოც ღამეს ქორიბ, ღვთის მოამდე. და მუნ შევიდა მღვიმედ და ათუკდა ღამეს». ამ მღვიმეს უჩვენებენ მარცხენა მხრით ეკვლესიას შიგან, რომელშიაც ვერ ვნახე ვერც ქართული წიგნები და ვერც ქართული წარწერები. ეს ეკვლესია და პანაგიის ნიში ბაზილიკურის სახისა არის, ხურავთ ორად დაღმართიანი საკრთული და შიგნით და გარეთ შეეთურებულნი არიან. წმ. ილიას ეკვლესიასთან, რომელიც 7,000 ფუტ. უმეტეს სიმაღლეზე მდებარებს, არის კარგი წყარო და ერთადერთი ას წლოვანი კვიპაროსი და მახლობლად ყოფილი სენაკების მრავალი ნანგრევები. 50 წლებში უოკლად უსამღვდელოესს

პორთუგის უნახავს იგი ისეთივე, როგორც ახლას: ანეტას ანტონინსაც უნახავს, სინაზე რომ იყო მეექვსე საუგუნეში, წმ. ილიას მღვიმე ქორიბზე... ამასზედ სენაკებიანი ეკლესია, ამბობს ყოველად უსამღვდელოესი პორთუგო, აუგია ქართლის მეფის დავითს III (აღმაშენებელს 1089—1125 წ.). სულს უწყობდა უხვი შესაწირავებით კეთილ-მსახურ და დიდებულთა მეფე ქართველთა თამარ (1184—1212). საქართველოს გაჭირვებულმა მდგომარეობამ, რომელმაც იძულებულ ჰყო ივერიელი ბერები მიეტოვებინათ მონასტრები იერუსალიმში და ათონზე თექვსმეტიდგან ჩვიდმეტ საუგუნეებში, სინასაც უეჭველად, მეთხუთმეტე საუგუნეში განაშორა იგინი. მოგზაურებს (ჩვიდმეტადგან თერამეტ საუგუნეებში) პეტრე დელა-ვალეს (1615 წ.), ტევენოტს (17658) მორისონს, ვ. ბარსკის (1728 წ.), ნიბურს (1762 წ.) და სხვ. უნახავთ ის ეკლესია, რომელზედაც ჩვენ ვამბობთ, მაგრამ ბერები კი აღარ დახუდრიათ. ჩვენ დროშიაც, ამბობს ყოველად უსამღვდელოესი პორთუგო, იგი უქმად დგასო. აღარა აქვს არც აუფი, არც შესამოსული და არც სამკაულებიო. ერთი-ღა მხოლოდ კვიპაროსი ფარავს მიდამოთა, დიდს ჩრდილს ისვრის და აგონებს ადამიანს ხანგრძლივ ღოცვა-ღაღადსა, რომელსაც ოდესმე მისი დამრგველი ივერიელი ცად აღაულებდენო. ხოლო ამ ეკლესიასთან რომ მათ წყარო ამოუთხრიათ, იქიდან ახლა ბედუინებო და ღვთის-მლოცველი მარტო წვიმის წყალსა სმენო.»

წმ. ილიას ეკლესიიდან ერთი საათის ერთობ გაჭირვებით სიარულის შემდეგ იუჟავით უკვე ქორიბის მწვერვალზედ, რომელიც მდებარებს ზღვის დონედამ 7359 ფუტის სიმაღლეზე და წარმოადგენს 25—30 კვადრატულ მეტრის ხაქსის შეიდანს. ამ პატარა შეიდანზე წმ. მოსეს ნიშის გვერდით სდგას

მესას მამადიანთა მეჩეთიც, მისი სრულად მსგავსი განზომილებითა და არხიტექტურით, — ეს ოთხ-კუთხედი შენობაა, შეთეთრებული შიგნით და გარეთ და შრტყელი თანის სართულით დახურული. ქორიბის მწვერვალდამ იშლება დიდებულის სანასაობის წარმომადგენელის სანას უდაზნოის საოცარი პანორამა, — ეს მრთული ზღვას კლდინ მთათა, სრულიად შიშველთა, შემუსვრალთა, შავ-მოყვითლთა, შვეულთა, რომელთაც ეფინებიან ბრწყინვალე მზის თვალთ მომჭრელი სხივები. ჭაერის არა ჩვეულებრივის სიწმინდისა და გამჭვირვალობის გამო თვალი მიმოიხილავს უშველებელ სივრცეს: აღმოსავლეთით მოჩანს მოლურჯო ბაბთად აკაბინის ყურე ჩრდილოეთ დასავლეთით ერთობ საკვირველი სახის მთები, სამხრეთით წმ. კატერინას მთა, რომლის მწვერვალად დახურული ჭქონდა თოვლსა, რადგანაც ქორიბზე 1167 ფუტით უფრო მაღალია.

ქორიბის მწვერვალზე ნახევარი საათი რომ დაკავით, სამხრეთისკენ დავეშვიტ ერთი ვიწრო ჩასვალთ ლეჯის უდად, რომელთაზე შეერთებულა ბევრი საღვთო მოსაგონებელი. ლეჯის ხეობაში ყოვლის უწინარეს ჩვენ ვნახეთ დიდი ზეთის-სილნარი და შიგ მონასტერი ორმოც მოწაფეთა (ელ არბან), რომელნიც უწამებათ მეოთხე საუკუნის დამდეგს. უშორეს გზა მდის სწორი ქვიშიანი ხეობით, სადაც უჩვენებენ თითქმის სავსაყენიან დიდ ქვას, რომლისათვის მოსე წინასწარმეტყველს, კერთხის დაკვრით, წყალი გამოუდენია; მას უკან შედრმაკბულ კლდეს, რომელშიაც ებრაელებს ჩამოუსხავთ ოქროს სბოს თავი და კლდის გამოსულ ადგილსაც, საიდანაც მოსეს უსროლია სჯულის ფიქალნი და დაუმსხვრევია. ამავე ხეობაში იპოვება თითქმის სრულიად დანგრეული ღვთის-მშობლის — დავითის ეკლესია, რომლის აშენებასაც ქართველთა მეფეს დავითს

მიაწერენ, მაგრამ რომელსედაც აღარაკითარი ქართული წარწერები აღარ დარჩენილან. ლეჯის ხეობა გამოდის ფართო ბარად, რომელიც გზების შემკრთებელი წერტილია სუეის, აგაბისა და რაითისაგან. აქედამ მხოლოდ ერთი საათის სავალა სინას მონასტრამდე, სადაც მიკვლით საღამოს 6 საათზე.

ქორე დღეს დილით მონასტრის ზღუდეებთან ჩვენი წასვლის დროს მოგროვდა ბედუინთა ბზბო, რომელსაც მოთაკედ თან ახლდა მრთელი სინას ნახევარ-გუნბულის შეიბი მუსა ნასირი. ამ შეიბის სანახავად ჩემ მისვლამდის რამდენიმე თვის წინ, სახელდობრ 1882 წ. შემოდგომას მინავალა პროფესორი ჰალმერი, რომელიც შექმნილა თავის გაუფთხილებლობის მსხვერპლი, რადგან მხოლოდ რი ინგლისელი აფიცრის ვაძლელთ წასულა რმიანობის დროს უდაბნოდ, სადაც მოგზაურობა მშვიდობიანობის დროსაც არ არის უშიშარი. ამ ბედუინებმა სინაელი ბერებიც შეაძრწუნეს ინგლის-ეგვიპტის რმის დროს: რმრცი დღის განმავლობაში გაწს ადგენ მთელ მონასტრის, სადაც თავი შეეფარებიათ, ბერებს გარდა, რმრციოდე მართლმადიდებელ არაბის რჯახს სუეზით, რაითით და სინას ნახევარ-გუნბულის სხვა ალაგებით მოხვეწილს. ბერები ბედუინებს ჰურსა და ფულებს აძლევდენ, მაგრამ არაფერი ეუურებოდათ. არაბი ფაშამ გვიბძნა ნახევარ-გუნბულის ეკელა ქრისტიანების ამოწვევტაო და დრო-გამოშვებით კატებს უგზავნიდენ მომწვედუელებს, რათა დამორჩილებოდენ. როდესაც არაბი ფაშა დამარცხბუელ იქმნა, ბედუინები დაუუოვნებელად დაიფანტენ უდაბნოდ, მაშინ სინაელებმაცა გააღეს მონასტრის გალავნის კარებო, თვითონაც გამოვიდენ და ქრისტიან რჯახებსაც უშვებდენ. შეიბ მუსა ნასირი, რომელსაც განუეითხველად ემორჩილება სინას ნახევარ-გუნბულის 3,000-ოდენ მცხოვრებო, სახით

50 წლის იქნება, წამოსადეგი ტანის კაცია, მთლად ხასითა და სამკაულებით მოსილი, ეულ არაბთა წარჩინებულისა და მდიდარი შეიხის ნამდვილი ტიპი. ახალი დაბრუნებული იყო სუეზიდან, სადაც გაეცილებინა პრინცი ფრიდრიხს კარლას პრუსელი. მეც მიჩვევდა წავსულიყავ სუეზს ხმელეთით ერთგულ ყოლაუზებითურთ: უშიშროებისათვის თავს ვსდებო, თავი წამაგდებნეთ, თუ რამე მოხდესო და ამასთანავე თითს უელზე იღებდა. — დარწმუნებული ვარ უდაბნოში საშიშროება არა იქნება-რა, მაგრამ ჩემთვის გემი უნდა მოვიდეს და ამიტომაც აღ თორით მივდივარ მეთქი, — ვუპასუხე. მესამე დღეს მე უკვე რაითში ვიყავ, საიღამაც გემით წაველ სუეზს დალაცვილის ღირსად პატივ-ცემულისა და კეთილის არხიებისკომოსის კალისტრატეს შემწეობით. ჯუბანიაში, სინას სამღვდელთ სადგურში კაირს, სადაც სუეზიდან მივედი, დღეს თითქმის აღარაფერი დარჩენილა ძველრობის სახსოვართაგანი. უშიშროებისათვის ყოველივე სინას გადუტანიათ.

(დასასრული შემდეგ)

ზინაური მიმოხილვის მაგიერი.

დღეს ჩვენის ცხოვრებისთვის საუკეთესო წუთი და დრო დგას. სამასამდე თავად-აზნაურია შეკრებილი ქალაქში და მისი კრებანი გაცხარებით მიმდინარეობენ. ბევრი სხვა-და-სხვა საგან-ნი აქვს მათ განსახილველი. ერთი კრება ნ. მაისს შესდგა სა-თავად-აზნაურთა სკოლის სადგომში. კრებამ მოისმინა ანგარი-ში სკოლის მდგომარეობასა და ვითარებაზედ წაწესულის საან-გარიშთა წლის განმავლობაში. ამ ანგარიშიდამ აღმოჩნდა, რომ სკოლაში სწავლობს სულ—210 შეგირდი. ამით რიცხვში 157 გარეშე მოსიარულთა, დანარჩენი პანსიონერები არიან. სკოლის საზოგადოება ინსაჯს ამ პანსიონერების რიცხვში თავის ხარ-ჯით მხოლოდ 23, სხვანი თავის ხარჯზე არიან და ზოგს ოცი თუმანი შეაქვს შენახვის ფასად და ზოგს ათი თუმანი. კრების უურაღდება მიიქცია იმ გარემოებამ, რომ ასე ცოტა მოსწავლე იზრდება საზოგადოების ხარჯით, რომელსაც უხვად შეკლის ბანკი და ყოველ-წლივ თავის მოგებიდამ საშუალო რიცხვით 20,000 მ. აძლევს.

აგრეთვე ბევრი აღაპარაკა კრება იმ გარემოებამაც, რომ სწავლის ფასი ბევრს არ შეუტანია სკოლაში და მათზე დარ-წინილი ვალი შემდგარა ამ გვარად წლითი-წლობით 3561 მან. კრებამ ბევრი უარს ამ საგანს, ხან აქედამ და ხან იქედამ, მაგ-რამ ვერა მოუხერხა-რა. ზოგმა სთქვა, რომ უჩივლოთ მშობ-ლებს და ისე გადაკანდკინოთ, მაგრამ ბერე მოიფიქრეს რომ

ეს მეტი-მეტი იქნებოდა. ზოგმა კიდევ ასა სთქვა, რომ და-
უითხოვოთ ფულის შემოუტანელობითა. ამასედაც არ თან-
ხმდებოდა კრება. მაგრამ ბოლოს მანაც ეს წინადადება მიი-
ღო.

უკვლავ ეს და სხვა ამ გვარი საგნები არაფერს შესამჩნევს
არ წარმოადგენს, ჩვეულებრივის კრების საგნებია; უფრო მე-
ტის ყურადღების ღირსია ერთი სხვა საგანი, რომელიც ანგა-
რიშშია მოხსენებულ და რომლისათვისაც სამწუხაროდ სრუ-
ლიად არავითარი ყურადღება არ მიუქცევია სკოლის კომიტეტს
ანუ სკოლის შემსახველის საზოგადოების ამსრულებელს და
გამგებელს ორგანოს. ჩვენ ვამბობთ იმაზე, თუ რა ხასიათი
და მიმართულება მიეცეს სააზნაურო სკოლას მომავალში, რა
ტიპის სკოლა და სასწავლებელი იყოს იგი, კლასიკურისა, თუ
რეალურისა, გიმნაზიად გადაკეთდეს, თუ ატონომიულ სასწავ-
ლებლად პრაქტიკულის ხასიათით და მიმართულებით. გამგე
კომიტეტის ანგარიშში ასეა ამ საგანზე: «წასრული წლის სექ-
ტემბერში ამ ჩვენ სკოლას მოემართეთ გიმნაზიის მორე კლასი-
სი, და ამასაც ჟურაობით (?) მივეცით მოსამზადებელი ხასია-
თი იმ აზრით, რომ ჩვენი სკოლის მოსწავლეთ შეეძლოთ ეკ-
ზემენიების (ეგზემენია რა არის?) დატერა და შესვლა სხვა სას-
წავლებლის მესამე კლასში. უკვლავ მოგეხსენებათ, რომ კლასი-
კურ, გიმნაზიის პროგრამა მოითხოვს მესამე კლასსიდგან
ბერძნულის ენის სწავლებას. რაღა თქმა უნდა, რომ ჩვენი ვიწ-
ვილებისათვის, რომლებსაც ჟურეთ რუსული ენაც არა აქვთ რა-
გიანად შეთვისებული, ლათინურის, ბერძნულის, ფრანგურ-
ლის და რუსულის ერთად სწავლება ძლიერ ძნელია, და ამის-
თვის გამგე კომიტეტს განძრახება აქვს ეს გარემოება განვი-
თარებით განიხილოს და გადაწყვიტოს, თუ ამას შემდეგ რა

თვისება და ხასიათი უნდა მიეცეს ჩვენი სკოლის გიმნაზიურ კლასებსა. რადგანაც ეს საგანი ფრიად რთულია, გამგე კომიტეტი საჭიროდ ჩაიხს, რომ საზოგადო კრებამ თავის შიშის ამოიხიოს ჩაკდენიძე პირი მონაწილეობის მისაღებად ამ საქმის განხილვაში და დაბოლოებაში.»

აქ ერთი ეს უნდა კვითხთ გამგე კომიტეტს: რაღა ახლა მიიქნა იგი კრების მიმართ და ახლა სთხოვს რამდენი პირის ჩრეკას ამ საგნის გადასაწყვეტად, როცა ბერძნულის ენის შემოღებაც დასჭირდა? როცა პირველი პროგიმნაზიული კლასი დააარსა, მას მეორეც მიუმატა და ლათინურის ენის სწავლება შემოიღო, რომელიც ძლიერ უჭირდებათ ბავშვებს, რადგან მათ რუსულიც არა აქვთ კარგად შეთვისებული და რომელიც ახალი ევროპიული ენაც უნდა შეისწავლონ, როგორც ამას თვით სკოლის ინსპექტორი ამტკიცებდა, რატომ მაშინვე არ მოიწოდა კრება, საზოგადოება და მწერლობა ამ საგნის შესახებ მსჯელობასა და ამოჩრეკაში შესკლისათვის? ლათინურის ენის შემოღებით მან უკვე გადაწყვიტა რთული საგანი იმის შესახებ, თუ რა ტიპისა იყოს სკოლის პროგიმნაზიული კლასი და როცა ამ გზით გაემართა და მეორე დიდი დაბრკოლება შეხვდა გზაზე, ე. ი. როცა მას დასჭირდა ბერძნულის ენის შემოღებაც მესამე კლასიდან, მაშინ მოვიდა გონს, გამოეხიზლდა და კრებას სთხოვს მიშველე რამე, როგორ მოვიქცეთ. მაგრამ მეტი ღონე არ არის: ისევე ისა სჯობია გვიან შესწორდეს შეცდომა, თუ მართლა შეცდომა მომხდარა, ვიდრე არას დროს. ამ საგანზედ კრებამ ბევრი ილაპარაკა, თვითვე უნდა დაესკვნა რამე, მაგრამ ვერა დასკვნა-რა სამწუხაროდ და მთუ რ პირისგან არჩეულს კომისიას გადასცა ეს საგანი განსახილველად. ამ კომისიამ უნდა დასკვნას თავისი აზრი იმის

შესახებ, თუ რომელი ტიპი გიმნაზიისა უფრო საჭიროა, რომ მიეცეს ჩვენს სასწავლებელს, რეალური თუ კლასიკური. ვსთქვამთ ვერბამ გადასწყვიტა, რომ რეალური ხასიათი მიეცეს სკოლას, მაშინ ხომ ტყუილი შრომა შეჩებათ იმ ყმაწვილებს, რომლებიც თავად აზნაურობის სკოლაშივე დაჩება სწავლის განსაგრძობად და რომელშიაც რაი წლის განმავლობაში ტყუილად დაიტვირთეს თავი ლათინურის ვოკაბულების ზეპირობით ჯომიტეტის მიხედვით?

მაგრამ ამას თავი დაჯანებოთ. ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელობით საკუ საგანი აქ ის ვითხვას, რომელიც კომისიამ უნდა გადასწყვიტოს, რეალურ სასწავლებლებს დღეს თითქმის არავითარი უფლება არა აქვთ მინიჭებული. იქ გურის-შესრულებულს არ შეუძლიან სწავლის გაგრძელება უმაღლეს სასწავლებლებში, მეტადრე უნივერსიტეტში იმის გარდა, რომ უმაღლეს განათლებას, საუნივერსიტეტო სწავლას და ცხოვრებას დიდი ვაკლენა აქვს ახალ-გაზდობაზე, მას აგრეთვე ის უშიშარტესობა და ღიწმინდა აქვს, რომ იგი აძლევს ყოველგვარ უფლებას ცხოვრებაში წინ-წასასვლელად. უნივერსიტეტოთ, ახალ-გაზდობა თებს ვერ გადაადგამს ცხოვრების ასპარეზზე და ლუკმა ზურისთვის ბრძოლაში უღონო მსხვერპლი სდება. უნივერსიტეტი კი გზას უხსნის მას ყოველ-მხრივ: ადმინისტრაცია, სამოსამართლო უწყება, სწავლა-გმნათლების ასპარეზი, თავისუფალი მოხელეობა: ადვოკატობა, ექიმობა და სხვ. და სხვ. მოკლანი ცხოვრების გემოვნებისათვის, ნიჭის გამოსახიზად და ცოდნის და გამოცდილების მოსახმარებლად ქვეყნისა და ხალხის სასარგებლოდ მის ხელთ-არის. ყოველივე ესე თითქმის დახმულია ახალ-თაობისათვის, რომელიც

მოკლებულია კლასიკურის გიმნაზიის მიერ მინიჭებულს უფლებას უნივერსიტეტის სწავლის მიღებისათვის.

მაგრამ ეს ერთი პირია და კარგი პირიც ამ საგნისა, რომელსაც ცუდი პირიც აქვს, რასაკვირველია. რაღა მოელის იმასალ-თაობას ჩვენში, რომელიც პროფესინალურ სკოლაში მიიღებს განათლებას, რას უზამს იგი, კოჭკათ, თავის ავტონომიულ ცოდნას? იგი უნდა წავიდეს სოფლად, დაბუარდეს თავის მამა-პაპულ მამულზე, შეიმუშავოს იგი, ამოიღოს იქიდან ყოველივე უღვევლი სიმდიდრე მეტის მოსერსებით, მეტის ცოდნით და სადვილით, ვიდრე ამას სჩადიოდა მისი მამა-პაპა, მოჭაინოს ნათელი სიბნელეს სოფლისას, უწინამძღვროს მას შრომით და მსნობით მასთან შეკავშირებულმა და ამ სასიით მტკიცედ მიწაზე დაბუარებულს სოფელს, ეკონომიურად ამაღლებულს, მოუმზადოს უკეთესი დრო გონებრივის მექმისისა. სოფელში დამკვიდრებულს განვითარებულს პირს — მამულის მუშაკს და პატრონს, შრომით შეერთებულს სსკა წვრილ მიწად მომქმედთა და მიწის პატრონებთან, შეძლება ექმნება გონებრივი წინამძღვრობა გაუწიოს სალხს და ამით ქვეყნასაც.

ჩვენ წინა-პართა სიძლიერე იმაში იყო, ამბობენ, რომ ის მტკიცედ იყო დამკვიდრებული თავის მიწა-წყალზე — სისხლით იცავდა ამ ქვეყნასაც და ქვეყნის საჭიროებასაც იქიდან უძღვებოდა. არც ბრძოლას უშლიდა ეს გარემოება, არც მშვიდობიანს და გულტურულ ცხოვრების დროს მართვისა და გამკურნებას ქვეყნისას, წინამძღვრობას ეწიას.

ეს არის კარგი მხარე რეალურის მიმართულების სწავლათ შეიარაღებულის ასალ-განდობისა. პირველ შემთხვევაშიც და მეორე შემთხვევაშიც, რასაკვირველია, უზირველესი პირობა სკოლის ნაყოფიერობისა არის ისეთი მომართვა და მოწყობა მისი, რე-

აღური სასიათი ექნება თუ კლასიკური, როდესაც სკოლა სწავლისა და ცოდნის გარდა, აღზრდის მოსწავლეებს ზნეობით, შთაბერავს ახალ-გაზდობას საუკეთესო სულის ქვეყნის სამსახურისას და შთაუნერგავს სიერძითვე სიყვარულს სამშობლო ერისა და ქვეყნისადმი. ეს სულია სასწავლებლისა, გულის მისი. თუ ეს სული არა ტრიალებს სკოლაში, უქმია უოკედიფი სწავლა, კლასიკური, გინა რეალური.

მაგრამ მაინც ჩვენ საარჩევანოდა გვაქვს ორი საგანი წარმოდგენილი და უნდა ერთ-ერთი ვირჩიოთ, რომელი სასწავლებელი გვინდა, კლასიკური გიმნაზიისებური, თუ რეალურისებური?

ამ ვითხვის გადასწვევებდ, ჩვენ უნდა შევიტყოთ, ვინა სწავლობს სკოლაში. იქ სწავლობენ შეილები უუღარბესის თვად-აზნაურობისა, მამსადაძე ისეთეში, რომელთაც არაერთი საშუალება არ ექმნებათ უნივერსიტეტში წასვლისა და სწავლის გავრძობისათვის. ვისაც ეს შეძლება ექმნება, ის სსკა ფრივაც მოახერხებს გიმნაზიურის განათლებასა და ატესტატის მიღებას, ჩვენს სკოლაშიც რომ არ შემოვიდეს. ხალხ ვისაც არავითარი ღონისძიება აქვს და ამათ რიცხვი უმრავლესობას, რად უნდა დაიტანჯონ ოთხისა და სუთის ენის შესწავლით, თუ ისინი ვერ ისარგებლებენ იმ უფლებით სკლმოკლეობისა გამო, რომელსაც ეს ტანჯვა მათ ანიჭებს. ნუ თუ იმ უმცირესობის გულისათვის, რომელთაც ხელი ვეკლგან მიუწვდებათ? ამას გარდა თუ უნივერსიტეტის განათლების მიღება გაუჭირდება უმრავლესობას, მაშინ რას გააკეთებს აქ? სამსახურში შევა რასაკვირველია და სამსახურში სომ სულ დახალ აღაგებზე უნდა ამოხდეს სული და სულ მცირე ჯამაგირით უნდა იტსოვროს სიბერემდე. ის არა სჯობია ამას რომ ისევ სოფლად წა-

ვიდეს, თავის თუნდ ერთს ნაჭკის მიწას, ერთს კვალს კენახს მოუაროს და, ჩინოვნიკობის გამრევენელს სენს მოშორებულმა, ღარიბი, მაგრამ დაუმოკიდებელი ცხოვრება მოიპოვოს და ოცის რიცხვის მაგიერ, თავის მამა-პაპისაგან ნაანდერძეკე მიწა-წყალს შეჭყუროს და ისეკ ის შეიყვაროს, რაც მათ უყვარდათ? მაგრამ ამ შემთხვევაში ერთი საშიშარი გარემოებაა სახეში მისაღები. სახელდობრ, როგორ შეიძლება სოფელში გაბნეული გონება ხალხისა ქვეყნის წარმართებისა და წინ-წაწეკას, რაისათვისაც საჭიროა ერთს შუა ალაგს შეგროვება ხალხისა და ერის უკეთეს წარმომადგენელთა ცხოვრების ყოველ-გვარ ასპარეზზე, სამოსამართლთა იგი, თუ სამასწავლებლო, საადმინისტრაციო, თუ სამწერლო.—ჩვენის აზრით ყოველ-გვარი ეს მოკალეობა იმას ერგება ხედავად, ვინც მეტის საშუალების მქონეა, უკვლავ გაჭირვებას აიტანს, კლასიკურს გიმნაზიას გაუძლებს და უნივერსიტეტის განათლებას მიიღებს. ამ გვარ ზირთა რიცხვი, მართლთა, ცოტა იჭნება ესლანდელ ზირობათა შორის, მაგრამ ეს ცოტა ბევრს გააკეთებს, თუ მათ მხარს მისცემს საქართველოს სსვა-და-სსვა თემებსა და პროვინციებში გაბნეული ქართულის სკოლით განვითარებული, ეროვნული აზრებით სულ-დგმული დასი მემამულეთა და მიწის მომქმედთა. აი ამიტომ ჩვენ თანაგრძნობა არც კლასიკურს სკოლას ეკუთვნის ამ ყმად, იმ კლასიკურს, რომელიც არსებობს ჩვენში, არც რეალურს. ჩვენ გვეჭირვება სკოლა, აღმზრდელი ისეთის ქართველებისა, რომელთაც შრომით, მსნეობით, მამულის და მიწა წყლის მოკლით მოგვარებონ ძველი ქართველები, ძველი წოდება, ეს სული და გული ქართველობისა ჭადვივისა არ იყოს.

[Handwritten signature and notes]

მასალა ისტორიისათვის.

შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა, რომელნიცა აღწერილ არიან ძველად მეფეთაგანცა და უკანასკნელ მეფისა შერ ირაკლისა განცა ვითარცა არს მოხსენებულ ტრაკტატსა შინა დადებულსა ოდეს შეეკრა მის დიდებულებას იმპერატრიცა ეკატერინასა, წელსა 1783 *).

ქ. ქართლის ისტორია იხურობს თვის შორის ორსა უგუცვლილებასა. პირველსა მთავრობისასა, ხოლო მეორესა მეფობისასა, და ესეცა მეფობა განყოფილ ოთხ გვარად: 1) ფარნაჯანანად, რომელნი იყვნენ ქართლისიანი; 2) არშაკუნიანად, რომელნი იყვნენ ერმანიანი; 3) ხოსროიანად, რომელნი იყვნენ სპარსთაგან და 4) ბაგრატიანად, რომელნიცა არიან დავით წინასწარმეტყველის გვართაგან მოსრულნი პალესტინით.

დროსა ქართლისიანთ მეფობისასა იყვნენ გვარით უფრო რე ქართლისიანი თავადნი, და აზნაურნი გარნა მცირედნიღა იპოებიან და იგინიცა კავკასიისა მთათა შინა გარნა თუნცა მცირედნი, რომელთაც მოვიხსენებ თავის თავის ადგილსა არშაკუნიანთა დროთა შინა, თავადნი უფრო რე იყვნენ ერმანთა ქვეებისა განნი და აწცა არიან რადენნიმე გვარნი, რომელთაც ცხად ვჭეოთ ქვემო რე.

*) ეს აღწერა ანუ ისტორია საქართველოს თავადთა და აზნაურთა გვარებისა ამოვწერეთ ხელ-ნაწერებიდგან, რომელნიცა პროფესორს დ. ი. ჩუბინაშვილს ჰქონია თავის ბიბლიოთეკაში. რედ.

სოსროიანთა დროისანი იუვენ სპარსთაგან თავადნი, რომელნიცა აწცა არიან რადენიმე გვარნი თავადთაცა და აზნაურთაცა.

სოლო ბაგრატიონთა დროისანი, რომელნიცა იუვენ და არიან მოხსენებულნი თამარ მეფისა დროსა შინა გვარნი, თავადთა და აზნაურთანი დაი მცირენი. ჭსინან, გარნა ისინიცა რომელნიცა მის დროსა შინა ყოფილან, რომელნიცა დამდაბლდებულ აზნაურთაგან აზნაურად და გლეხადცა მძლავრობისა გამო ერისთავთა და სხვათა შემძლეობაგან, ვინაიღგან სპარსნი მრავალ ჯერ ჭტულადენ საქართველოსა მიზეზითა მათ შეწევნითა. სპარსთა მართველთაგან დაუდაბლებით იგინი, ვითარცა ქვემოთ ვატივით.

ბაგრატიონობა ბაგრატისა გამე მისთა შთამომავლობათა ეწოდათ, სოლო რდეს მოვიდა რა საქართველოსა შინა წელსა ქრისტეს აქეთ 580-სა და ესე მართავდა საქართველოსა ერისთავობისა სარისხითა, სოლო ძმან ბაგრატისამან გურამ შვა ძე და უწოდა ბაგრატ და ესე ბაგრატ იყო დედიო სომეხთა მეფისა მირდატისა დისაგან შობილი, რომელიცა ჭევა ცოლად გურამისა ბაგრატის ძმისა და შემდგომად მირდატისა სიკვდილისა, მოკვდა გურამცა. ესე ბაგრატ შორიდლებდა ერისთავობისა ხარისხითა მირდატის ძესა აფუკურს და ესენი შორიდლებდნ ქართველთ მეფესა ვახტანგ გორგასლანისა შთამომავლობისასა. სოლო ასწუდენ რა მირდატიანნი, არწმუნეს ყოველი ადგილი მისი გურამ ბაგრატის ძესა და უწოდეს მირდატოვანნი. სოლო ასწუდენ რა სოსროიანნიცა, მათნი გურამისა შეაერთა სრულად შავი ზღვიდგან საქართველო ვიდრე კასპიის ზღუამდე და მუნადმდე ეწოდებოდა მირდატოვანი გურამს და მერე ამისა გურამონ შესცავდა გვარი მირდატოვანისა და გაიგვარა მამისა თვისისა

ბაგრატიის სახელსა ზედა ბაგრატიონობა, და ამან დიდად უერთ-
გულა ბერძენთა მეფესა დროსა სპარსთა მოსკლვისსა საჭარ-
თველთა შინა, რომელისა ჯილდოდ გიურანს ბაგრატიონისა
პირველად გურგთ პალატობაი უბოძა კეისარმან იუსტინიანემ და
შემდგომად მეფობისა სარისსსა შინა აღიყვანა წელსა ქრისტეს
აქეთ 575-სა და მუნიდგან ვიდრე აქამომდე იყო მეფობა ბაგ-
რატიონთა, რომელ მეფეთა ძენი და ძის ძენი და სხვანი მძა-
და შმისწულნი უოკელთვის იხსენებოდენ უგანათლებულესობისა
ტიტლათა. სოლო მდაბალნი რომელთაცაჩ სკდათ მეფობით
შთამამაკლობა, იხსენებოდენ ტიტლათი განათლებულესათ,
ბრწყინვალე თავადად, ვითარცა არს აწ მუხრანის თავადი, მუხ-
რან ბატონად წოდებული.

1. თავადი მუხრან ბატონი.

ესე არს აშოტანისა ბაგრატიონისა შთამამაკლობანი მეფე-
რისა სარისსით ბაგრატიონად წოდებულნი და პირველნი თა-
ვადნი, რომელნიცა რჯახსა მათსა შინა არის უპირველესი შვილი
მათი. სოლო სხვანი მეორისა და მესამისა სარისსის თავადო-
ბის სარისსისანი და იწოდებინ: 1) კონსტანტინეს შვილებად,
2) ბაგრატიის შვილებად, 3) სვიმონის შვილებად, 4) ივანეს შვი-
ლებად, და სხვანი.

2. თავადი ჯამბაგურიანი.

ესე ჯამბაგურ იყო ადგილით კერძოთ ჩინეთისა, რომელ
არს კიტაია დიდისა თათარისა შინა. ეს ჯამბაგურ იძულებული
მუნ ადგილსა თვისსა აღიყარა თავისის სახლის კაცებითურთ,

რომელსა ჰყვა ორნი მასლობელი ნათესავნი. ერთი უკვე ბარათად წოდებული და მეორე ბოშ ალად წოდებული. და წარმოსულები მუნით მოვიდნენ რანისა ადგილსა შინა, რომელსა აწ ეწოდების ყარაბაღი და მუნითგან ეკედრნენ მეფესა ფარნაოზს ქართლისიანსა, რათა მიეცა მათთვის ადგილი დასასახლებლად საქართველოსა შინა, ხოლო მან მიუბოძა; სომხითსა ადგილსა შინა კერძოდ გორისა და თრიალეთისა მხარესა და ადგილთა შინა მისთა, და მოვიდნენ ორნი ესე ბეგები, ჯამბაკურ და ბარათა კიდრე სუთი ათასითა ოდენ მეომარისა კაცითა და დაეშინენ მუნ. ხოლო ბოშაღა დაშთა ყარაბაღისა ადგილთა შინა თვისითა სალხითა სიონად წოდებულისა ადგილსა კერძოდ, აწ რომელიცა არს წოდებული სისიანად და მის გარეშემო დაემკვიდრნენ იგინი, თუმცა მათ გამოყვა მრავალი სალხი მუნებურნი, გარნა უმეტეს იყვნენ ბოშებად წოდებული, რომელნიცა დაიფანტნენ და დასახლდნენ სპარსეთისა კერძოთა ცარიელთა ადგილებთა შინა. ხოლო მეფემან ფარნავაზ ჰატისცა ჯამბაკურს და ბარათას და მიიღო სარისსითა თავადობისათა წელსა დასახამითგან სოფლისა 3650-სა. ხოლო შემდგომად ამით გაუგვარდათ კვალად ორნი უკვე სასულები გვარად: ერთი ორბელისა შეიღობა და მეორე ყაფლანის შეიღობა. ორბელიანობა გაუგვარდათ მაშინ, ოდეს აბაშმან თავადმან ორბელად წოდებულმან, რომელიც იყო მოსახლე ორბელის კერძო და მას არა ესვა ძეი გარდა ერთისა ასულისა კიდე. და ესე ორბელ განარისხეს თვისთა სახლისა კაცთა და ამან ჯამბაკურიანი დავით აღიყვანა ზედ სიძეთ და მათხოვა ასული თვისი და მისცა თავისი წილი მამული ორბეთსა და სსვათა ადგილთა შინა ქრისტეს აქეთ წელსა 1469 და მუნითგან იწოდებიან ორბელის შეილებად ანუ ორბელიანად. ხოლო რომელიმე მეისტორიენი სწერენ ორბე-

თის ადგილის გამო ეწოდებოდა გვარჩხესე, ხოლო ყაფლანის შერად იწოდებოდა ყაფლან სახელისა გამო, რომელმანცა მსახურსა და წარჩინებულ იქმნა ბრძოლათა შინა დროსა ბაგრატ მეფისა ბაგრატოანისასა, ლდეს ბრძო (ლანგთემურს) და მან უწოდა ყაფლანად, და ამის გამო იწოდებოდა ყაფლანანად. ესენი აწ არიან განყოფილნი ამ სახით: 1) არიან რეკაზის 2) დიმიტრის შვილებად, 3) ზაალის შვილებად, რომელნიცა ასწუდენ სრულიად ამა საუკუნესა შინა. 4) აწ არიან კახტანგის შვილებად და აწ არიან ამათნი შთამამაკლობანი სსკა-და-სსკა სახელად განყოფილნი ამა დროსა შინა. ამათ სახლთა შინა კინცა იქმნების პირველი შვილი რეკაზ სარდლის სახლისაგან შთამომავალი, იგი არს შერაცხილ პირველ თავადად, ხოლო ბიძაშვილი მეორე თავადად, ესრეთვე სხვანი მეორედ და მესამედ არიან შერაცხილ თავადებად საჩისსსა შინა.

3. თავადნი ამილახვრიანნი.

ამათნი უკვე გვარნი იუვენ მოსრულნი იტალიიდან ძველად მსედარნი, რომელთანნი ლდეს მოვიდა მსედართა მძღვანი ზომპიოს საქართველოსა შინა მსედრობითა თვისითა და დაიბურო საქართველო წელსა დასაბამიდან 3939. ესე მსედარნი დაშთენ ერმანისა შინა ტრად მეფისა თანა და მერე მოკადნენ საქართველოსა შინა დროსა სუმბატ მეფისასა და დაეშენენ რომელნიმე ამათ ხალხთაგანი ქართლსა შინა და რომელნიმე ახალციხეს მესსეთსა შინა და ესენი მიიღო სუმბატ მეფემან აზნაურობისა საჩისხითა და უბოძა გვარად რედგინისძეობა და მამუელი მისი ბეითაღმონი. ხოლო რომელთათმე ამათ გვართა წარჩინებულებისა გამო მიიღეს თავადობა დროსა გიორგი მე-

ფისასა წელსა ქრისტეს აქეთ 1150 წ. *) და იწოდებოდნენ ზედგინიძეთ და შემდგომად ოდეს არამ ზედგინიძემ განაწინა მეფის ალექსანდრეს ძე, გიორგი მეფე ბაგრატონი, ორგულთა ჭაფთა ხელთა სიკვდილისაგან და თვით ზედგინიძე ილრამ მოკლულ იქმნა ნაცვლად მეფისა, ამისა ჟილდოდ უბოძა შვილთა მისთა გვარად ამილასკრობაი და უფროსსა ძესა მისსა მიჭსცა სხვასვეტობა, ქართლისა მოურაობა გიორგისა და ცნებე გორისა ჟვარი და სხვანი ადგილნი, რომელნიც იწოდებიან აწ საამილასკარო ადგილებად. სოლო სსსათულად უბოძა სამთავის ეკკლესიისა შინა ადგილი წელსა ქრისტეს აქეთ 1465-სა და მუნიდგან იწოდებიან თავად ამილასკარად შთამამავლობანი მათნი, რომელნიცა განიყოფებიან სხვა-და-სხვა სახლად. 1) რეკაზის შვილებად, 2) ქაიხოსროს შვილებად, 3) ბუქანის შვილებად, 4) ერასტის შვილებად და იმის ძმის წულუბად, 5) გივის შვილებად. სოლო ზირკელი თავადობისა ადგილი და ამილასკრობა სხვასვეტობა იყო რეკაზის შვილთა, რომელნიც უფროსნი იქმნებოდნენ სახლში, სოლო სხვათა აქვნდათ მეორისა და მესამისა თავადისა ხარისხნი და ჰატივი. სოლო სხვანი რომელნიც იყვნენ გვარნი ამათ ზედგინისძენი, რომელნიძე დაშინენ აზნაურად ზედგინიძეებად და რომელნიც დაშინენ მესხეთს, იგინი თუმცა ამილასკრად არ ისქენებიან გვარით, გარნა არიან თავადნი იმერეთს მესხებად წოდებულნი და აზნაურებად. ეს სახედეკა სახლციხესა შინა არიან ამილასკარის გვარისანი და სიდიობეგისა შვილებნიცა თავადნი ამილასკრიანნი და რომელთაცა მოვიხსენებთ თავის ადგილს ვითარებასა მათისა.

* ვარკვევით არ არის.

4. თავადი არაგვის ერისთავი.

ესე არაგვის ერისთავნი არიან კავკასიის მთიან მხარეულნი ოსნი კარგის გვარისანი სიდაძმონისძენი. ამდინი წინაშარნი მოსახლეობდენ კახათსა აღვილსა შინა. ამით ჰირველათ მიუზობა მეფემან კონსტანტინემ გიორგის ძემან, აზნაურობანი და განაწესნა მოხელედ სიდაძმონ წოდებული არაგვისა ზედა. სოლო ოდეს მოვიდა მუსათურქი საქართველოსა ზედა დიდისა მხედრობითა, მაშინ ბრძო მეფემან კონსტანტინემ თურქთა მათ და ბრძოლასა ამას შინა მოიგლა მეფე თურქთაგან და იძლივნენ ქართველნი და იქმნა აღრეულობა ურთიერთისა შორის ქართველთაგან წელსა ქრისტეს აქეთ 1407. ამ მიზეზითა სიდაძმონმან შემოიყარნა მხედრობანი ოსთანი და სახლის კაცნი თვისნი და მოსწვიდნა ბაზლიძენი თავადნი, მოსახლენი კაცსა შინა არაგვისასა, რომლისა გამო დღესაცა ეწოდების მუნ ტბასა ბაზლიძეთისა ტბაი, სახელისა გამო მათისა. და ამა სიდაძმონმან დაიზურა აღვილნი იგი. გარნა ჯერა იწოდა ერისთავად, არამედ მეზატონედ არაგვისა. სოლო შემდგომად ამისა უამსა მეფობისა სვიმონისასა იქმნა მრავალი ბრძოლანი თურქთა და სპარსთაგან და ყოველგან შეიმოსა ძლევაი მეფემან სვიმონ ლუარსაბის ძემან და უკანასკნელს ბრძოლასა შინა თურქმეთსა იძლივნენ ქართველნი და შეიზურეს ბრძოლასა შინა მას მეფეი სვიმონი და დაშთა ძე მისი ლუარსაბ ჯერეთ ურმა, მაშინ იწოდა ერისთავად შთამომავლობაი სიდაძმონისა სიდაძმონ ერისთავად და მერეთ ამისა ძე მისი ნუგზარ, რომელმანცა დანამთენი მუნ ბაზლის ძენი ასწვიტნა. სოლო მდაბალნი ბაზლიძენი რომელმე განიკლტვნენ ქართლსა და შეიქმნენ დამდაბლებულნი. სოლო შემდგომად ამისა მოვიდა რა შატაბაზ უანბ

შირვანსა შინა, მასინ განუდგა სააკაძე გიორგი მეფესა, და ნუგზარ ერისთავი სიმამრი გიორგი სააკაძისა და მივიდნენ წინაშე შახახანისა, რომელსა იამა ფრიად და მან დაუმტკიცა ერისთავობაი არაგვისა მტკრობისათვის საქართველთა მეფეთა, რომელისა მიზეზითა მეფეცა ლუარსაბ მივიდა შახახანისა თანა დასატყუელად ერთა საქართველთათა, რომელმანცა სული თვისი დასდო ერთათვის, და განაჩინა მისვლითა თვისითა ერნი ქართველთანი და უკანასკნელ აწვია შახახან მამადიანობა ლუარსაბ მეფესა, გარნა არა ინება ჭსჯული მისი და უკანასკნელ ზერობილობასა შინა კვლად აწვია ჭსჯულსა მამადისასა და მიცემად ქართლი, გარნა არა ინება მეფემან და იწამა ქრისტესთვის წელსა 1622-სა, და მუნიდგან უმეტეს ფლობდენ არაგვისა ერისთავნი მათნი. ხოლო ოდეს დაიპყრეს თურქმეთა საქართველო და ერთგულობდენ ერისთავნი უმეტეს თურქმეთა და დროსა ამას შინა. რა მიიღო ტახტი სპარსეთისა ნადირშამ და გარეკა უოკლის მხრიდგან ოსმალნი და აგრეთვე საქართველოდგანაც, მასინ დაამდაბლნა ერისთავნი და მისცა არაგვი მეფესა თეიმურაზსა ჭილდოდ ერთგულებისათვის მისისა ქრისტეს აქეთ 1742-სა. ხოლო უკანასკნელ მეორემან ირაკლი მეფემან თეიმურაზის ძემან შეაერთა საქართველო და კახეთი. მასინ განახსნა დანაშთნი არაგვის ერისთვის ძენი კახეთსა შინა და მიუბოძა მუნ ადგილნი და სოფელნი, რომელნიცა ჰირველნი იწოდებოდნენ სარიდანის შვილებად. ხოლო მეორე მდაბალნი ლალიხანის შვილებად, რომელსა ხლას იწოდებიან მდივან-ბეგის შვილებად ზედ წოდებით ბეუანისა. ხოლო მეორენი ლალი ხანის შვილებად, რომელსა ამათა აქეთ გაღმა მხარში მამულა და აწ არიან გუარნი ამათნი აზნაურნი ლალოხანის შვილები. ხოლო თავადნი მდივან-ბეგის შვილებნი.

5. თავადი ქსნის ერისთავი

ძველთა დროთანი აჩვენდა არიან, რომელნიც მოსრულნი იყვნენ თურქისტნის მხრიდგან ავარიელნი ხალხნი, რომელთაცა დაიპყრეს კასპიის ზღვიდგან კიდრე შაკ ზღვამდის და დაეშვნენ მუნ დროსა საქართველოს მეფისა გურამ ბაგრატიონისასა, ხოლო მეფე ესე მარადის ბრძოდა და ატებდა მათ, რათა დაეტყუებინა ადგილნი იგი და მასინ მივიდნენ ბეგნი ამათნი წინაშე კეისრისა იუსტინიანესა და სთხოეს შუამდგომლობა მეფისა თანა საქართველოს და აღუთქვეს მსახურება, ვითარცა ქვეშევრდომთა და მასინ სთხოვა მეფესა საქართველოსასა კეისარმან ზავეოფა მათთანა და ამანაც ინება და რომელნიმე დასახლდა მთასა შინა კავკასიისათა ცარიელთა ადგილთა და ხუნზასსა შინაცა, რომელ აწ იწოდებიან ავარიელებად. ხოლო უჩინებულესი მათგანი მოიყვანნა და დასახლდა ქართლსა შინა და იყვნენ თავადობისა სარისხითა; ხოლო ამათ შთამამაჯლობათაგან დაიდგინა მთავრად შიდა ქართლისა გოსტანტინე და რომელიც ეწამა სპარსთაგან ქრისტესთვის და მერმე ამისა შთამამაჯლობათაგან ორნივე დაიდგინა ერისთავად ქსნისა, რომელმაცა, დროსა რომანოზ კეისრისასა, ბრძო წინააღმდეგთა მისთა და ძლევა შეიმოსა მტერთა ზედა მისთა, დროსა ბაგრატისასა მეფისასა და ამან თორნივე ერისთავმან დაუტევა სოფელი და მიიღო მონაზონობა და წარვიდა ათონის მთასა შინა, ხოლო შემდგომად ამისა იყვნენ მონათესავენიცა მათნა ერისთავად, გარნა ასწყდენ იგინიცა. მასინ მართვიდნენ ქსანსა სხვა-და-სხვა მოხელენი მთისანი და სხვანნი თავადნი სხვათა და სხვათა დროთა შინა, ხოლო უკანასკნელ დროსა მეფისა რუსუდანისასა იქმნა რა აღრულება საქართველოსა შინა და

ბრძოლავი ნოინთავან, მამინ მოვიდნენ ეს აწ წოდებულნი ერის-
თავთა წინა-პარნი სამეფოს სეობიდვან ოსეთისა, რომელიც
არს ნარად წოდებული ადგილი, რომელნიც იყვნენ გვარით
გორჭიანნი, რომელნიცა აწცა არიან ნარასა შინა გვარნი მათ-
ნი. ამათნი უკვე მოვიდნენ ორნი მამანნი. პირველს ეწოდა ბი-
ბილა, ხოლო მეორესა რატი, რომელნიცა დაუშენენ ქსნის
სეობასა შინა წელსა ქრისტეს აქეთ 1235, ხოლო ბიბილა უკვე
დაესასლა ადგილსა წოდებულსა ქვენაფხვენს, რომელი აწ იწო-
დების იფნეკად. ხოლო რატი დაესასლა უამურის სეობასა შინა
და უგანსკენელ დროსა მეფობისა კონსტანტინესა მსახურები-
სათვის მიიღეს თავადობისა ხარისხი წელსა 1412-სა შინა და
იწოდნენ ბიბილორები ქვენა ფხოველად გვარითა და იყვნენ
ნაიბად ერისთავთა და მართვიდენ ადგილთა მათ. ხოლო შემ-
დგომად რა მიიღო მეფობა სვიმონ მეფისა ძმამან დაუთსანად
წოდებულმან ამან იმეურა ელიზბარ ქვენა ფხოველი და დაუძ-
ტიცა ერისთობა გასამტიციებულად თავისა თვისისა წელსა
ქრისტეს აქეთ 1569 და მუნდვან იწოდებიან გვარნი ამათნი
ერისთავად. ხოლო რომელიცა ამით შთამამავლობათა შინა იქ-
მნებოდა პირველი იგი ხლო უამებში მისცა შანშეს ერისთობა
მკვემან თეიმურაზ და მერე დავით ერისთავს და მერეთ მეფე-
მან ირავლი დავით ერისთავის შვილს ოლსტომს, რომელსა
ზედა დასრულდა ერისთობა ამავ მეფისა დროსა მამულის ორ-
გულებისა გამო და ბრძოლისა, რომელმანც დაიპყრო ბრძოლით
ქსანი, წელსა ქრისტეს აქეთ 1777-სა. ხოლო აწ არიან სამ
სახლად განყოფილნი: 1) დავით ერისთავის შვილები; 2) უუ-
ლარაღასის შვილები. ხოლო 3) აღბაბის შვილები, ამათცა
აქეთ ვითარცა სხვათა სამსახედ თავადობაი, პირველის სარის-
ხის თავადი, რომელიც პირველი შვილია ოლსტომისა, მეორე

ხარისხი თავადობისა ყუულარდასისას და მესამე თავადის ხარისხი აღაბაბას შვილებს და სხვათა. ხოლო სხვახი ბიბილურები არიან აწნაურად გამხდარნი და გაყმაბუღნი მათნი და რატინიცა დამდაბლებულნივე მათგან, რომელსაცა თჳის თვის ადგილსა შინა მოვიხსენებ მოზეზსა მათსა.

6. თავადი ციციშვილი

ამათნი წინა-ჰარნი არიან ურიასტანიდგან მოსრულნი. ძველადვე მდიდარნი კაცნი და ესენნი მოვიდნენ დაემენენ სასლადისა წაწილსა ადგილსა შინა, ფანასკენტად წოდებულს, ამათთა შთამომავლობათა უკვე მსახურეს მეფესა თამარს და იყვნენ მეგობარცა სპასპეტის მხარგრძელის ზაქარისი და ამის შუამდგომლობითა უბოძა მეფემან თამარ თავადობაი და ადგილისა მის ფანასკენტისა ზედა მხედველობაი და მამულნი მუნ. ხოლო უგანასკენელ დროსა მეფისა ბაგრატისასა იყო წარჩინებული მხედართა წინამძღომი ზაქარია ფანასკენტელი, რომელსა უწოდნენ ზაზად და ამან უკვე დიდად მსახურა, დროსა მოსკლისა ღანგ თემურისასა, რომელიცა ბრძოდა მეფესა და ვინაიდგან წარჩინებულ იქმნა ზაზა ფანასკენტელი, აიძულა მეფემან და გარდამასახლასა საქართველოსა შინა, და მიუბოძა მძვრეთისა სეობასა შინა სოფლები და განაყოფთა ამათთა უბოძა წინბისის სეობასედა სოფელნი, და დასახლნა მუნ. ხოლო შემდგომად ამისა, მოკვდაჩა ზაზა, დაშთა ძე ციციოთ წოდებულნი, რომელმანცა მეფესა კონსტანტინეს ამანცა იერიად მსახურა სხვათა და სხვათა ბრძოლათა შინა, და ჟილდოდ ამისა მეფემან უბოძა შვილთა ამისთა და თვით მას გუარად ციციშვილობა, და აგრეთვე სასლის კაცთა და განაყოფთა ამათთა და

მუნიტგან იწოდებიან ციციშვილებად წელსა ქრისტეს აქეთ 1488
ესრეთ: ზემო ციციანათ და ქვემო ციციანად. ზემო ციციანნი
არიან, რომელნიც მძევრეთის სეობას მცხორებენ არიან. სო-
ლო ქვემო ციციანნი ნიხბისის სეობაში სახლობენ და ზემო
ციციანნი არიან აწ მოხელედ: 1) მოურავის შვილები, მეორე
ნიკოლაოზისა, 3) ამილბარის შვილებად, 4) გლასას შვილებად,
5) ჰაატას შვილებად, 6) გიორგის შვილებად, 7) ზაქარის
შვილებად და სხვანი. სოლო ქვემო ციციანნი დიმიტრის შვი-
ლებად და აწ ცხორებენ ესენი მოსკოვს, 2) მდივან-ბეგის
შვილებად, 3) ზაზას შვილებად და 4) კიდევ ზაზას შვილებ-
ად. სოლო ამათში პირველის ოჯახისა შვილი იყო პირველ
სარისის თავადად. სოლო სხვანი მეორე და მესამე თავადის
სარისისა.

7. თავადი აბაშიძე.

ესენი არიან ადგილით აბაშით, რომელ არს (ეოიოპია)
ესენი იუგენ ჩინებულნი გვარნი მის უამისანი. ამათთანი წინა-
პარნი დაშთენ იმერეთს შინა, დროსა მეფისა არჩილისასა,
ქრისტეს აქეთ წელსა 668, ოდეს აღაოხრა მურვან ურუმან
დისწულმან მამადისამან საქართველო და იმერეთი, და დაიპყრა
ოდიშიცა, და მიიწია აფსაზეთს და ბრძო ანაკოფის მეოფეთა,
მეფესა მირს და არჩილს, რომელ მირ მეფე მოიწულა მუნ
მძიმედ და მოკვდა. სოლო არჩილი იქმნა მეფედ, ძმა მირისა,
და კერა რაისა დამკლემან მურვან ურუმ და ძლეულმან იწყო
უკუნ-ქტევა და მოვიდა ცხენის წყალსა ზედა და დაიბანაკა, რომ-
ელსა ეწია რისხვა ღვთისა და ღამე გადიდდა წყალი იგი და
გარდავარდა ბანაკსა მათსა ზედა, რომელნიცა მოაშთო მხედარ-

ნი მისნი ვიდრე ოც-და-ათი ათასამდის და უმრავლესნი ცხენ-
ნი და საკიდარნი, რომლისა გამო აწ ეწოდების მდინარესა მას
ცხენისა წყალად და ესრეთ განგებითა ღვთისათა წარვიდა მამუ-
ლად თვისა მურვან ყრუ სირცხვილუელი და მხედრობათაგან
მისთა დაშთენ მრავალნი ტყვედ და თვისისა ნებითაცა და
რცხვითა ამით შინა ყრმა ვინმე ბეგისა შთამამავლობისა აბაში
დაშთა მუნ, რომელსაც მეთუეი არჩილ უყოფდა ჰატევისა და
ზრდიდა თვისთანა, სოლო შემდგომად ამისა ნადირობასა შინა
ძესა მეთუისა არჩილისასა იოანეს ზედან შეახლტა მგელი გან-
სახრძარავად და მასინ აბაშმან მან აღმოიწოდა ხმალი, და მით
მოკლა მგელი იგი და განაჩინა ძეი მეთუისა და ამისა ჯილ-
დოდ უბოძა მეთუემან არჩილ თავადობა და გვარად მისცა აბაშის
ძეობა და მიუბოძა მამული ჭალას; სვერსა და ზოისათ სეკ-
სა შინა და სსკანიცა მასთან მეთუენი აბაშანი მიიღო აწნაუ-
რობისა სარისხითა და დაასახლა ჭალას, რომელნიცა იწოდე-
ზიან ჭალელ აბაშიძეებად. სოლო უკანასკნელ გვარი ამ თავა-
დის აბაშიძისა უმეტეს განდიდა მეთუეთაგან და მამულიცა უფ-
რორე შეიძინეს დროსა გიორგის მეთუობისასა წელსა ქრისტეს
აქეთ 1605 და მერე დროსა მეთუისა ვახტანგისასა რომელნიმე
გარდმოსასლდნენ ქართლსა შინა სეობასა სურამისასა და რომ-
ელნიმე დაშთენ იმერეთსაკე. აწ არიან განყოფილი ქართლში
მცხოვრებნი: 1) ქაიხოსროს შვილები, 2) ეკებნისა შვილები,
3) ნიკოლოზისა შვილები; სოლო ვახუთსა შინა იოანე აბა-
შიძის შვილები და 2) სვიმონის შვილები და ესენიცა არიან
სამ სარისხით: 1) ქაიხოსროსნი, მორე ნიკოლოზისა და სსკა-
ნი მესამე თავადობისა სარისხსა შინა, სოლო ვახუთს მცხოვ-
რებისა შირველი არის იოანეს შვილი შირველის სარისხით,
სოლო მორეს თავადის სარისხით — სვიმონის შვილნი.

8. თავადი ფალოვენისძვილი.

ძველად არიან ესენი მხარგრძელის შთამამავლობისანი, რომელნიც იყვნენ მხარგრძელნი უგანასკნელი მეფისა სპარსთასა ეზდიგარისა გარისანი, ამათნი უკვე გვარნი განდევნილ იქმნენ სპარსთაგან და მივიდნენ ასურისტანსა შინა და მუნ დაუშენენ და მერე მიიღო ამათგან წინაპარმან, საწმუნოება სომესთა და აიესტანიდგან გადმოკესახლნენ ერევანს და იქმნა ამათ გვართა შინა წარჩინებული სერგის მხარგრძელი და შემდგომად ამისა განდიდებულ იქმნენ ზაქარია მხარგრძელი და იოანე ძმის მისი დროსა თამარ მეფისასა წელსა 1174-სა, რომელნიც მიღებულ იქმნენ სპარსპეტებად და უგანასკნელ ზაქარია აღუყანებულ იქმნა ხარისხსა შინა ათაბეგობისასა, ხალაო მამულად აქედათ დგინი ერევანს, რომელიც არს აწ გარნიანი და თლობდენ თამარ მეფისა დროსა შინა და, ოდეს იოანე მხარგრძელმან მიიღო მართლმადიდებულთა ბერძენთა საწმუნოება დროსაკე თამარ მეფისასა, მაშინ იგი უმეტეს ასლდა თამარ მეფესა განუშორებლად და შემდგომად ამისა, ოდეს მოვიდნენ თურქნი საქართველსა ზედა სულთანითურთ თვისით და სძლო მეფემან დაკით ბაგრატიონმან მეუღლემან თამარ მეფისმან, მას ყამსა შინა თანა ჭყვა ზაქარია მხარგრძელი იოანეთურთ და რა ძლევაი შეძლოსა მეფემან, მაშინ მიუბოძა ზაქარიას სასათულად მონასტერი სომესთა სანის და მუნ სოფელი. ხალაო იოანეს უბოძა თვისი სასათურლო სასახლე სოფელითურთ ერედვად წოდებული, რომელ იოანესა შთამამავლობანი ჭსტსოვრებდენ მუნ და შემდგომად თამარ მეფისა შვილის-შვილისა დაკით მეფისა დროსა, იქმნა რა აღრეულობა საქართველსა შინა და დაიპყრეს ჩინგიზთა საქართველო და ნობითა, მაშინ ყრმა ერ-

თი ამითგანი მხარგრძელი მოიტრეცეს ოსთა და მუნ გაგვასიასა შინა, თაკადმან თაგაურთაგანმან, ფალკენად წოდებულმან, აღ-
წარდა შეიღვად თვისად, ვინაიდგან ზრა ესკა შეილი და მისცა
სსუელი თვისი ცოლად და უწოდა სასელი თვისი მხარგრძელსა
მას ფალკენა და მრეყანა მამულადვე თვისა და მუნიდგან
აწოდებან ესე მხარგრძელი ფალკენის შეილებად მუნ ყამიდ-
გან წელს 1244-სა და აწ არიან სხვა-და-სხვა სახლად გან-
ყოფილნი: 1) შიოშის შეილებად, 2) თეიმურაზის შეილებად,
3) ივანეს შეილებად, 4) ივრამის შეილებად და კიდე სხვად
და აქენდათ შირველნი შეილისა სარისხა შირველისა სახით,
სხვანი მკარისა და მესამისა ხარისხით.

9. თავადი მარბული

ამათნი უგვე გვარნი არიან უფრორე ძველად გაგვასიის
მითთ შთამოსრულნი, ანჩათაიძეთა წოდებულნი თავადნი, რომ-
ელნიც შირველ მოსასლეობდენ აფხაზეთს შინა. ხოლო დრო-
სა მეფისა ალექსანდრესასა, განიყო რა საქართველო სამ სამე-
ფოდ, და მართვიდენ მენი მის ალექსანდრესნი და უგანასენელ,
რა მოკვდა მე ალექსანდრესი ვახტანგი და დანიურეს იძერეთი
შთაშამაჯლობათა რუსუდანიისათა, იქმნა მამინ აღრეულეზი. რომ-
ლისა გამო აიყარნენ ანჩათაიძეები, გამოვიდნენ ქართლსა, დაე-
შენნენ ანაბეთს ადგილსა და მერე მეფემან გიორგიმ მიიღო
ანჩათაიძეებრ ესე და უბოძა ადგილი ლიხვის სერბასა შინა და
შესცვალა გვარი მათი მარბულად, ვინაიდგან მარბული ნიშნავს
სახელსა, რომელ არს სვეის ბერი. ხოლო თათრულე სულ-
თანნი, რომელ ესენი ავაზაკთა და ქურდთა ვაცთა იყვნენ შემ-
პურობელ და დამსჯელ და ჯარიმათა განდამხდვენიებელ. ხო-

ლო შემდგომად ამისა უმეტეს წარჩინებულ იქმნენ დროსა მეფისა თეიმურაზისა და ირაკლისასა წელსა 1733-სა, რომელ უამსა ამას შინა ეპყრათ ქართლი ოსმალთა, მაშინ არა მცირედსა ვნებსა აძლეკდა შაალ მახაბული და სხვანი თათართა და არცა მოჩნილებდენ და ბრძოდენ ნიადაგ, რომლისა გამო პატივცემულ იყო მეფეთაგან. სოლო აწ არიან მახაბულნი მოსასლედ: 1) შაალის შვილები, 2) გიორგის შვილები, სოლო მეორე რეკაზის შვილები და სხვანი კიდევ მდაბალი გვართა ამათგან. პირველსა აქვს ადგილი და ხარისხი პირველისავე თავადისა, სოლო სხვათა მეორისა და მესამისა ეკრეთვე ამათნი გვარისანი ძველადვე არიან ბოქტის შვილები თავადნი ესენიცა ქრცინვალის ხეობაზედ მოსასლენი და არიან ორ სასლად: 1) ხარძიმის შვილები, სოლო 2) ზაზას შვილები და სხვანი ბუღლას შვილები მდაბალნი.

10. თავადი ფაღლავანდის შვილი.

ესენი იყვნენ მოსასლენი, პირველ ნახეკანის ნაწილსა შინა კრახაჭად წოდებულსა და სცხოვრებდენ მუნ წელსა ქრისტეს აქეთ 1184-სა, სოლო უგანსკენელ ამათნი წინაპარნი სიაგვარცისა გამო მუფემან სომესთამან გამოკრენა და მოვიდნენ ახალციხეს და მუნ სცხოვრებდენ. შემდგომად ამისა, წელსა 1600, რა დაიპყრეს საათაბეგო თურქთა, მაშინ მათგანი რომელნიმე გაათორდენ და დარჩნენ ახალციხეს, სოლო სხვანი გარდმოვიდნენ და მეფემან ლუარსაბ უბოძა მამული ძაღინის ხეობასა შინა და დაასასლა მუნ და კინაიდგან ძველადცა იყვნენ კეთილნი და მესამე ხარისხის თავადათცა ისვენებოდენ. ამა მეფემან ლუარსაბმან მიიღო მესამისა თავადობისა ხარისხითა წელსა

განცხადება.

—
ქურონალი

«ივერია»

(წელიწადი მერვე)

მომავალ 1884 წ. იანვრიდან ქურონალი «ივერია» გამოვა
ყოველ-თოვე და თოვე იმავე სახით და სივრცით, როგორც
აქამომდე გამოდიოდა.

ხელის-მოწერა მიიღება:

რედაქციაში, რომელიც იმყოფება სიმონსონოვის ქუჩაზედ,
ნაზაროვის სახლებში, პირველი კლასიკური გიმნაზიის უკან.
სადაც ზედა სართულში «დროებისა» რედაქციაა და იქაც, შუა
სართულში, რედაქცია «ივერიისა».

ქუთაისში, ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში, ბუღვართან.

ბათუმში, «წერა-კითხვის საზოგადოების სკოლის მა-
სწავლებელ მ. ი. ნათაძესთან,

ფასი ხელის მოწერისა:

ბათუმის წლით 7 მან., სოფლის მასწავლებელთათვის—5 მან.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთ ამ ადრესით უნდა დაიხარონ
ქურონალი:

Въ Тифлисѣ, въ редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

ხვედრი ფული ხელის-მოწერა ქურონალის დაბარებისა-
თანავე უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში.

რედაქტორი და გამომცემელი ილ. შავჭავჭავაძე

ნ 383

1881

განცხადება.

ამა 1884 წელს ჟურნალის «ივერიაში» ხელის მოწერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ფასი მთელის წლისა შვიდი მახასია.

ხელის-მოწერა მიიღება «ივერიაში» რედაქციაში, სიმონ-სონოვის ქუჩაზე, 1-ის კლასიკურის გამანათიის უკან, ნაზაროვის სახლებში, აგრეთვე შაკერდოვის სააგენტოში.

ქუთაისში, ჭილაძის მხარეში.

ბათუმში, წყნარ-გოთისვის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის მასწავლებელ მ. ნათაძესთან.

ქალაქის გარეშე ხელის-მოწერით წერილი & იუული შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІА»

ვისაც ჟურნალი თავის დროზედ არ მიუგვიდეს, ვთხოვთ, მალე აცნობოს რედაქციას.